

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za povijest

ANA MAVRIĆ

Acta Croatica: nastanak zbirke i diplomatska analiza

Diplomski rad

Mentor: Tomislav Galović, dr. sc.

Zagreb, rujan 2013.

Sadržaj

Uvod.....	4
Ivan Kukuljević Sakcinski, Đuro Šurmin i Stjepan Ivšić.....	5
AC – nastanak zbirke.....	6
Okolnosti nastanka zbirke	9
Napomene uz čitanje AC	11
Diplomatička analiza.....	14
Pisma	14
Sudski zapisnici.....	15
Oporuke.....	15
Kneževske, kaptolske, sudske isprave i notarske isprave	16
Uvodni dio isprave	16
Središnji dio isprave	18
Zaključni dio isprave	24
Zaglavak	28
Imena.....	31
Toponimi	32
AC u historiji i jezikoslovlju – „latinsko-hrvatska simbioza“	33
Kancelarija knezova Frankapana.....	35
Naši zakoni	36
Organizacija vlasti.....	39
AC u jezikoslovlju	40
Zaključak.....	42
Prilozi:	45
Mjesta na kojima Kukuljević nalazi pojedini natpis, ispravu i bilješku:	45
Tabela 1: Popis isprava, natpisa i bilješki: AC i <i>Hrvatski spomenici</i>	47
Popis spomenika u AC ↔ izvornici	48
Pisma	48
Sudski zapisnici.....	48
Oporuke.....	48
Kneževske, kaptolske, sudske isprave i notarske isprave	49
Natpisi u AC ↔ izvornici prema Branku Fučiću	55
Bilješke u AC ↔ izvornici	56

Slika 1: Karta Rudolfa Strohala	59
Prijepis isprava 22, 38, 82, 127	59
Popis notara	62
Sažetak	64
Summary	64
Izbor iz bibliografije	66
Izvori	66
Literatura	67
Web stranice	74

Uvod

Glagoljaška ostavština nepresušno je vrelo istraživačko-znanstvenog rada. Od 19. st. predmet je zanimanja historiografa i filologa. Spomenici se neumorno skupljaju i objavljuju, otvarajući nove istraživačke teme. Privlačnost prema „ovih slavenskih hieroglyphih“¹ nije samo u njihovoj posebnosti među pismima svijeta, već u njihovom supostojanju s još dva pisma na istom prostoru u isto vrijeme.²

Povod za pisanje ovoga rada članak je „*Acta Croatica* kao predmet književnomedievističkog studija,“ Eduarda Hercigonje.³ Hercigonja, naime, definira zadatke za buduće istraživače *Acta Croatica*: (ukratko) „utvrđivanje regionalnih osobitosti diplomatskog formulara (javnih isprava, privatnih, kaptolskih); utvrđivanje regionalnih ili vremenom postanka uvjetovanih karakteristika isprava u izražajnom, jezično-stilskom pogledu; ispitivanje odnosa između stilematike, jezičnoizražajne fakture zakona, statuta, razvoda i isprava; i naravno privođenje kraju rada na kritičkom izdanju *Acta Croatica* iz ostavštine Stjepana Ivšića.“⁴

Analizirat ćemo Kukuljevićeva izvješća s njegovih putovanja, kao i pisma i literaturu, koji pružaju uvid u nastanak same zbirke, *Acta Croatica*. Od toga kako je Kukuljević skupljao građu do toga kako je sama zbirka objavljena upravo 1863.

U obzir ćemo uzeti sve spomenike datirane do 1500. godine u Kukuljevićevoj *Acta Croatica*, ukupno 180 isprava, natpisa i bilješki.⁵ Prvo ćemo razdijeliti isprave po kronološkoj regionalnoj osnovi te ćemo, iz svake isprave, izdvojiti potpis osobe koja je isprave zapisala ili kancelariju (kneza) u kojoj je isprava nastala. U sljedećem koraku usporedit ćemo isprave s originalima koji se čuvaju u Arhivu HAZU, Hrvatskom državnom arhivu ili su objavljeni (u kojem obliku se čuvaju, iz kojeg su stoljeća - ako je u pitanju prijepis itd.). Zatim ćemo isprave diplomatski analizirati.

---

¹ Rački Kukuljeviću, 929.

² Hercigonja 2006.; Lozić Knezović i Galić Kakkonen 2010.

³ Hercigonja 2004., 173-191.

⁴ Hercigonja 2004., 185.

⁵ Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Acta Croatica. Listine hrvatske. Monumenta historica Slavorum meridionalium*, knjiga I. Zagreb, 1863.

Ivan Kukuljević Sakcinski, Đuro Šurmin i Stjepan Ivšić

O ilirskom pokretu, u političkom i kulturnom pogledu, kao i o Ivanu Kukuljeviću, njegovu radu i djelovanju, napisano je mnogo monografija i članaka.⁶ Što se tiče Kukuljevića, već su njegovi suvremenici, povjesničari i jezikoslovci bili svjesni koliko im njegov rad i knjižnica znače za njihov znanstveni rad. Mnogo radova napisano je njemu u čast, od kraja 19. do početka 21. st.⁷ Sadržaj njegove knjižnice objavljivan je još za njegova života, a iz njegovih pisama vidi se da je svoje knjige osobno posuđivao i prosljeđivao mnogim suvremenicima, slavistima i historiografima.⁸

U svojim je djelima i putovanjima Kukuljević objedinio hrvatske zemlje, a nije zaboravio ni Bosnu i Hercegovinu te ostale susjedne zemlje (Italija), koje su čuvale izvore koji se tiču hrvatske i povijesti Južnih Slavena.⁹ U djelima slavista, nezaobilazna je bila povijest hrvatske i srpske književnosti.¹⁰ Dakle tek je trebalo protumačiti sav materijal koji je Kukuljević skupljao. Njegov rad na AC nastavio je Stjepan Ivšić, a rezultat njegova rada još nije objavljen.

U književnoj historiografiji prevladava mišljenje da je Šurminovo izdanje „nekritički priređeno s diplomatičnoga i jezičnoga gledišta.“¹¹ Kukuljević se pridržavao zadatka da ispravu prenese u njenom izvornom pismu, dok Šurmin nije.¹² Ipak, mnogi historiografi, koriste njegovu zbirku kao izvor, umjesto AC, vjerojatno zbog pisma (ćirilica) te zbog većeg broja objavljenih dokumenata.

U „Predgovoru“ svojeg izdanja, Šurmin govori o tome kako je Akademija objedinila Kukuljevićevu i Lopašićevu ostavštinu sabranih rukopisa (pisanih glagoljicom, ćirilicom i latinicom) te je naredila njihovo prepisivanje na ćirilicu.¹³ Upozorava da se neki spomenici razlikuju od AC jer ih je ispravio po originalima, a namjeravano je tiskanje triju knjiga. Šurmin u svojoj zbirci donosi dodatne bilješke, isprave i natpise koji su izvorno na glagoljici,

---

⁶ Hajduk 1998., Pederin 2009., Lončarić 2011., *Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom*, Novak 2012.

⁷ Smičiklas je 1892. objavio „Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog,“ Kukuljevićev životopis kojega citiraju svi kasniji biografi.

⁸ Sačuvano je 1374 Kukuljevićevih pisama s više od 600 dopisnika. Wissert 1952.

⁹ Kukuljevićev proces skupljanja isprava dokumentiran je u njegovim pismima i putopisima (izvješćima s puta): neobjavljena pisma u Arhivu HAZU te u Državnom arhivu u Varaždinu, objavljena – Bertoša 1971., Pederin 2007., Peričić 1998.; *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, Put u Senj, Putovanja po Bosni*, Pederin 2009.

¹⁰ Jagić 1867.; Šurmin 1898. Jagić nije znao kako bi nazvao taj vrlo sličan jezik hrvatski i srpski jednom riječju. Ipak znao je da su dva i znao je kada o njima pričati odvojeno. Damjanović 2006., 124-128. Na jednom od Kukuljevićevih putovanja „u Dobroti (1/2 sata od Kotora) reče mi neki: Vi hrvatski i slovinski sborite.“ Arhiv HAZU, Kukuljevićeva ostavština, *Istorica Notata* XV 23/DV 11, 20.

¹¹ Nazor 2005., 452. Također, Dragica Malić kaže da njegov prijepis isprava nije „uvijek dovoljno pouzdan.“ Malić 2002., 51.

¹² Nazor 2005., 452; Nazor 2011., 163.

¹³ *Hrvatski spomenici*, V-VIII.

ali i ćirilici, kao što su Povaljska listina, isprave bosanskih vladara, isprave iz Dubrovnika, Klisa pa čak i dvije isprave osmanskih sultana, itd. Usporedba isprava koje su sačuvane u originalu i u Kukuljevićevu prijepisu (kao što su 38 i 127) pokazuje da je Kukuljevićeva zbirka priređena prema originalima, dok se Šurmin više oslanja na prijepise.¹⁴ Kukuljevićevi prijepisi su na latinici i imaju razriješene kratice. Šurmin razrješuje kratice u zgradama dok Kukuljević ostavlja kratice te iznad njih stavlja crtu.

Ivšić je prema nalogu JAZU 1917. trebao prirediti novo, kritičko i dopunjeno izdanje AC.¹⁵ Kukuljevićevim stopama putovao je u razne arhive i gradove prepisujući glagoljske isprave, istražujući jezik i karakteristike pisma.¹⁶ Prema Štefanićevom izvještaju 1969., Ivšićeva zbirka sadrži preko 500 glagoljskih isprava, od 1100. do 1634. godine.¹⁷ Ivšićev posao nastavili su Josip Bratulić i Miroslav Kurelac (†2004.).¹⁸

AC – nastanak zbirke

Kukuljević je kao svestrani kulturni i politički radnik, iako „samouk na polju povjesnice,“¹⁹ svojom marljivošću i trudom zadužio hrvatsku povijest i historiografiju. Začetnik je i dionik sveobuhvatnog pokreta otkrivanja hrvatske srednjovjekovne baštine u cilju očuvanja hrvatskog kulturnog i političkog identiteta.²⁰ Usporedno uz skupljanje dokumenata za AC te njihovo pripremanje za objavu, konstantno je radio na drugim svojim historiografskim djelima, raspravljao s Račkim, među ostalima, o djelima koje su jedan i drugi pisali, o tumačenju izvora, itd.²¹

Kukuljevićeva putovanja u Senj (1843.), Štajersku, Beč, Peštu i Požun (1847.), Italiju (1848.), Peštu (1849.-1850.), Štajersku, Kranjsku, Istru i Krk, Veneciju (1851.), Veneciju, Beč, Ljubljanu (1853.), Dalmaciju (1854.), Liku, Primorje, Dalmaciju, Dubrovnik, Krf, Italiju (1856.), Bosnu (1858.), rezultirala su njegovom velikom zbirkom knjiga te raznim

---

¹⁴ U „Predgovoru“ također kaže da je imao uvid u originale i u prijepise isprava.

¹⁵ *Ljetopis* 32/1, 80; *Ljetopis* 33, 32; Nazor 1997., 42; Mogaš 1996.

¹⁶ Nazor 2011., 163.

¹⁷ Nazor 1997., 42. Mnoge isprave sačuvane su upravo njegovom zaslugom pošto je sve isprave snimio 1940. godine.

¹⁸ Nazor 2008., 83.

¹⁹ Hajduk 1998., 272.

²⁰ Prema: Hercigonja 1983., 11. Interes za glagoljicu jača od vremena Bachovog apsolutizma (1850-ih). Kukuljević traži izvore koji afirmiraju hrvatski uljudbeni i povijesnopravni identitet. Ali i: „Paul Josef Šafařík potaknuo je hrvatske intelektualce na proučavanje glagolizma svojim ulomcima iz hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova *Památky hlaholského písemnictví* (1853.) i bibliografskom enciklopedijom *Geschichte der südslawischen Literatur* (Prag, 1865., 2. sv. – *Geschichte der Ilirischen und Kroatischen Literatur*). Uz njegovu pomoć u praškoj su se tiskari lijevala glagoljska slova što je omogućilo brže objavljivanje tekstova, (...)“ Radošević i Magdić 2009., 232; Rački 1879.

²¹ Rački Kukuljeviću.

poznanstvima s ljudima s kojima je održavao kontakte.²² Zanimali su ga spisi koji se tiču razdoblja od dolaska Hrvata do ulaska u uniju s Ugrima te podaci o hrvatskim književnicima, ali prepisivao je sve što se uopće ticalo hrvatske (i srpske) povijesti.²³ Tako je u Udinama kod obitelji grofa Antigona Frangipanija našao podatke o posjedima Frankapana.²⁴ U crkvi Sv. Lucije u Jurandvoru pokušava pročitati, nama poznatu kao, Bašćansku ploču²⁵ te grobni kamen Ivana Frankapana iz 1469. Tijekom puta u Senj prepisao je natpis na crkvi Sv. Martina.²⁶ Samo za boravka na Krku (1854.) Kukuljević je „skupio 27 glagoljskih rukopisa, preko 20 tiskanih glagoljskih knjiga te do 30 glagoljskih listina, među kojima je najstarija od g. 1321.“²⁷

Mnoge glagoljske rukopise, prijepise i tiskopise dobivao je Kukuljević od raznih pobornika i dopisnika.²⁸ Samo neki od njih su Rački, Berčić, Volčić.²⁹ U Predgovoru AC Kukuljević se zahvaljuje još: Ivanu Črnčiću na Krku, J. Fiedleru u Beču, grofu Samuilu Kegleviću u Loboru, Mijatu Sabljaru u Zagrebu, kaptolu senjskom, knjižnici ljubljanskoj, M. Mesiću. Dakle Kukuljević posebno istražuje arhive plemićkih obitelji i biskupa.³⁰ U AC ispod svakog dokumenta navodi gdje se nalazi original – od njegove vlastite zbirke do pismohrana raznih općina, gradova, kaptola i plemićkih obitelji. U pismu Račkom, Kukuljević u veljači 1860. piše kako priprema izdanje zbirke izvora.³¹ Kako sam Kukuljević u „Predgovoru“

---

²² Jakić 1962., 150-151, 159; Pederin 2009., 595; Bezić - Božanić 1999., 313-314. Kukuljević je već u Veneciji 1842. zapazio glagoljske spomenike. Godine 1843. transliterira prvu listinu (*u Danici*). Antoljak 2004., 404; Smičiklas 1892., 167.

²³ Pederin 2009., 596; U *Izvjestju* Kukuljević donosi regist nekkih pisama i rukopisa od 11. do 18. st. na latinskom i narodnom jeziku iz Dubrovnika, popis misala i brevijara iz Like, Dobrinja, Bribira koji se nalaze u Rimu, prijepis natpisa s krstionice kneza Višeslava (iz Venecije), regist kraljevskih isprava iz Napulja; a u Veneciji je kupio tiskane statute grada Šibenika i Korčule. Pederin 2007., 245 (pismo 5, 29. 10. 1853.).

²⁴ Pederin 2009., 607; *Izvjestje*.

²⁵ Pretpostavlja da je iz 12. ili 13. st., da je ili grobni spomenik ili uspomena na gradnju crkve u kojoj se nalazi. Zna pročitati neke riječi (*sv. Lucija, Milutin*), ali u cijelosti, natpis s ploče je pročitao i objavljen 1875.

²⁶ *Put u Senj*, 16.

²⁷ Štefanić 1960., 26.

²⁸ Smičiklas navodi duži popis Kukuljevićevih dopisnika: Ivan Danilov, Ivan Berčić, Iv. M. Skarić, J. Sundečić (Zadar); Luka Svilović, Franjo Lanza (Split); knez Fanfogna (Trogir); Medo grof Pucić, Ivan Augustin Kaznačić, Valtazar Bogišić (Dubrovnik); Stjepan Kocijančić, Ivan Črnčić, Josip Pavčić (Istra); Franjo Jukić, Martin Nedić, Grga Martić (Bosna); Šime Ljubić, Franjo Rački, Matija Mesić, Mane Sladović, Rade Lopašić, Slavoljub Perok, Ivan Tkalčić, Gjuro Deželić, Blaž Lorković (Zagreb), itd. Smičiklas i Marković 1892., 163-164.

²⁹ Rački Kukuljeviću; Nazor 2009., 308-315; Bertoša 1971.; u pismima Račkog Kukuljeviću spominju se i posrednici: Agrikola Kargačin (*Rački Kukuljeviću*, 929), Fran Kurelac (*Rački Kukuljeviću*, 930), a u pitanju su još mnogi drugi koji su se odlučili aktivno uključiti u prikupljanje spomenika, dok su ih drugi uništavali (*Rački Kukuljeviću*, 929; Bertoša 1971., 342-346). Jakov Volčić simbolično opisuje nepar spram glagoljskih spomenika: „ (...) jer naši ljudi gledaju samo na zapad, kuda sunce zapada, a ne na istok, od kuda izlazi!“ Bertoša 1971., 344-345 (pismo 7, 19. 7. 1873.). Više o dopisivanju među ilircima i posebno o Jakovu Volčiću vidi u zborniku *Jakov Volčić i njegovo djelo*.

³⁰ Pederin 2007., 232.

³¹ *Kukuljević Račkom*, 339/1.

AC kaže, „pri poslu prepisivanja i tiskarskog izpravljanja“³² dvije su mu godine pomagali Matija Mesić i Ivan Tkalčić.³³ Napokon, AC tiskana je u tiskari Ljudevita Gaja, godine 1863.³⁴

Većinu isprava imao je Kukuljević kod sebe ili ih je prepisao iz originala koji su se čuvali u Hrvatsko-slavonskoj zemaljskoj pismohrani (danas Hrvatskom državnom arhivu).³⁵ Od privatnih zbirki poslužile su mu one Ivana Berčića, knezova Blagajskih, grofa Keglevića, obitelji Ferić te Ljudevita Gaja. Mnoge isprave su također čuvali senjski kaptol,³⁶ općina u Novom, mjesni župnici (u Vrbniku, Dobrinju, Novom).

Dakle, najbogatije zbirke imaju: Kukuljević (HAZU), HDA, Senjski kaptol, pop Berčić i grof Keglević. Kukuljevićeva zbirka sadrži isprave iz sljedećih mjesta i područja: Dobrinj, Baška, Modruš, Lika, Crikvenica, Hreljin, Bakar, Senj, Karlobag, Bosiljevo, Omišalj, Krk, Novi Vinodolski, Bihać, Vrbnik, Brinje. U HDA se (do danas u istim fondovima) čuvaju isprave hrvatskih plemićkih obitelji i vlastelinstva, različite srednjovjekovne isprave kao i spisi pavlinskih samostana, isusovačkog samostana u Rijeci te različiti crkveni spisi. Senjski kaptol čuva isprave koje se tiču njihovim posjeda i odnosa s plemićima, s gradom, bilo da su ih oni izdali ili netko od Frankapana ili gradske vlasti. Ivan Berčić obznanio je Kukuljeviću oporuke klerika iz Zadra i okolice, dok je grof Keglević u Loboru čuvao isprave ličkih knezova.

Već, za vrijeme Šurminovog objavljivanja istih isprava, neke su dislocirane. Tako su isprave 3 i 4 iz pismohrane u Novom premještene u JAZU (u Zagrebu) kao i Kukuljevićeva zbirka.³⁷ Za neke njegove isprave³⁸ Šurmin navodi da su u zbirci JAZU, dok se ostale još uvijek nalaze u Kukuljevićevoj zbirci (danas Kukuljevićeva ostavština u HAZU). Isprave 102 (iz pismohrane grofa Samuila Keglevića u Loboru) i 144 (iz pismohrane plemenite obitelji Ferić u Zagrebu) također su se našle u JAZU. Za ispravu 113, za koju Kukuljević navodi

---

³² AC, VII.

³³ Matija Mesić je godine 1859. objavio Poljički statut (u *Arkivu*). Antoljak 2004., 453; Smičiklas 1892., 167, n. 4. Ivan Tkalčić je, uz mnoge druge obaveze na studiju, slao Kukuljeviću prijepise glagoljskih i drugih spisa te se dopisivao s Mesićem. U Tkalčić Kukuljeviću, 1167-1168: Tkalčić je obećao poslati Kukuljeviću „jedan arak Broza Kolonića knjigah sv. Brnardina,“ „20 glagoljskih listinah“ i opet „četiri glagoljska rukopisa, i Kolunića dva arka.“ Više o Tkalčićevu radu vidi u: Barlé 1905; Razum 1997.

³⁴ Petrić 2006., 300.

³⁵ Vidi prilog na kraju rada: Mjesta gdje Kukuljević nalazi pojedini natpis, ispravu ili bilješku.

³⁶ „Kaptolski arhiv čuvao je 46 isprava, a danas nema nijedne! Navodno su se u 2. svjetskom ratu nalazile u prostoriji iza glavnog oltara katedrale koja je uništena.“ Sačuvana je jedino oporuka Tomaša Partinića (AC 42) ali u kasnijem prijepisu (Kaptolski arhiv, fasc. I, br. 1 i Biskupijski arhiv, fasc. A, br. 1.). „Kvaderna' koja nam je sačuvana pisana je u 16. i 17. st. Koncem 17. st. već se potpuno prelazi na latinicu.“ Bogović 2008., 15-16.

³⁷ S knjižnicom Ivana Kukuljevića Saksinskog JAZU je dobila 65 glagoljskih rukopisa i 86 fragmenata. Danas HAZU ima 443 rukopisa i mnogo isprava od 12. do 19. st. iz cijele Hrvatske. Nazor 2011., 160. Akademija je također otkupila Ivšićevu zbirku *Acta Croatica*. Nazor 1997., 39.

³⁸ To su isprave 8, 9, 12, 16, 18, 23, 42, 62, 69, 72, 153, 156, 12. i 13. dod.

samo da ju je objavio Sladović,³⁹ Šurmin dodaje da je njezin prijepis na latinici iz 16. st. u JAZU, a drugi prijepis iz 1697. u HDA. Mnoge isprave iz HDA su se nalazile neko vrijeme u Arhivu u Budimpešti. Šurmin navodi njihove stare i nove signature.⁴⁰

Dok su natpisi svi na glagoljici, bilješke također (osim 52 – na ćirilici), originali isprava su i na glagoljici i latinici, jedna na ćirilici, dok ih je nekoliko i na latinskom (ali upućuju na glagoljički izvornik jer su prepisivane do kraja ranog novog vijeka).⁴¹

Dakle, glagoljica nikako nije bila zaboravljena baština. Glagoljaštvo postojiviše od tisuću godina.⁴² U vrijeme kada Kukuljević skuplja dokumente, glagoljica nije napuštena, već njeno čitanje prerasta u znanstvenu disciplinu. Pod utjecajem raznih političkih i društvenih promjena u različitim dijelovima Hrvatske nailazila na različite sudbine, ali uvijek je bilo zainteresiranih za njeno očuvanje.⁴³ Napokon, da bi se prepoznala vrijednost glagoljskih spomenika treba samo znati čitati glagoljicu.⁴⁴

Okolnosti nastanka zbirke

Mišljenje o glagoljaštvu koje su imali preporoditelji u 19. st., izrečeno u svom obujmu u *Tisućnici*, ostalo je do današnjih dana u riječima Anice Nazor: „Glagolizam je osebujna odrednica hrvatskoga kulturnoga, time i nacionalnoga identiteta. Glagoljska je knjiga položila temelje hrvatske književnosti i hrvatskoga književnoga jezika.“⁴⁵ Velika obljetnica slavila se kao uspomena na početak Moravske misije sv. Ćirila i Metoda (863.) upravo zbog njihove odgovornosti za uvođenje slavenskog bogoslužja na glagoljici. *Tisućnica slovjenjskih apostolah sv. Cirila i Metoda* predstavljala je spomenicu rada Sv. Braće i njihove ostavštine na hrvatskom tlu. Ona je i izvor za metodu znanstvenog rada u 19. st.⁴⁶ Simbolično, uvod je napisao Kukuljević, nakon njega slijede hvalospjevi (u desetercu i

³⁹ Manoilo Sladović, *Povësti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*.

⁴⁰ To su isprave 22, 27, 29, 38, 40, 45, 46, 47, 49, 56, 63, 65, 68, 75, 80, 83, 86, 88, 93, 94, 99, 109, 126, 127, 129, 140, 154.

⁴¹ Detaljnije:

1. na glagoljici: 1, 3, 4, 5, 6, 8 i 9 (na jednom listu), 11, 12, 13, 16 – 20, 22, 24, 26, 27 – 34, 37, 38, 40, 43, 45, 46 – 51, 53 – 60, 63, 64 (?), 65 – 70, 75, 77, 78, 80, 81 – 90, 92 – 97, 99, 100, 102 – 105, 107, 108 – 111, 114, 116 – 131, 134 – 137, 139 – 140, 144, 146 – 148, 151, 154, 155, 159 – 162,
2. na latinici: 10, 23, 35, 42, 62, 71, 72, 76, 91, 98, 101, 113, 127, 145, 150, 153, 156, 158,
3. na ćirilici: 44,
4. na latinskom jeziku: 36, 157.

⁴² Damjanović 2000., 267-274. „Hrvatski renesansni književnici su 'jeronimsko' nasljedstvo i poznavali i poštovali: čak i oni koji nisu pisali na hrvatskom jeziku. Hrvatska književnost ima kontinuitet i cjelovitost.“

⁴³ Bertoša 1971.; Kovačić 2004.

⁴⁴ „Meni je politika preko mjere dosadila. Ja se najrađe bavim literaturom, tu živim sam za sebe u novom krasnom svijetu i sretan sam, dok se u njegovom krugu nalazim, jer uistinu nema se sada čovjek čemu radovati.“ Kukuljević u pismu svojoj ženi Korneliji, Beč 1849. Lončarić 2011., 178.

⁴⁵ Nazor 2008., 5.

⁴⁶ Više o „fenomenu 19. stoljeća“ vidi u: Novak 2008.

šestercu potpisani s J.T. i P.P.),⁴⁷ pa članak Račkog („Književan rad sv. Cirila i Methoda“), Jagićevo pripremljeno izdanje „Evangjelije u slovênskom prievodu,“ „Služba sv. Cirila i Metoda“ M. Mesića te dodaci: tekst na glagoljici pod naslovom *Ćurila i Valen'tina* i tabela – *Azbuka Hrvatsko-Glagolska*.⁴⁸ Iz popisa osoba koje su sudjelovale u ovoj spomenici vidimo interdisciplinarni pristup temi glagoljaštva, isto kao i uključenost ne samo znanstvenika u samom radu nego i književnika.⁴⁹

Jedinstvenim radom i zalaganjem Josipa Juraja Strossmayera za promjene u Crkvi⁵⁰ napokon je i za svagda slavensko bogoslužje priznato ravnopravnim u Katoličkoj crkvi.⁵¹ On je zaslužan i za ostvarenje Kukuljevićevih i Račkijevih putovanja (svojim novčanim pokroviteljstvom).⁵² Mnogi pojedinci, intelektualci – od znanstvenika do biskupa, zalagali su se za obnovu glagoljaštva na prijelazu iz 19. u 20. st.⁵³ Obnova je bila potrebna zbog sve većeg napuštanja staroslavenskog jezika u bogoslužju uzrokovanog nedostatkom škola (glagoljaških sjemeništa) te uvođenjem šćaveta.⁵⁴

„Za biskupa Strossmayera važna su bila dva jezika – njegov materinski jezik i liturgijski jezik slavenskoga bogoslužja.“⁵⁵ Staroslavenski jezik sačuvan je u liturgijskim knjigama glagoljaša, dok je narodni ili hrvatski jezik sačuvan u privatnim i javnim ispravama, spisima, književnim djelima te ostalim glagoljaškim spomenicima svjetovnog karaktera. Budući da mnogi (učeni) ljudi ne znaju svoj narodni jezik, trebaju ga upoznati kroz „stare spomenike“ ili iz pera „starih autora.“⁵⁶ Stoga, naučimo svoj jezik!

---

⁴⁷ U pitanju su pjesnici Ivan Trnski i Petar Preradović. Smičiklas i Marković 1892., 166.

⁴⁸ Godina 1963. obilježena je skromnije (članak Vjekoslava Štefanića, „Tisuću i sto godina od moravske misije,“ *Slovo* 13, 5-42, te vijest o pronalasku moći sv. Ćirila u istom časopisu, str. 254). Najveća pohvala radu Sv. Braće do današnjih dana su znanstvenici i ljubitelji glagoljice koji neumorno proučavaju i čuvaju glagoljske spomenike, svjesni njihove vrijednosti. Tako obilježavanje nekih drugih obljetnica prolazi uz skupove – 1969., *Glagoljica – jedanaest stoljeća jedne velike tradicije*. Gotovo na obljetnicu Kukuljevićevog Predgovora u AC (23. 3. 1863.), u *Vijencu, književnom listu za umjetnost, kulturu i znanost* (XXI, 497, 21. 3. 2013.), tema glasi: „Uz 1150. obljetnicu početka Moravske misije“, a autor je Stjepan Damjanović.

⁴⁹ Više o interdisciplinarnosti u 19. st. vidi u: Badurina-Stipčević 2011. i Kapetanović 2007. „Jagićevo shvaćanje opsega slavenske filologije: ona uključuje ukupan duhovni život slavenskih naroda kako se odražava u jeziku i pisanim spomenicima, u književnim ostvarenjima individualnim i kolektivnim, u vjerovanjima, predanjima i običajima.“ Damjanović 2006., 119.

⁵⁰ Šuljak 2007.

⁵¹ Lukić 2005.

⁵² Pederin 2009., 595, 599.

⁵³ Bertoša 1971.; Bezić - Božanić 1999.; Reljanović 2001.; Kovačić 2004.; Božanić 2004.

⁵⁴ Kovačić 2004., 95. Šćavet (tal. *schiavetto*) su crkvene knjige koje su pisane narodnim hrvatskim jezikom i tiskane su latinskim slovima od 15. st. Bolonić 1980., 35.

⁵⁵ Oczkova 2007., 59.

⁵⁶ Prema riječima Strossmayera upućenih hrvatskim svećenicima. Oczkova 2007., 62-63. Također o tome Tkalčić: „Rektor Petrović zabranio je nositi klerikom njemačke molitvenike u crkvu, i prepovjedao je niekim izrodicam razgovarat se putem 'njemački'.“ Tkalčić Kukuljeviću 1168.

Napomene uz čitanje AC

Nakon usporedbe istih dokumenata u AC i *Hrvatskim spomenicima*, neki sespomenicirazlikuju.⁵⁷ Uz te razlike dodalimo još neke napomene uz čitanje u vezi s datacijom ili autorom isprava.

Senj, 1330., *pop Ilija* (natpis na ogradi crkve Sv. Martina) 2(14):Šurmin ispravlja Kukuljevićevo krivo čitanje godine na natpisu.⁵⁸ Godina je 1330. a ne 1303.

Istra (*na Pripču*),⁵⁹ 5.5. 1325., *pop Mikula, kapelan kneza i sve gospode deželske i plovana Gole Gorice oblašću svete rimske crkve i c(esarske) s(vetlosti) nodar i kneza pazinskoga i sve gospode deželske pisar jezikom hrvackim*, 6(6):Šurmin je uzeo prvu godinu koja se veže uz Istarski razvod (1275.) pošto se njegovo nastajanje proteže od 1275. do 1375.⁶⁰ Ipak, pisao ga je pop Mikula koji je datirao svoj rad 1325. pa ako se uzima jedna određena godina, nema razloga da to nije upravo ova.

Novi Vinodolski, 17. 11. 1422., *pop Vid*, 22: Isprava je i u Kukuljevićevu i Šurminovu izdanju datirana samo mjesecom i godinom iako datacija glasi: *let G(ospod)n(i)h 1422 m(ise)ca novembra na d(a)n s(veta)go Jurja obretenie moći*. Kolanović ispravu datira s 26. studenim.⁶¹ U *Misalu po zakonu rimskoga dvora*, u kalendaru za 17. 11. stoji *prenesenie moći Ĵeorĵiê, m(u)č(eni)k*.

Hreljin, 4. 2. 1423., *plovana Blaž*, 23(37):Kukuljević na početku i na kraju ove isprave stavlja godinu 1423., dok Šurmin na početku stavlja 1403. a na kraju 1424. Objašnjenje koje pri tome daje jest da koristi noviji prijepis iz 19. st. Iz popratnog teksta na latinskom koji stoji uz ispravu u AC vidljivo je da je prijepis učinjen u 18. st.

Hreljin (?), 1465. (bilješka u glagoljskom rukopisu iz 13. ili 14. st.) 13. dod.(148):Šurmin preuzima datum 15. 1. od Kukuljevića, ali nigdje u tekstu bilješke nije vidljiv taj datum.

Godina 1476., *pop Andrija Koludar* (bilješka u rukopisu Vida Omišljanina) 15. dod.(168):Šurmin je preuzeo godinu od Kukuljevića (1472.). Sam tekst bilješke govori o događajima koji su se događali 1472. i četiri godine kasnije, 1476. Stoga je ovu bilješku pravilnije datirati godinom 1476. kada i sam autor navodi da ju je zapisao.⁶²

⁵⁷ Vidi prilog na kraju rada: Tabela 1: Popis isprava, natpisa i bilješki AC i *Hrvatski spomenici*.

⁵⁸ Fučić 1982., 317.

⁵⁹ Prema Strohalu Prično u Istri.

⁶⁰ Bratulić 1978., 207.

⁶¹ Kolanović 1983., 175. Inače se sv. Juraj slavi 23. 4. odnosno 24. 4. (Stipišić 1985., 201), ali u nekim crkvama i 3. 11., 17. 11., 26. 11. (en.wikipedia.org/wiki/Saint_George 5. 7. 2013.)

⁶² 1472. *pridoše prvi t(u)rki va tu deželu pred kopar, vzeše turak 5 v s(ve)tom lazari na misti ljudi 12. po tom na leto četvrto spaše na drenovica, ča [e] let 1476. to pis[a] pop andrii koludar*. Prema: AC, 15. dod.

Buže, travanj 1434., *Blaž Stupić (?) podknežin stola i pitanja buškoga*, 33(73): U AC prezime nije vidljivo u cijelosti na ovom mjestu, ali se odmah na početku spominje pleme Stupić. U *regesta* se prezime razrješuje kao Sultić (to preuzima Šurmin). Originalna isprava je oštećena na tom dijelu, a pred kraj teksta pojavljuje se jedan čovjek prezimena Sultić.

Hreljin, 15.(?) 3.1440., *knez Ivan Frankapan*, 38(82): U AC je u naslovu isprave 5. 3., a u Kukuljevićevu prijepisu isprave stoji *dan 6* (e umjesto d). Šurmin je vjerojatno prema tome datirao ispravu, a da nije provjerio u originalu. U originalnoj ispravi jasno se vidi broj 5, ali uz njega, u ligaturi, stoji još neki znak koji bi mogao biti broj 10 (i). Dakle dan 15.

Knin (Tnin), 18.10. (?) 1451., *banovac Tomaš Booničić iz Plavna*, 60 (113): Prema Šurminu bi trebao biti 22. listopada. Datacija u originalu glasi: *u ponedili prvi po s(ve)toga Luke evanelistu dne*. Luka se slavi 18. 10. i godine 1451. to je bio ponedjeljak. Ako bi se računao prvi ponedjeljak nakon toga, to bi bilo za tjedan dana (25. 10.).

Čovac, 16. 3. 1469., *knez Juraj Špirančić*, 85: *v četrtak prvi po blagdani s(veta)go Grgura pape i sp(o)v(i)dnika, na letih G(ospo)dnih 1469*. Na datum koji je u AC, 12. 3. bila je nedjelja, kada se slavio spomenuti blagdan, pa je prvi četvrtak nakon toga 16. 3.

Vrbnik, travanj 1487., *pop Frančisko, sin bivšega Tomaša Sedmaka* (oporuka) 118 (216): Šurmin ne ispravlja propust u *regesta* u Kukuljevićevom izdanju. Naime, oporuku ne piše pop Tomaš Sedmak, nego pop Frančisko, sin pokojnoga Tomaša Sedmaka.

Skurinja (Lika), 30. 6. (?) 1490., *Juraj Orlovčić špan stola kraljeva meju plemenitimi ljudi v Lici*, 127: Datacija iz isprave glasi: *na pojutre s(veta)go Leona papi m(u)č(e)n(i)ka*.⁶³ Kukuljević datira ispravu s 29. 6. U *Misalu po zakonu rimskoga dvora* u kalendaru za 28. 6. stoji *Lêona papi*. Uz prilog *pojutre* (prekosutra) datum je 30. 6.

Gradčina, 1.11.1491. (?), *plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažična Dolnega*, 129: *na izabrani blagdan Vsih sv(et)ih leto prvo tekući let roistva G(ospo)d(i)na 1400 devetdesetno*. Dakle isprava bi trebala biti datirana godinom 1491. Godine 1490. Draškovići tek kupuju tuđu plemenštinu u Zažičnu Donjem (AC 127), a od 1492. drugi plemići počinju darovati samostan koji je izgrađen zaslugom Draškovića (1491).

Slunj, 22. 1.1492., Mihovil Frankapan, 135: Datacija iz isprave glasi: *na dan s(ve)toga Vincencija m(u)č(eni)ka*. Na dan 5. 4., kako je u AC, slavi se sv. Vinko Fererski,⁶⁴ dok je dan *Vincentii diaconi (m.)* odnosno *Vicenca i N̄stasiê mučeniku* 22. 1.⁶⁵

⁶³ Pape Leon I. i IX. slave se 30. 10., 4. 11., 10. 11. te 13. 4. Šanjek 2005., 272.

⁶⁴ www.dominikanci.hr/sv.-vinko-fererski.html (Priređeno 27. 4. 2009.; preuzeto 4. 7. 2013.)

⁶⁵ Šanjek 2005., 274; *Misal po zakonu rimskoga dvora*, str. 287.

Grobnik, 1493. Martinac pop plemenom Lapčanin (bilješka u *II. novljanskom časoslovu*) 141 i 143: U AC pogrešno je smještena bilješka 141. Samo za bilješku 143 piše da je iz *II. novljanskog časoslova*, dok za bilješku 141 piše da je iz bezimenog kao i za bilješku 142 koju je napisao pop Petar u jednoj drugoj knjizi. Bilješke 141 i 143 su u istoj knjizi, istog autora, popa Martinca. U AC tekst je malo promijenio redosljed. Bilješka 141 zapisana je u brevijaru nakon bilješke 143 (bilješki 141 je čak dodan dio teksta koji bi trebao doći u 143). Kukuljević navodi kako nije koristio original već tuđi, objavljeni prijepis.⁶⁶

Novi Vinodolski, 1496. (bilješka u časoslovu) 152 (265): Bilješke u AC pod brojem 142 i 152 napisao je vjerojatno istiautor. Šurmin dodaje još jednu, 264, u kojoj se spominje isti pisac teksta *pop Petar Vidaković plovani*.⁶⁷ Radi se o ovjerovljenom prijepisu na latinici iz 1769. u arhivu Zagrebačke županije (Radoslav Lopašić). Datirana je istom godinom, 1496., te se po sadržaju može usporediti s ispravom 265, odnosno 152 u AC.⁶⁸

Za datiranje spomenika korišten je i suvremeni katolički kalendar (135) i glagoljski kalendar pa možemo potvrditi da nije samo jedna osoba radila na priređivanju ove zbirke. Kako smo već istaknuli, veliku ulogu imao je Matija Mesić, a pomagao je i Ivan Tkalčić. U zbirci nema uglatih zagrada, samo okruglih te se u njima ponekad razrješava oštećeni tekst u ispravama ili dodaje veznik kojega nema, a prema sadržaju bi trebao biti. Nekadse razrješavaju kratice koje u originalu nisu označene (a trebale bi biti). Ima nekoliko pogrešaka u *regesta*, prije svake isprave, ali stvarno rijetko. Nekoliko puta je krivo prepisano ime izdavača isprave. Još rjeđe je koje slovo krivo preneseno iz originala i jedino u ispravi 155 su na nekoliko mjesta l i ž zamijenili mjesta (vjerojatno tiskarska omaška). Također kada se za neku riječ u originalu priređivaču čini da nije dobro napisana ili je neobično napisana, onda iza nje u zagradi stavlja riječ tako. Dodaje interpunkcijske znakove, prema smislu teksta (posebno za upravni govor, nabranje, vokativ, koristi dvotočku, uskličnik, itd.). Nekad i u originalu isprava imamo znakove koji označavaju kraj rečenice, a čak imamo i inicijale na početku rečenice. Kukuljević također posebno ističe kada u ispravama pisar poslije svake riječi stavlja točku. Obavezno stavlja iznad kratice crtu te apostrof ili štapić tamo gdje je i u originalu. Na mjestu oštećenog dijela lista stavlja točkice. Ne označava posebno kraj retka prema originalnoj ispravi, ali se ne mijesha ni u strukturu isprave. Donosi ju u cijelosti kako je

⁶⁶ Cijeli tekst bilješke vidi u: *II. novljanski brevijar*, str. 31-33.

⁶⁷ *Gospodina Petra, plovana novogradskoga (v Novom)* spominje pop Martinac u bilješki 143., a također i pop Filip u bilješki 163.

⁶⁸ Bilješka 141 i 143 (1493) govore o zemljama koje su *Turci* porobili te o napadu na Modruš i o Krbavskom boju (pop Martinac). Bilješka 142 govori o *rasapu* grada Modruša i preseljenju biskupa u Novi Vinodolski (pop Petar Vidaković).⁶⁸ Godine 1496. je *Bogposlal kaštigu i sentenciju zvrhu ovoga grada ali mesta - kugu* (152). Zbog toga je načinjen oltar na kojem su redovnici molili pa je kuga prestala. *A mi hvalu Gospodinu Bogu na tom daru daje homo kako nedostoini rabi nega.*

u originalu, ako je u originalu razmak između potpisa notara i ostatka isprave ili ako ima teksta iznad ili ispod isprave, naglašava njegov položaj ili ga donosi kako je u originalu. Glagoljska slova su sva ujednačena u zbirci, dok u originalima ima i kurzivne glagoljice. Sve u svemu, vidljiv je veliki trud i veliko znanje u čitanju te razumijevanju pročitanih, ponekad i teško čitljivih isprava na kurzivnoj glagoljici s mnogo ligatura i kratica. Prema tome i „Imenik mjestah, riekah i osobah, što se spominju u knjizi“ vrlo je detaljno i pregledno napravljen te daje nezaobilaznu pomoć u istraživanju imena i toponima.

Diplomatička analiza

Postoje drukčija mišljenja o podjeli isprava na javne i privatne.⁶⁹ Uispravama u AC (nakon imena izdavača – kneza, kaptolaili suda) stoji promulgacija kojom jasno govori o karakteru isprave: (...) *damo na znanje po tom našem listu vsim i vsakomu komu se dostoi i komu bude potriban pokazati kako (...)*.⁷⁰ Podjelu na kupoprodaju, darove i sudbene postupke predložio je Jagić.⁷¹ Strohalova podjela je opširnija: kupoprodaja, promjena vlasništva, oporuke, dodaci oporukama, imovinske nagodbe glede diobe baštine, odluke procjenitelja kod diobe baštine, procjena imovine, razne nagodbe, darovnice, ženidbeni ugovori (zbog miraza), itd.⁷² Naša podjela prema strukturi isprave u AC bila bi sljedeća: pisma; sudski zapisnici; oporuke; kneževske, kaptolske i sudske isprave te notarske isprave.⁷³

Pisma

Pismo Mikule Modruškoga (AC 89) počinje intitulacijom. Nakon toga slijedi inskripcija (*kapitul i kler crkve modruške*) i pozdrav (*Sp(a)s(e)n(i)e va vsih sp(a)sitelno*). U uvodu Mikula navodi da velike brige tište njega i njegove ljude. U središnjem dijelu raspravlja o važnosti priznavanja liturgije katoličke crkve na narodnom jeziku. Na kraju Mikula podsjeća da mnoge crkve po Hrvatskoj i Dalmaciji baštine *običae i uredbe od s(ve)toga Eronima nareene*.

U sljedećem pismu knez Štefan Blagajski (AC 57) ljubazno moli uslugu (u zamjenu za uslugu) kneza Petra Zrinskoga. Pismo je kratko. Počinje s navođenjem pohvalnih atributa

---

⁶⁹ Stipišić 1985.; Šanjek 2005. Hercigonja dijeli isprave na javne i privatne (notarske) te kaptolske. Hercigonja 2004., 185.

⁷⁰ Iz isprave broj 40 u AC. Iako je ovakva formula redovito prisutna u kneževskim, kaptolskim i sudskim ispravama, može se naći i u notarskima (23).

⁷¹ Jagić 1867., 124-137. Grbavac dijeli notarske isprave na privatne u užem smislu (kupoprodaja, donacije, davanje umjesto plaćanja, zamjena imovine) te oporuke. Grbavac 2010., 86. Slično i Šufflay: kupoprodaja, darovnice, oporuke. Šufflay 2000., 110.

⁷² Strohal 1911., 9. Strohal radi opširniju podjelu prema Šurminovoj zbirci.

⁷³ Vidi prilog na kraju rada: Popis spomenika u AC ↔ izvornici. Radonić također razlikuje isprave prema izdavaču odnosno one koje su nastale u službene i u privatne svrhe (oporuke, notarske isprave). Radonić 2005.

kneza Petra, nastavlja se s opisom usluge, a završava sa zazivanjem Petrove dobre volje i najavom vraćanja usluge. Nakon teksta slijedi potpis izdavača pisma dok je ime primatelja s vanjske strane.

Posebnu skupinu čine pisma sačuvana u senjskom kaptolu (AC 105, 116, 122, 166). Prva su tri pisma molbe senjskih *kapitana* i *porkulaba* senjskom kaptolu dok je četvrto odgovor *kapitana* kaptolu. Pisma su službena, sadržavaju mnoge elemente isprave. Npr. u pismu 105, nakon imenovanja primatelja i pošiljatelja, slijedi naracija koja prethodi molbi (za prijepisom i ovjerom isprave), završna obvezujuća odredba te mjesna i vremenska datacija.

Sva pisma (57,105, 116, 122, 166) također karakterizira nazivanje destinataru prijateljem.⁷⁴ Iako su pošiljatelji uvjereni u izvršavanje molbe od strane primatelja, pozivaju se i na međusobno prijateljstvo.⁷⁵ U pismu 166 samo pismo naziva se listom, isto kao i svaka druga isprava.

Sudski zapisnici

Dva sudska zapisnika (AC 119, 120) ističu se posebnom strukturom. Poslanici senjske crkve i ugarskog kralja slušaju izjave plemenitih ljudi u slučaju nekih sporova. Na početku isprave je verbalna invokacija i vremenska datacija. Zatim pisar isprave, pop Balaš, predstavlja sebe i kraljeva čovjeka koji ide s njim, mjesto kamo idu i ljude koje su sazvali, a koji su prisegli *Svetoj kruni ugarskoj i Bogu*. Nakon toga slijedi lista s imenima prisežnika i njihovim izjavama u 3. licu jednine (*priseže da e čul*). Dakle, očito da je pop Balaš u službi suda i da ima zadaću obavijestiti sud o tome što svjedoci imaju za reći (u pisanom obliku). U sudskim ispravama se vidi kako je to jedna od zadaća pristava. Prema tome, ove isprave su zapravo izvještaj sudu u njegovom postupku.

Oporuke

Oporučitelji u AC su svećenici i pišu *testamentili taštament* prije hodočašća u Rim ili zbog bolesti ili *dobrovoljno*.⁷⁶ Na početku je verbalna invokacija, datum,⁷⁷ ime auktora i mjesto pisanja.⁷⁸ Ono što Bratulić opisuje kao „(...) izraz dolutao iz tradiranih tekstova: ili iz nekog biblijskog teksta u vrlo slobodnoj interpretaciji ili iz tradicionalne, usmene književnosti, izraz

---

⁷⁴ *Prijatelem svojim počtovanim (Amicis suis honorandis)*

⁷⁵ *Zato prosimo prijateljstvo vaše (Qua propter vestram rogamus amicitiam)*

⁷⁶ Npr. oporuka 42 (*budući u velikoi slabosti telom a u pameti dobri*). Više o oporukama vidi u: Ladić 2012.

⁷⁷ Datum je kao i u većini isprava u AC: prvo godina izrečena brojevima (glagoljskim slovima), naziv *miseca* te broj dana. Npr. 55: *let G(ospod)nih 1450 miseca aprila 16 d(a)n*. U oporukama 37, 42, 55, 118 nalazi se na početku, u 67, 82 na kraju dok se u 92, 95 godina nalazi na početku, a mjesec i dan na kraju. U ispravi 37 imamo i dataciju po vladajućima: *vr(i)me presvitloga vladavca i gospodina našega gospodina Frančiska Fuškari Božju milostju vzv(i)šeni duž bnetački i vrime gospodina Jakova Barbariga kneza zadarskoga i vrime gospodina našega gospodina Lovrinca Venerija jarhibiskupa zadarskoga dostoinoga biti*.

⁷⁸ Također o strukturi oporuka vidi u: Horvat, M. 2005.

ili uzrečica iz narodne pjesme ili poslovice⁷⁹ u oporuci je arenga.⁸⁰ Npr. oporuka 42: *ležeći na moioi posteli nadijući se kratka živlenê na ovom minutlivom svitu učinih pisat moi testament priporučujuči G(ospo)d(i)nu Bogu dušu a zemli telo.* Naracijaglas: *budući u velikoi slabosti telom a u pameti dobri,* pa slijedi arenga i još: *u kom testamentu zapovidam da bude tako stati kako se zdolu u nem piše po nareenju moem od moih ust.* Nakon podjele imovine (dispozicije) slijedi popis *svidoka* (*poštovani muži*). U oporuci 42 imamo i *kumesara* (izvršitelja oporuke),⁸¹ a iz popisa svjedoka vidimo da su u pitanju najviši službenici u gradu (Bakru): *plovan, podknežin, sudac, satnik*. Na kraju je dakle (oporuke 42) i potpis i ovjera notara: *i to pisah ja ... po naporučenju od ust ...* Inače su oporuke pisali sami oporučitelji (*meju ruku*) osim oporuku Tomaša Partinića koju je pisao *kanciler bakarski*. Za veće verovanje oporuke su se pisale *svoju ruku* (92, 95) i pečatile vlastitim pečatom (82). *Vikuvični zakon* (*večni zakon*) ima osigurati posjedovanje imovine raspodijeljene oporukom (42, 118), a u oporuci 37 spominje se i *grada zakon sega*.

Kneževske, kaptolske, sudske isprave i notarske isprave

Podjelu isprava na kneževske, kaptolske i sudske isprave učinili smo prema auktoru: knez, ban (banovac); kaptol, samostan (crkva); *stol i pitanje plemenitih ljudi ili stol purgarski*. Pisar isprave je najčešće netko drugi - anonimni ili rijetko potpisani pisar. Jedina isprava ugarsko-hrvatskog kralja nalazi se pod brojem 91, a to je isprava kralja Matijaša (iz 1463.) koju g. 1471. prepisuje modruški kaptol.⁸² Za sve ove isprave karakteristično je da se datacija nalazi u završnom dijelu isprave kao i pečat.⁸³ Posebno se prepoznaju isprave koje dataciju imaju na početku, dok je na kraju popis svjedoka te potpis notara ili popa koji piše pravo i vjerno na prošnju stranaka - notarske isprave.⁸⁴

Uvodni dio isprave

Invokacija/zaziv se nalazi rijetko u ispravi (npr. 1. dod., 2. dod., 5, 6, 13, 17, 69, itd.) - najčešće u razvodima i notarskim ispravama. Npr. *Va ime nerazdjelne S(ve)tie Troice. Amen.* (13); *Va ime B(o)ž(i)e. Am(e)n.* (58); *V Krstovo ime. Am(e)n.* (69); *V ime B(o)žie i s(ve)te Marie. Amen.* (94); *Va ime g(ospo)d(i)na B(og)a vsemogućega od koga i po koga milosti*

⁷⁹ Bratulić 1976., 380.

⁸⁰ Horvat, M. 2005.

⁸¹ U oporuci 37, 55, 67, 92 tri su komesara, u 82 dva, u 95 četiri. Još i *kumasur*. Oni su se trebali pobrinuti da se oporuka izvrši odnosno da se imovina podijeli kako je u oporuci zapisano.

⁸² Još jedna kraljevska isprava: Sutiska, 25. 5. 1446., isprava *Štefana Tomaša Ostoića, kralja srblem, Bosni, Primoriju, Hulmsci zemli, Dalmaciji, Hrvatom, Doinm kraem, Zapadnim stranam, Usuni, Soli, Podriniju i k tomu.* (na ćirilici) 44.

⁸³ Najstarija takva isprava, objavljena u AC, isprava je kneza Štefana 9. 8. 1381. u Modrušu (11)

⁸⁴ Usporedi isprave 22 i 38 prema prilogu „Prijepis isprava“ na kraju rada. Popis svjedoka može doći i na početku isprave – npr. u ispravama bašćanskih i dobrinjskih notara odmah nakon datacije.

vs(a)ka dobra ishode i koga danem pomoć i život n(a)š e. I va ime b(la)ž(e)ne i prečiste Dive Marie kralice neb(e)ske i anj(e)lske, matere Is(u)h(rst)a g(ospo)d(i)na n(a)šega, sina Božja, ka e pomoćnica i odvitnica h(rist)ijanska i duš h(rist)ijanskih(svečana isprava utemeljenja samostana129). Dakle rijetko se pojavljuje kao samostalna formula, ali zato obaveznou sklopu datacije (let Gospodnjih ili Božjih).

Izdavači isprave su sljedeći:

Knez: Mi knez Martin Frankapan krčki, modruški i senski i pr(o)č(a)ja (99)

Biskup: Mi fratar Mikula s Krka, Božstvenim providenem i s svetom S(ve)te rimske crikve m(i)l(o)stju b(i)sk(u)p krčki (81)

Kaptol: Mi kapitul crikve modruške (91)

Kralj: Matijaš Božiom milošćom kral Ugrski, Dalmacie, Hrvacie i ostalo (91)

Stol: Mi Ivanuš Račačević, porkolab rmanski i tri sudci stola lapačkoga: Petar Čulić, Ivan Hvaoković, Matii Lučić (102)

Privatna osoba u notarskim ispravama:

satnik Iv(a)nola, s(i)n P(e)tra Prvošića bivšega, s volju općini Baške (16)

Zela, žena budućega Kablovića (17)

ja Matjei, s(i)n Bjersi pokoinoga (19)

Dragula, nevjesta plovana Kuševića budućega (24)

Primatelj isprave (prema prethodnim ispravama u vezi s izdavačem) su:

kloštar i crkva s(ve)te Marie na Crikvenici (99)

muži regulni i B(og)u obetni, fratar Stanislav z Lenje reda fratrov remet s(veta)go P(a)vla prvoga remete, vikarii provincijal molstira i kloštra preslavnago arhiereja i spov(i)dnika Mikule na Gvozdu Modruškom, i fratar Jurai z Modruš togae reda i profesiona sadanni priur molstira s(veta)go Spasa blizu Sena (81)

fratar Stanislav, vikar s(veto)ga Mikule iz Gvozda Modruškoga, redas(veto)ga Pavla prvoga remete, u kipi svoem v kipi inih svega kunventa toga kloštra (91)

vernim našim hrabarnikom Jurju Hankoviću i Mikloušu Pohmaeviću, porkulabom va Otočcu i v Gački(91)

Stipan Mečar z Glavatac kipom svoim i v kipi sinov svojih i v kipi vse brate sv(oe) Glavatac (102)

g(ospo)d(i)nu Iv(a)nušu vikariju s(veta)go Mikuli z Gvozda ki biše v to vr(i)me i nih cr(i)kvi i nih redu ki esu i ki budu (16)

g(ospo)d(i)nu Valentu priuru i fratrom s(veta)go Sp(a)sa i v imes(veta)go Sp(a)sa (17)

s(ve)toi Marii v Crkvenici, v ruki fratrom reda s(veta)go Pavla prv(a)go remeti (19)

mol(st)iru fratrom s(ve)t(a)go Spasa pred Senem (24)

Pozdrav je prisutan samo u ispravama kako slijedi: *B(o)g dai. Amen.*(32); *Pozdravlene i milost.*(91, kraljevska isprava); *Is(us) s(i)n B(o)ž(i)i b(u)di nam na pomoć!* (161).

Središnji dio isprave

Arenga je sadržana u ispravama 129, 135, 139, 140, 145, 147, 150, 154, 158 i 165.⁸⁵ U obliku sentencija: *sada mi znajući milost G(ospodi)na boga svemogućega i znajući da e ovi svit vele kratak kako rosa jutrna i kako cvet ki v jutro procvate paki k večeru osahne;*⁸⁶ ili većih odlomaka: *pomislivši na sa kratki svet i na žite ovoga preminućega vrimenta ko vrime est kako i cvet ki v jutro procveta pako k večeru usahne kako nam govori eksilijest ešut ešut i vsa i vsaka svoe vrime imut oće nam govori sam Is(u)h(rs)t po slavnem svoem evanelisti blaženom sv(e)tom Matii u ednom kapituli skrivaite sebi skrovišća na nebesih kadi črvi nejedet ni tla tlejut ni tati ukradut i ošće nam govori naš Isukrst G(ospo)d(i)n Bog po velikom svoem Davidu pro(ro)ku i vsako dane blago i vsaki dar svršen est u otca, ošće nam govori li eksilijest nenasićaet se oko videnja ni uho slišenja ča est G(ospo)d(i)n Bog pripravil onim ki ga ljube.*⁸⁷

Kada je u pitanju darovanje neke povlastice ili zemlje, knezovi često na početku ali i na kraju⁸⁸ umeću neki moralni razlog zbog kojega čine darovanje (devocijska formula). Tako knez Martin Frankapan (49) na mjestu naracije: *kako mi pomislismo na dobro učinenie ko bi bilo na naše spasenie i naše bratie živih i takoe naših prvih preminuvših duše učinismo dati crikvi (...).* U ispravi kneginje Elže (70, nakon promulgacije): *kako mi prorazumivši mlsrdie B(og)a vsemogućago, ki e on ukazal na svih s(ve)tih ki su na z(e)mli budući nega volju i nega zapoved svršili i da su takovim zakonom m(i)l(o)st B(o)žiju mogli imiti i družim e poli B(og)a prošnju svoju udiliti, ki želiju B(og)a ljubiti i s tim nega svojim blagom služiti.* Isto i knez Štefan Frankapan (64) ima uvod u naraciju: *kako mi otijući pobolšanju našega gospodstva, a to est kada se plni gospodstvo dobrimi ljudi i tolικοί da i družu vidjevši plaću dostoinu za vernu i pravu službu, tim da budu radii i dobrovolnii potežati se na našu službu, a k tomu*

⁸⁵ Prema Hercigonja 2004., 186-191.

⁸⁶ AC 158.

⁸⁷ AC165.

⁸⁸ Tako 28 na mjestu koroboracije: *i mi potvrdismo tu pravdu, iošće mi hotijući naših prvih naslidovati dobra dela kako je dostoino i kako bi na više B(o)žija služba šla na čast s(ve)toi Bogorodici djevi Marii za naše zdrave i za spasenie naše duše i naših prvih, pritvrdismo mu zgora rečenu trgovinu s tu pravdu kako se zgora udrži, i sa vsimi starimi zakoni i pravdami kako su ju naši prvi držali, toi prvo rečenoj crikvi s(ve)te Marije vičnim zakonom držati i uživati.*

spominajući mudrih i razumnih ljudi govorene da dostoino est pravu i vernu službu spomenuti i dostoino platiti i nam zadovolno učiniti to est plemenitomu mužu i nam vzlublenomu (...).

U bilješkama su također primjeri moralnog promišljanja. Knez Novak (4. dod. 1368.) napisao je knjigu za svoju *d(u)šu*: *i pomisli vsaki h(rst)janin da sa svjet ništare ni, ere gdo ga veće ljubi, ta ga brže zgubi, nu pšće pomisli vsaki sada, ča se naide ot nas tada, gda se dša strahom smete, a dila im se kriti nete, zato kada im se djela skriti nete, tada vsaki pridi z dobrimi djeli prjed strašnoga i silnoga vekiv(e)čnoga sudca.*

Objava sadržaja isprave (promulgacija): *damo viditi za večno spomenute vsim i vazdi kadi se pristoi i kadi bude potriban ta naš list viditi(38); daemo na znane vsim i vs(a)komu č(lovi)ku i vsake vrste, pred kih obraz ta naš list pride (80); vsim i vsakomu ovo n(a)še očito pismo gledajući i čtući i slišćih na vikuvečne riči vspomenute daemo viditi i otkrivamo (81).*

Naracija: *učinih tako s moju dobru volu (22); kako pridoše pred nas (i dalje naracija pomiješana s inskripcijom i dispozicijom, proseći nas zmle nike, 38); da gdi mi sijehomo u puni stoli na dan zakonni pitanja pravde i dlgovanja pitajuće i odlučujuće prihodećim pred nas (51, rotni suci stola lapačkoga);⁸⁹ kako mi vidjevši vernu službu našega sluge, ku nam služi i ku nam misli naprida služiti, i to znajući mi (ter mu učinismo (...), 65); v kom mi vidivši ubožastvo i veliku potribu kloštra s(ve)te Elene remet ondje prebivajućih i pomislismo na svršenu Bžju ljubav(..., 70); videći od tih fratar na Crikvenici zlu volju protivu Jurku Baniću i s nega sini i Jurka protivu nim, i ja hotijući niko dobro učiniti meju nimi i pripoeih plvana z Bribira po imeni domina Martina i Ivana s Selac, Mikulina sina, i to obi strani pustiše na nas ča mi učinimo da su kunteni fratri i Jurai i svoimi sini, i tako učinismo meju nimi mir i meju (109); hotijući izviditi g(ospo)d(i)n Dunat b(i)skup krčki, koliko e trsja fr(a)tarskoga s(ve)toga Mikula z Gvozda, ki plaća osmo i est poslal svoi bulitin s Krka po oci vikariši s(ve)t(o)ga Mikuli z Gvozda fratra Jurii i po priuri s(ve)toga Spasa fra Franki k domi(nu) Blažu plovanu Bškomu i k popu Jurju Sudčiću da prizoveta (če)tire stare muži i da ih opitata pod rotu č bi znali od trsai rečenih g(ospo)d(i)nu b(i)sk(u)pu, i esu prišli četire starce(..., 128).*

U notarskim ispravama promulgacija izostaje, a naracija je većinom ili vrlo kratka i odnosi se na posao koji je obavljen (*i ondi prd sudci rečenimi e prodal, 53*) ili je uklopljena u

---

⁸⁹ Za usporedbu, iz isprave 54: *da sideći nam v stoli plemenitom kupno s vladanem v dan pitani, pravdu lućći potribujućim ju od nas, i tu pristupi pred nas. Nakon dispozicije se nastavlja: imismo pun svit i cel dogovor meju sobom i s mnogimi plemenitimi ljudi s nami na sudu sidećimi i s vladanem, obnaidosmo da e to po zakonu učineno vse k(a)ko e zgoru pisano (107).*

dispoziciju.⁹⁰ Duže naracijesu još u razvodu (npr. 62): *miseca maja na dan s(veto)ga Mihovila da idesmo i da smesmo govor i svet ljublen kako prijатели i susedi bližni i dopuštenem našimu gospodinu više pisani poiti na mee i konfini gledati za volju mirna žitija meju sobu i našim poslidnim dati obraz na znane da bi se i oni v ki vrime neskarali na ljubili, na da bi se v tom udržali po tih križeh na kih se mi sastasmo, na dan više rečeni sponovismo te križe stare ke behu prvi naši starei zaklisali po mei ka leži meju Bakar i Grobnik.*

Dispozicija, naracija i destinatarsu u ispravama često pomiješani, odnosno nisu uvijek jednako poredani i odijeljeni. Npr. u ispravi 23, nakon invokacije i datacije nabrajaju se svi redovnici koji su u gradu Hreljinu (*redovnici stola hrilinskoga*), nakon promulgacije slijedi ime auktora pa naracija (*spomenajući se na svoje grihe i da mu e umriti i tulikoe spomenujući se na svoga sina Jurka ki va to vrime poginu u boju u Turcih*) i dispozicija. U ispravi kneza Mikule (29) naracija (*za pobolšane one s(ve)te crkve i za boli žitak onih fratrov i za sp(a)s(e)nie n(a)še d(u)še i našega ostanka*) slijedi nakon destinatara i dispozicije, a nakon nje nastavlja se opet dispozicija (uvjeti pod kojima fratri mogu uživati svoje povlastice).

Prema tome zanimljiva je i isprava 125. Naime nakon intitulacije i promulgacije slijedi: *kako pride pred nas plemeniti knez Ivan Lacković, sin kneza Jurja Kosinskoga proseći nas da bismo mu otili prekopijati niki negovi stari list i pod naš pečat postaviti. Mi tada videći i slišajući negovu dostoinu prošnu, prepisati činismo od riči do riči verno, ništar nepridajući ni odnimljući.* Kratko i jasno!

U sudskim ispravama zapisani su važni dijelovi (raz)govora plemenitih ljudi i rotnih sudaca.⁹¹ Npr. u ispravi 51 plemenitopozdravlja prisutne (*gospodo kneže, suci i vse pleme vladane*) pa slijedi naracija (*ubožtvo me e dostiglo, Turci nas su oplinili i požgali, nemogu živiti na moei plemenštini*) i pitanje (molba) sudu (*pitam v(a)s zakona mogu li moju plemištinu komu prodati ali založiti*). Na to slijedi odluka sudaca (*govoreći mu*), ali zapravo se u tom tekstu krije sve što se neko vrijeme događalo, a što je bilo potrebno da se udovolji molba. Trebalo je obavijestiti osobe koji imaju pravo prvokupa, trebalo je pozvati pristave koji će javiti sudu tko želi zemlju kupiti, a na kraju teksta govori se već o tome tko se sve odazvao i odbio, a tko je pristao kupiti rečenu *plemenštinu i imane*. Zatim se još opisuje sama prodaja *pred nami u puni stoli*. Nakon toga slijede završne odredbe i cijena. Dakle, sve što je govorio plemeniti pred sudom spada u naraciju, a „odgovor“ sudaca u dispoziciju. Pošto je materijalni objekt zemlja koja se prodaje, dispozicija opet sadrži i naraciju jer opisuje mnoge

---

⁹⁰ Notarska isprava (kupoprodaja, zamjena) oglasavala bi se na javnom mjestu prema običajima mjesta (*klič*). Bolonić 1980., 300-301.

⁹¹ Često se isprepliće upravni i neupravni govor. Govor je statičan, on je izvještaj o nekom zbivanju, razmirici ili je pak poruka. Bratulić 1978., 199.

stvari (poslove) koji su se trebali obaviti prije same prodaje. Sve je to zapravo u službi koroboracije (svjedoka) – za veće vjerovanje navode se imena pristava i sudaca te kneza koji je tada vladao, a nekoliko se puta naglašava kako se sve ovo odvija pred punim stolom (plemenitih ljudi).

U jednoj drugoj sudskoj ispravi (60) zabilježen je cijeli razgovor između stranaka – jedne koja je tvrdila da ima pravo na vinograd te više drugih strana koje su tvrdile suprotno. Stoga isprava sadrži njihove argumente (i svjedoke) u prvom licu, u obliku dijaloga. Nakon toga porotnici govore kako su odlučili, ali usput se spominje i kako sve strane nisu zadovoljne presudom pa negoduju te kako su zbog toga *rotni pristavi poslani na lice onoga vnograda*. Nakon njihova izvještaja *pače pitamo i sudimo*. Prema tome, isprava sadrži cijeli sudski zapisnik kao dokaz da je pravni čin izvršen prema zakonima.

Forma dijaloga nije samo karakteristična za sudske isprave. Imamo ih i u kneževskim ispravama, notarskim, a objašnjava što se sve događalo prije, tijekom ili poslije poslovnog čina. Najčešće su dijalozi samo opisani te su u trećem licu (ovaj je rekao da ...), ali ima ih i u prvom licu (govoreći: ...). Po tome je zanimljiva isprava 110 u kojoj ovlaštenu notar zapisuje dijalog od riječi do riječi (čas u prvom licu, čas u trećem, s didaskalijama).⁹² Dakle, bilješke o radnjama koje prethode pravnom činu imamo kada nam knez ili suci govore o tome kako su pozvali pristave i oni su otišli na lice mjesta te su prema njihovima riječima oni donijeli odluku. Prema tome upućuju nas na pomisao da se sve prije izdavanja isprave događalo usmeno. Jedino pisar (ako je poznat) otkriva kako je bio na svim ovim mjestima i zapisao sve što je čuo. Prema tome, za pismeni protok informacija mogao je biti zaslužansamo pisar, ali kad je njegova usluga da vodi zapisnik bila potrebna (kada je za to bio navlastito prošen).⁹³

Česte su isprave u kojoj se daruju zemlja ili neke povlastice. Najčešće riječi koje u formuli označavaju darovanje, od strane onoga koji daruje: *to mu esmo dali i darovali, nemu i nega ostanku vekuvečnim zakonom*, i onome koji daruje: *da e volan više rečeni uživati, dati, darovati, prodati i za dušu preporučiti ili ostaviti komu nim drago za slobodno k(a)ko vse*

---

⁹² (...) govoreći domin Blaž k nemu: *G(ospo)d(i)ne fra Antone! Pride niki č(lov)k v Sen k nam noseći edan pečat i govoreći, da e vam, i činil e penu kapitulu trista zlatih, da imaju priti na pravdu pred vas k petku ki prvi pride. Zato govoreći domin Blaž, mi znamo da ste vi razuman i učen č(lov)k, sumnili smo da ni ono vaš posal ni vaš pečat. I ondi mu domin Blaž pokaza pečat, a fra Anton ta reče da e negov posal i negov pečat. Totu reče domin Blaž: G(ospo)d(i)ne, vi to znate, da smo mi prihajali na rok od pravde na vaš dom ovdi, a vi nam niste učinili z zakonom, zač ste poslali k nam č(lov)ka telesnoga brez vsakoga pisma, kako ni zakon, i staveći nam penu trista zlatih, 100 stolu aplskomu, 100 kralu, 100 tebi, ki si sudac obrani, to vi znate da to vi niste mogli s pravdu učiniti i s zakonom. Fra Anton ta reče: Za istinu ja sam tako bil naredil tomu č(lov)ku da vas on ima pozvati, nevim k petku ali k soboti, i ako biste vi neteli priti na t rečeni rok i ako bi se čim znimali da vam postavi, onda penu te trista zlatih ke vi povidate (...)*

⁹³ Kao u ispravi 110. Jedino dva sudska zapisnika (119 i 120) koje smo već opisali, upućuju na to da su postojali neki izvještaji i zapisnici sudskih službenika u pisanom obliku.

svoe pravo blago, va večno redovane od reda do reda meju živih i mrtvih (87). Također kada se daruje neka povlastica ili potvrđuje isprava na traženje destinataru, auktor naglašava: *učinismo mu milost s našu dobru volu*. Upravo početne riječi u dispoziciji otkrivaju o čemu se radi: *daju i prodaju* (10); *učinismo milost* (27); *da e zamenil* (59); *da smo dali i dopustili; narejuemo i potvrjuemo i hoćemo* (86), ali i dalje (kraj dispozicije): *danje i darovanje* (29); *preda i dopusti držati, uživati, vladati, rad(ov)ati* (51). U razvodima naracija i dispozicija počinjes popisom ljudi koji su išli *mee i konfini gledati* (62).⁹⁴ U sudskim postupcima naracija i dispozicija sadrže dolazak pred sud određenih stranaka tenjihove riječi. Dakle, za naše isprave iz AC najpogodnija je Jagićeva podjela na kupoprodaju, darove i sudbene postupke.

Najčešće **završne odredbe** odnose se na pravnu zaštitu i posjedovanje u vječnost. Dakle, *ako gdo ča stal suprotiv cr(i)kvi više rečeno i v Crkvnici da sam ja za ne odgovornik za crkv i moi ostali, a za vinogra ki mi daše preur z bratju više rečeni a gdo bi ča ka mni govoril suprotiv za nega da ima za me odgovoriti cr(i)kv z bratju ki budu v molstri*(22); *i vkučno mučane kladući shranujući vazda vrv mei nimi ka zakonno mei nimi ima biti* (strani koja je izgubila na sudu, 60). Dalje: *i od nina naprid g(ospo)d(i)n fra Štefan i fratri više pisani i crkva više pisana esu volni tu zmlju više pisanu oddati i prodati i uživati kko vse svoje* (28); *da e on slobodan uživati, održati, prodati i darovati, i nih ostalo po nem* (66); *a ta vrt rečeni da e vazda nih reda vazda naprid i da ga nemozi općina brižiti po niedno vrime zat vrt* (104).

Sankcija je česta u ispravama i to u obliku novčanekazne. Nazivi za kaznu su *pena* (16); *pena i oblig* (84), a često se kaže da stranke stupaju uz *zarok* (48); *zagovor* (58); *zavez* (114), tj. da se obvezuju na izvršenje rečenog u ispravi. Bašćanski notari su još nakon sankcije (*i ki bi protu tomu pošal ostae gospodi 25 l(i)b(a)r*) dodali: *ka pena plaćena ali neplaćena, a pismo vazda tvrdo stoi*(104). Slično i dobrinjski notar: *a pismo od prodavi da ima bit tvrdo* (10). O shvaćanju sankcije najbolje govore sljedeći citati iz isprava: *prid nami u puni stoli dobrovolnim zakonom i hotinem priješe i zavedaše se tvrda, kripka i neporočna održati i u nih stati pod zarok* (51); *s pravdom a ne silom*(48).

Prisutne su i duhovne kazne, ali rijetko: *i ki bi protu stal, ali učinil ali razbil to naše dane i darovane i odlučene, razbil nega Bog na ovom sveti v teli, a na nom sveti v duši* (99); *i gdo koli bi suprotivil tomu našem odlučanju, b vzići z nega duše na sudni dan* (126).

---

⁹⁴ Isto i 78 i 84, Ivan Frankapan šalje ljude koji određuju granice, ali se u kratkom opisu priređivača AC ne nazivaju razvodima. Isto počinje i isprava 113, popis sela (zemlje) i njihove službe na ladanju modruškom.

Svjedoci

Ovdje ćemo reći nešto više o svjedocima u ispravama iako su u notarskoj ispravi nekad navedeni na početku isprave.⁹⁵ Dakle nisu se posebno potpisivali već ih je notar imenovao – imenom, prezimenom, titulom, službom, imenom oca, atributom gospodin, itd. Njihova imena slijede nakon: *i na toi meni biše dobri muži (22), a to bilo e v Bašci prêd g(ospo)d(i)n(o)m (...), 18*). Kako smo već pokazali u slučaju svjedoka pri pisanju oporuka, tako su i svjedoci u ostalim ispravama redom visoki dužnosnici u svjetovnoj i crkvenoj vlasti općine, grada, kneštva, itd.⁹⁶ Npr. *prjed g(ospo)d(i)n(o)m Matiem op(a)t(o)m s(ve)te Lucie, i prjed podkn(e)ž(i)n(o)m P(e)tr(o)m s(i)n(o)m podkn(e)ž(i)na Vlčini bivšega, i prjed satnikom Mikulu Baderličem, i prjed sudcem Jurem Povrazovićem, i prjed Domjenom pridivkom Črčkom s(i)n(o)m Antona Domnića bivšega(18)*. Zajedno s dva pristava, u ovoj ispravi ima ukupno sedam svjedoka isto kao i u ispravi 22. Općenito gledajući broj svjedoka u ispravama varira, od dvoje troje do preko deset svjedoka. Često su samo neki nabrojani dok se samo upućuje na to da su i drugi ljudi bili prisutni.

„Poznavaoci pravnih običaja bili su birani u zbor javnih svjedoka, sudaca ili pristava: *dobri muži, poštjeni i dobri muži*.“⁹⁷ U AC svjedoci i pristavi su odvojeno navedeni (*a to bilo e prjed ...; a na to bista dana pristava ...*). Posebno iz sudskih isprava, jasno je da su pristavi sudski službenici, ljudi prema čijoj riječi sud donosi svoje odluke. Osim što su svjedoci bili u svakom mjestu poznati, naime bili su to općinski službenici, kneževi te svećenici (*počtovani muži*), svjedoci su mogli biti *i drugi na to zvani navlastito i prošeni da budu svedoci (118)*. Još se uz svjedoke i pristave javljaju i *ovodnici dobri muži i aldomašnici (71, 77)*.⁹⁸ Također, u sudskim ispravama: prisežnici, porotnici, mejaši, prokurator, itd. Dakle, bilo je važno da svjedoci budu poznavatelji zakona, običaja i međa.

---

⁹⁵ Notari na Krku (Baška, Dobrinj). Prema mišljenju Mihovila Bolonića sastavljene su prema odredbama *Krčkog statuta* (na latinskom). Isprava treba biti sastavljena prema sljedećem redu: invokacija, datum i mjesto sastavljanja isprave, imena dvojice ili trojice svjedoka, ime prodanog posjeda i gdje se nalazi, sve zemlje s kojima graniči, imena ugovarajućih stranaka kao i vrijednost posjeda, naznaka kazne, potpis notara. „Ovako sastavljen ugovor, sklopljen pred svjedocima, notar će pročitati i protumačiti da ga svi mogu shvatiti i zapamtiti, i u roku od tri dana unijet će ga u svoj protokol razgovjetno i točno da bi u slučaju potrebe bio pri ruci.“ Ista isprava mora se oglasiti na javnom mjestu, u prisutnosti notara, kroz tri uzastopne nedjelje (*klič*). Također je vrlo važno da notar ima dozvolu za obavljanje svog posla. Bolonić 1980., 305-308. Najstarije sačuvane isprave iz Dobrinja (1100., 1230. i 1321.) još uvijek imaju svjedoke na kraju. Od 1375. u Baškoj svjedoci se počinju brojati na početku isprave.

⁹⁶ „Ugledni svjedoci.“ Botica i Galović 2012., 3. O službenicima kneza i općine vidi u: Barada 1952.; *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*.

⁹⁷ Bratulić 1976., 376. *Homines fide digni (Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, 3)*.

⁹⁸ S.v. aldomašnik: svjedok kod kupa i predaje kupljene stvari, naročito zemlje. Aldomašnici su i ovodnici, ovodni kmeti, oni ovode, opeljavaju, zavode zemlju, idu oko međa. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, 3*.

Svjedočanstvo se uvijek ističe u svim ispravama.⁹⁹ Uvijek su tu strane koje sudjeluju u poslovnom činu ili darovanjupa su sami svjedoci, tu je i notar, itd., ovisno o ispravi.¹⁰⁰ Npr. u sudskim ispravama: *na kih vsih zgora rečenih svidočastvo i vikuvičnju tvrdinju ov n(a)š list otvoren pod pečati n(a)šimi knežimi i sudačkimi visućimi i zakonnimi na prošnju stran r(e)čenih učinismo izlisti* (51).

Zaključni dio isprave

Koroboracija: *ke liste a prosbu obiju stranu za vekšu tvrdost našim pečatom velikim učinismo zapečatiti* (12); *za vekše verovane i tvrdinju (...) na to im dasmo ta naš list otvoren pod našim pečatom* (29); *ta list bi pisa pod pečat plemensku da e tvrdo i virovano* (32); *a z vekšu tvrdinu mi položismo na t list od(t)voren našu pečat* (38); *na kih vsih zgora rečenih svidočastvo i vikuvičnju tvrdinju ov n(a)š list otvoren pod pečati n(a)šimi knežimi i sudačkimi visućimi i zakonnimi na prošnju stran r(e)čenih učinismo izlisti* (51); *i va to vrijeme bješe župan naš plemenski Ivan Djenežević ki položi pečat plemensku za veću pravdu na list* (66)

Postoji nekoliko slučajeva u kojima destinatar traži prijepis isprave i koroboraciju neke druge ustanove. Tako list od kneza i sudaca stola buškoga prepisuje i potvrđuje pečatom senjski kaptol (105) iako pleme ima svoj pečat. Knez Martin Frankapan u Novom potvrđuje *teštament* župana Mihovila (*naš sluga*) kojom on ostavlja *svoje blago i svojeiminje* (*ki ima pod nami v Novom*) crkvi sv. Marije (45). Modruški kaptol prepisuje list kralja Matijaša (91), itd.

U **dataciji** su nazivi mjeseci isti kao u *Misalu po zakonu rimskoga dvora: envar, pervar, marč, april, mai, ijun, ijulêi, avgust, sektebar, oktebar, novembar, dektebar*.¹⁰¹ Osim: *febrar* (23) i *fevvar* (159) za veljaču te uz *dektebari decembar* (za prosinac).¹⁰² Najčešći datum u ispravama uklapa se u sljedeću formulu: *let g(ospod)n(i)h 1309 miseca oktobra na dan 15*.¹⁰³ Dakle gotovo redovito možemo očekivati riječi *letg(ospod)n(i)h, misec* i *dan*, iza njih brojevima godinu i dan, dok je mjesec imenovan.¹⁰⁴ Izuzeci obuhvaćaju datiranje po svetkovinama, po danima u tjednu,¹⁰⁵ a nekoliko puta prisutna je i indikcija. Slijedi popis

⁹⁹ Svjedoci u kneževskim ispravama: 34, 64, 66, 88, 90, itd.

¹⁰⁰ Svjedoci nisu samo dokazno sredstvo nego konstitutivni element valjanosti pravnog posla. Margetić 1997., 17.

¹⁰¹ Isto i Milčetić 1911., 3: *envar, pervar, marač, april, mai, ijun, ijulêi, avgust, sektebar, oktebar, novembar, dektebar*.

¹⁰² Samo jednom, *januar* za siječanj (166).

¹⁰³ AC 4. Više u: Galović 2005. Godina se računa po kršćanskoj eri. Zbog toga više puta u ispravama, umjesto *let Božjih* slijedi *po letih roistva Isukrstova*.

¹⁰⁴ Nekad se pisar upusti i u duže opisivanje: *lit g(ospo)dni h 1430 treto teče novebra 20 tri* (32).

¹⁰⁵ Dani u tjednu: *nedilja, pondilak, utorak, srijeda, čet(v)rtak, petak, sobota* (50).

rečenih izuzetakapo ispravama (bez onih pod naslovom „Napomene uz čitanje“ 22, 60,85, 127, 129, 135):

6: *let od roistva našega Isukrsta 1325 indikcion 8 miseca maja dan 5 v ponedele* (5. 5. 1325. bila je nedjelja)

48:*na dan s(ve)tih Filipa i Jakova apustolu, lit G(ospo)dinih 1447* (1. 5.)

51: *u četvrtak prvi posli b(la)ž(e)ne Katarine d(i)ve i m(u)č(eni)ce* (25. 11. → 28. 11. 1448.)

62: (na početku isprave – kada je započet razvod, na kraju isprave uobičajen datum, 15. 5.) *miseca maja na dan s(veto)ga Mihovila* (8. 5. 1455., *javlenie Mihaila arhand(e)la*)¹⁰⁶

69: *Let roenja togae 1460, indikcione osmo, miseca novembra dn 12, v dn srjede*(12. 11. 1460.)

91 (kraljevska isprava): *jutрни i četrtak pred Cvitnicu pod let Go(spo)dnih 1463* (3. 4. → 31. 3.)

101:*po Filipovi prvi pondilak* (Filip i Jakov 1. 5. → 4. 5. 1478.)

102:*v četrtak prvi pred svetoga Vida dnem* (Vid 14. 6.¹⁰⁷ ili 15. 6. → 11. 6.1478.)

107: *miseca marča prvi pondilak* (1. 3. 1484.)

108: *l(et) G(ospo)dnih 1484 indikcione 3 miseca oktobra 22 d(a)n* (1484. - 2. indikcija)¹⁰⁸

117:*miseca prvvara na dan svetoga Mateja* (24. 2.1487.)

136:*na dan našastija svetoga križa, in festo inventionis sancte crucis*(3. 5.1492., *obrêtenie križa*)¹⁰⁹

137:*po blagdanu svetoga Matije apostola i evanelista prvi ponedilak* (sv. Matija 21. 9. → 24. 9. 1492.)

146:*let g(ospod)nih 1495 indikcione 13*

155:*pondilak prvi pred blagdanom Vsih S(ve)t(i)h* (30. 10. 1497.)

157:*feria quinta post festum beati Martini Episcopi* (15. 11. 1498.)

166:*na d(a)n s(ve)t(o)ga Marka 1500* (25. 4.)

Određivanje datuma prema svetkovinama sporadično se javlja u svim ispravama. Datiranje isprave po vladajućima (*va vrijeme/vrime...*) dolazi uz datum u sljedećim ispravama: 3, 6, 32, 34, 62, 66, 69, 71, 72, 77, itd. Najčešće je riječ o lokalnim vladajućim knezovima,

¹⁰⁶*Misal po zakonu rimskoga dvora.*

¹⁰⁷*Misal po zakonu rimskoga dvora, str. 309.*

¹⁰⁸ „Prednost bi trebala imati godina jer indikcija je samo kontrolni element datuma (koji se odnosi na veći dio godine).“ Galović 2005., 44.

¹⁰⁹*Misal po zakonu rimskoga dvora.*

županima i biskupima.¹¹⁰ Npr. u ispravi 69: *v vrime presvtloga, visokoga i zmožnoga i plemenitoga g(ospo)d(i)na g(ospo)d(i)na Matijaša krala ugrskoga, Dalmacie, hrvackoga, slovinskoga i pr(o)č(a)ja, i v vr(i)me oca d(u)h(o)vnoga g(ospo)d(i)na Natala z Bnetak, dostoinoga b(i)sk(u)pa ninskoga i pr(o)č(a)ja, i v vr(i)me vzveličene, vzmožne i plemenite g(ospo)de kn(e)za Tomaša i nega s(i)na kn(e)za Iv(a)na, i t(a)koi kn(e)za P(a)vla i kn(e)za Karla, kn(e)zi krbavskih i pr(o)č(a)ja, g(ospo)da baguška i budući tada sudci baguški muži plemeniti, mudri i izbrani Jurai Šimunić i Krstul Domjenić (...).*¹¹¹ Također u ispravi 137 prije datacije: *va vrime presvitloga poglavja kršćanskoga vzmožnoga i zveličenoga gospodina dostoinoga gospodina Vladislava dostoinoga i krun(e)noga krala ugrskoga i češkoga i pročaja, kravevanja negova leto prvo.* U ispravi 81 (14. 4. 1466.) prisutno je datiranje po papi, *g(ospo)d(i)na pape Pavla drugoga leta.*¹¹²

Data topica je najčešće u istoj formulaciji s *data chronica*. Kao u ispravi 35: *pisan i dan v našem gradu Ozlju maja dan 3 1437* (na kraju isprave) ili 18: *ljet G(ospo)d(i)n 1419 m(i)s(e)ca ijuljeja 17 dn a to bilo e v Bašci* (na početku isprave). Nekad se navodi i opširnije: *budući v drazi Baškoi poli mora, na dvori pred kuću Bedričića ka e poli s(ve)ti Antun* (104).

Potpis i ovjerana kraju notarske isprave: *pisah i potvrlih (3); pisah pravo jako više (4); pisah kako slišah (5); u sterment zgora pisanih istinito (10); pisah ta list kako slišah z ust edne i druge strane (13); pravo i vjerno (24).*¹¹³

Notarski znak imaju Stanac, prvad Ivan Ramković i pop Matko – svi notari u Baškoj (originali isprava u Arhivu HAZU). Prije potpisa, s lijeve strane, je znak pa inicijal A koji izgledom podsjeća na križ (a veliki je koliko i notarski znak). Nakon toga slijedi jat i ime notara.¹¹⁴

Prvi notar koji ima drukčiji potpis i ovjeru je *pop Matko, sin Vida budućago, v Baški, kanceler baški i notar cesaroy, općini, moćiju vsim i mnozim zgora pisanim, tu ja bih prošen*

¹¹⁰ Grbavac ističe da glagoljske notarske isprave nemaju u formuli datacije spominjanje vladara. Grbavac 2010.

¹¹¹ U ispravi 126: *Mi g(ospo)d(i)n Mikula Ži[...] z Dubrovnika, podani svitloga g(ospo)d(i)na krala Matijaša, krala ugrskoga* (dio intitulacije).

¹¹² papa Pavao II., 30. 8. 1464. – 26. 7. 1471. Šanjek 2005.

¹¹³ Popis svih notara je na kraju rada, u priložima.

¹¹⁴ Stanac ima najjednostavniji znak – okomita crta koja u sredini, s lijeve strane, u jednom potezu otvara i zatvara elipsu (koja na kraju ima šiljasto zadebljanje). Ivan ima na gornjem dijelu okomite crte trokut (jednakih dužina stranica) u čijem središtu, oko crte ima opisanu manju elipsu. Na donjem dijelu crte (odmaknuto od trokuta) je još jedna elipsa i izduženi polukružni završetak s lijeve strane crte (koji se u gornjem dijelu spaja s elipsom). Znak popa Matka u gornjem dijelu počinje dvjema razmaknutim vodoravnim linijama na jednu okomitu. Iznad i ispod donje vodoravne linije (lijevo i desno od glavne crte - u četiri praznine) nalaze se četiri točke. U donjem dijelu se glavna okomita crta spaja s dva trokuta koji su položeni jedan unutar drugoga tako da je gornji okrenut s vrhom prema dolje. Zbog toga su vidljiva četiri manja trokuta i središnji romb u koje su upisane točke (pet točki). Tamo gdje se trokuti spajaju s vanjske strane (tvoreći tupi kut - lijevo i desno) nalaze se dvije polukružnice također s upisanim točkama (dakle ukupno sedam točki).

tada pisati i pisah i znamenem moim, kim sam naučan, znamenovah (53).¹¹⁵ Isprava 69 ima i potpis i znak ovlaštenog notara, ali i *pečat općine baguške imaiinu s(veta)go Mihovila arhandela*. Također isprava 77 ima pečat potknežina u Ozlju, ali i potpisana pisara, Ivana popa, *pl(e)b(a)n(u)ša pod Lipnikom (pis(a)h po prošnji obiju stranu i dobrih ljudi)*. Notari uvijek na kraju dodaju: *pravo i vjerno ili pisah to moju ruku, prošćen od edne strane i druge* (124).

Pisari knezova su anonimni osim: popa Mikule, *pisca z Omišla i nodara cesarskoga puplika* (*pisa po zapovjedi* kneza Ivana Frankapana, 84 i 78); popa Ivana Kokre, *pisca od Omišla* (*pisah po ordini kneza Ivana*, 90). Slično i pop Ambroz (62), *potribni od zveličenoga kneza Martina*, ali ove isprave ne počinju s *Mi knez*. Jedina takva koja počinje s intitulacijom *Mi knez* i otkriva pisca isprave je isprava kneza Martina (63). Pisac je pop Grgur, *budući kapelan kn(e)za Martina i budući plovčan novogradski i vikar vinodolski* (*pisah sie po ukazanju više rečenoga kn(e)za*). Dakle ovo je izdvojeni slučaj kada se u ispravi nakon pečata kneza Frankapana potpisuje notar.

Nije ni potpis pisara isprave uvijek na kraju. Npr. ispravu 71 piše pop Matko koji se potpisuje na početku, nakon *Va vrime vzmogućnoga i vzveličenoga g(ospodi)na kneza Bartula Frankapana, krčkoga i senskoga i uzdržatela ozalskoga i pročaja*. Dalje isprava ima karakteristike kneževske, tj. slijedi promulgacija, naracija, dispozicija. Zatim još popis svjedoka (*dobri ljudi ovodnici i aldomašnici*), koroboracija (*našu pečat i poštovana plemena bosilevskoga i svetoga Mikule*) i datacija (*pisana na Bosilevi miseca junija dan 5 na 1461*).

Mnogi općinski notari koji se spominju u AC sigurno su imali svoje knjige u kojima su držali sav svoj rad, ali one nisu sačuvane. Najstariji sačuvani notarski protokoli datiraju iz 16. st.¹¹⁶ Ipak, u AC zabilježeno je postojanje takvih zapisnika. *Pop Mikula ali Mikulica pisac i notaro z Omišla pisah ovo na knjigi komunskoi* (78) godine 1465. Nakon toga slijedi: *kopije su učinili iz knjige (... nodar puplik)*. Također isprava 210 (1524., senjski kaptol) otkriva *knigu naše kancelarie i našu kvadernu*.¹¹⁷ Zanimljivo je da je sa svojih putovanja Kukuljević donio najviše upravo notarskih isprava. Moguće iz oštećenih knjiga čiji su se dijelovi još uvijek čuvali negdje po općinama (Baška, Dobrinj, itd.).¹¹⁸

---

¹¹⁵ Botica i Galović 2012., 13.

¹¹⁶ Najstariji je *Protokol notara popa Franca Sparožića* iz Vrbnika (1515.-1517.) pa slijedi *Fragmenat notarskog protokola Ivana Mantakovića* iz Baške (1526.-1527.) te *Protokol notara popa Barića Bozanića* iz Vrbnika (1554.-1557.). Bolonić 1980., 324-325.

¹¹⁷ Pop Bartol Dušmanić, *kanonik crikve senske, oblastju apostolsku notar očiti*. Bogović 1998.a, 9.

¹¹⁸ Notarski protokoli nalaze se po raznim mjestima na Krku, a veći zbornici dolaze u Akademiju u Zagreb. Vidi: Bolonić 1980., 324.

Razvoj notarate kao je od protonotara pa preko klera (12. i 13. st.) i na kraju do ovlaštenih notara koji su i dalje, u slučaju glagoljskog notarijata u srednjem vijeku, mogli biti klerici.¹¹⁹ Kaptoli koji se spominju u AC (kao *loca credibilia*) su crkve sv. Marije u Modrušute u Senju.¹²⁰ Oni, dakle, izdaju isprave i na hrvatskom i na latinskom jeziku. U kaptolskim ispravama pisar je anonimn (kao i kanonik i lektor koji ju izdaje), javnu vjeru daje pečat, a čuva se u kaptolu.¹²¹ U Krku je posebno značajan javni notarijat. Ostale općine na otoku Krku također su imale svaka svojeg notara (Vrbnik, Baška, Dobrinj, Omišalj i Dubašnica).¹²² U AC sačuvane su notarske isprave iz Baške i Dobrinja.

Zaziv na kraju prisutan je samo dva puta: *Bog (budi) s nami. Amen.* (90, 129).

Zaglavak

Kada isprava počinje s *Mi knez(suci, kapitul)* znači neku obavijest ili zapovijed o presudi, darovanju, itd.¹²³ Kod takvih isprava je karakteristična još promulgacija na početku te datacija i pečat na kraju. Notarske isprave počinju invokacijom (nekad), a najčešće samo datumom (*Let Gospodnih*), dok na kraju imaju potpis i ovjeru notara. Takve isprave govore o kupnji ili prodaji, zamjeni, darovanju, razvodu, itd. Notar obično piše ispravu za privatnu osobu (osim kada je u službi kneza) te intitulacija počinje s *Ja (Žan ...)* ili samo *e dal* ili *prodal (Juraj ...)*. Nema promulgacije kakva je u kneževskim, kaptolskim i sudskim ispravama.

Zanimljiv je primjer isprava 32 i 34. Ispravu 32 nije potpisao notar već je ovjerena plemenskim pečatom, a govori o prodaji zemlje koju čini član plemena Draganić, Odrjen. Inače ima sve karakteristike notarske isprave (početak isprave invokacijom, datumom, sankciju, svjedoke).¹²⁴ Sljedeća isprava, 34 opet govori o tome kako Odrjen prodaje zemlje sinu čovjeka kojemu je u prethodnoj ispravi (prije tri godine) prodao zemlju. Ovaj put isprava ima karakteristike kneževske. Počinje invokacijom, intitulacijom, promulgacijom, a završava pečatom i datumom (s izuzetkom da opet sadrži gotovo iste svjedoke te da intitulacija ne počinje s „Mi“ nego s „Ja“ Odrjen). Prvom ispravom obavještava članove plemena o prodaji dok je druga predana strani kojoj je Odrjen prodao zemlje (ali opet s istom nakanom da pred

---

¹¹⁹ Stipišić 1985., 161; Matijević Sokol 2007.; Grbavac 2010., 11. O glagoljskom notarijatu: Strohal 1915.; Štefanić 1960.; Margetić 1973.; Bolonić 1980.; Kolanović 1983.; Stipišić 1985.; Gulin 1988. (i u: Šanjek 2005., 202-205); Bratulić 1998.; Runje 1999.; Galović 2005.

¹²⁰ Modruš (sv. Marija) je naslijedio 1460. sv. Jakova iz Udbine (Krbave). Šanjek 2005., 204; Pantelić 1964., 8; Bogović 1988., 78.

¹²¹ Stipišić 1985., 163.

¹²² Bolonić 1981., 83.

¹²³ Knez objavljuje list *vsake vrste č(lovi)ku i vsim nšim oficijelom* (70), a predaje ga destinataru.

¹²⁴ Iako ima dodatne elemente koji bi se mogli protumačiti kao promulgacija (*govorim i svidočim ta list moim ezikom*) i koroboracija (*I na vidinie vse bratie ta list bi pisan pod pečat plemensku da e tvrdo i virovano*).

drugima može dokazati svoje vlasništvo). Najvažnije je da se vlasnik rečene zemlje promijenio te da mu nitko ne smije osporavati njegova prava, a za to ima ispravu kao dokaz. Sličan slučaj imamo i u stolu modruškom, gdje Vitko Krajač prodaje vinograd samostanu na Gvozdu Modruškome, a pred knezom Štefanom i Bernardinom te potknežinom i sucima (98). Isprava počinje s *Ja Vitko Krajač*, ima sve karakteristike kneževske, uključujući pečate na kraju. Dakle, isto kao što je netko mogao doći notaru ili kaptolu da mu izdaju list, tako je mogao doći i pred stol svojega plemena.

Prema tome, isprave imaju strukturu ovisno o tome tko ih piše, gdje i za koga. Tako 1470-ih imamo privatnu ispravu sa svim karakteristikama kneževske (s dodatkom svjedoka – 93, 98) te, još uvijek, najjednostavniju notarsku ispravu (samo s potpisom notara, a bez njegovog znaka – 96). Isprave se razlikuju prema tome da li ih izdaje javna osoba (knez) ili ustanova (sud, kaptol) kao vlastitu darovnicu, prodaju, presudu ili odredbu; ili pak privatna osoba (plemenit čovjek ili sluga) koji traži od notara ili svojeg plemenskog stola ili nadređenog kneza, ili kaptola uslugu koja se sastoji od prepisivanja ili izdavanja nove isprave.¹²⁵

U ispravi *pitanja buškoga* (54) primjer je kako je *plemenit č(lovi)k* mogao dobiti ispravu. Trebao je doći pred suce s *dostoinim prošennem* te je u ovom slučaju trebao platiti *pinez, 40 zlatih*¹²⁶ (knezu) za zemlju koju je netko izgubio. *Zato, gospodo, daite mi na to vaš list*. Slično je i u ispravi 100 koja govori o braći koja dolaze pred kneza Martina Frankapana i mole ga da im izdaje novi list jer staroga *bihota izgubila od ognja*. Zbog toga iz Otočca dolaze pred kneza u Novu i tu ona dva brata zgora imenovana počesta nas moliti i prositi podobne prošne da bismo mi nima dali novim zakonom dar i potvrjenee kako imihu najuu prvi i ona dva v početki danja našega oca i v kralskom potvrjenji. Dakle, rekli su da su imali potvrdu i od Mikule Frankapana i od kralja Žigmunta, a Martin je čuo za požar te je zbog vjerne službe njihove i njihovih predaka izdao ovaj novi list.

---

¹²⁵Usporedbom notarske isprave (10) i kneževske isprave (98) primjećujemo sličnosti, posebno što se tiče sadržanih elemenata u središnjem dijelu isprave. U ispravi dobrinjskog notara (1379. g.) tekst glasi: *Paval Banić i negov brat Dminićdaju i prodajunihove zemle i drmune slobodne plovane Mavru od Dobrinja, na ime od kapitula od Dobrinjaza zlatnih pedeset i edan (slijedi opis granica); I oživa se kuntenat i plaćen u ovomu Paval i Dminiće Banić; i zaviše obliguju se, ako bi ki prišal zdvignut pravdu za rečene zemle i drmune, rečeni Paval i Dminiće imaju braniti na njihove stroške, za vaviki, budući učineno po zakonu od Dobrinja; pod penu od bolanač broja 10 tustih i tretí del rekturu, dva dela stranki; a pismo od prodavi da ima bit tvrdo*. Tekst u kneževskoj ispravi glasi: *ki vinograd est u Koteli Brdi ki se uzdrži vrhu vinograda s(veto)ga Mikule z Gvozda i da ga ja prodah po zakonu modruškoga stola (...) za svim pristojanem ča godi pristoi k tomu istomu vinogradu (...); za zlatih 8 tr da se služe edne mise grgurevske za dušuviše imenovanoga; i k tomu biše ovodnici više imenovanoga vinograda ki ga upeljaše (...) i ja (...) dah vinograd više imenovani v ruke otcu vikarušu; i to bi učineno stanovitim zakonom (...) i da k tomu jur nima nigdor ča govoriti od nikogare, malo ni veliko, po niedan način*. U kneževskoj ispravi jedino novčana kazna izostaje.

¹²⁶a zlati tečaše po sto i četrnadeste soldini

Iako su isprave knezova Frankapana nastajale u drugim gradovima pod izdavaštvom drugoga kneza, sve imaju istu strukturu i formule. Uvodne i završne formule govore isto ali malo izmijenjenim rječnikom ili samo drukčijim redoslijedom istih riječi.¹²⁷ Razlikuju se jedino one koje je pisao općinski notar po naredbi kneza. Takve obično počinju datacijom, preskaču promulgaciju te su umjesto u prvom licu množine, pisane u trećem licu jednine (npr. isprava 90). Svi knezovi (plemići i *rotni suci*) kao i banovi te banovci počinju svoje isprave s istom promulgacijom kao i Frankapani.¹²⁸ Mnogo završnih odredbi i slična koroboracija također su karakteristike koje ih vežu.¹²⁹ Jedino je sankcija u ispravama knezova Frankapana drukčija. Novčana kazna je vrlo rijetka. Kaptolske isprave se strukturom također ne razlikuju iako neke imaju malo drukčiju promulgaciju: *va spomenuće priporučamo svim ki ta naš list sliše ili ga vide* (91).¹³⁰ U sudskim ispravama posebna je naravno dispozicija (mnogo naracije, dijalozi).¹³¹

Za sve isprave karakteristično je da su konačan proizvod radnji koje su opisane u naraciji. Isprava je potvrda, dokaz o već obavljenom poslu.¹³² Zbog toga je i naracija najkreativniji dio isprave. Ostalo su samo formule koje se moraju napisati u listu, a naracija (uklopljena u dispoziciju) objašnjava kako su se stvari zbivale na terenu. Svjedoci i njihovo svjedočanstvo je zbog toga važno jer oni ne svjedoče samo pisanju lista nego i svim radnjama koje su se događale kako bi se sklopio neki posao. Lokalna vlast naređuje i stavlja pečat, svjedoci i notar rade glavni dio posla. Pošto isprava sadrži razvoj događaja tijekom duljeg vremenskog razdoblja, zanimljivo je pitanje po čemu se konačni list pisao.¹³³ Da li po usmenom svjedočanstvu (pamćenju svjedoka) ili po pisarovim bilješkama? Da bi odgovorili na to pitanje notarisu često na kraju isprava dodali kako su bilina svim mjestima s rečenim ljudima te su sve zapisali kako su od njih čuli. Tako u ispravi 110: *ja pop Jakov Baičić, cesarsku oblastju notarii publik, bih na to potribovan od g(ospo)d(i)na Blaža kanovnika*

---

¹²⁷ Usporedi isprave 38 i 40 (Ivan Frankapan na Hreljinu i Žigmunt Frankapan u Otočcu): *damo viditi za večno spomenute vsim i vazdi kadi se pristoi i kadi bude potriiban ta naš list viditi kako pride pred nas ↔ damo na znane po tom našem listu vsim i vsakomu komu se dostoi i komu bude potriiban pokazati kako pride pred nas; a z vekšu tvrđinu mi položismo na t list od(t)voren našu pečat ↔ i za vekšu tvrđinu dasmo im ta naš list pod naš pečat visući; itd.*

¹²⁸ Npr. 48: *Mi knez Tomaš, knez krbavski i humski i nebluški i veće, damo viditi po tom našem listu vsim i vsakomu komu se dostoi, pred koga obraz pride, (kako pride pred nas plemeniti ljudi ...)*

¹²⁹ Koroboracija 48: *na kih vsih zgora rečenih verovane i tvđinu, na prošnu vsih prvo (pis)anih ov naš list otvoren pod pečatom našim učinismo izlisti*

¹³⁰ Dakle umjesto uobičajenog *notum sit omnibus, slijedi memorie commendamus...*

¹³¹ Vidi: Prijepis isprave 127, na kraju rada.

¹³² „Isprava u starom hrvatskom pravu nije ništa drugo nego pismeni zapis o pravnom poslu i svjedocima.“ Margetić 1997., 22.

¹³³ U Istarskom razvodu govor je često sredstvo vezivanja tekstualnih jedinica. „Takav raspoređaj građe kao da je crpen iz nekih uzora koji nam danas nisu poznati, ali sigurno su postojali u pisanim dokumentima.“ Govor može biti obavijest, poziv, zapovijed. Bratulić 1978., 198.

senskoga i vse ve riči više pisane biše pred manu govorene pred timi više pisanimi svedoci, kako si v tom apelacioni udrži i kako e protešt učineni i ja notar s rečenimi svedoci bih na vkup na to molen i prošeni. Dakle, nama su ostale sačuvane zatvorene isprave, koje štite prava destinataru.

Imena

Mnoga obiteljska stabla moguse rekonstruirati na temelju bilješki i isprava u AC. Posebno Frankapana koji su na više mjesta pobrojani generacijski: knezovi Štefan, Dujam, Martin, Jurai, Bartol, Anž,¹³⁴ Mikula de Frankapani (80); Bernardin i sinovi Matija, Krištofor i Referant,¹³⁵ njihova ostala braća i strinici, Anž, Mikula, Mihovil, Andrija, Grgur (163).¹³⁶ Jednom je, umjesto Anž, zapisano Hanž Frankapan (158). Umjesto Štefan još i Stipan (72). Tu su i mnogi drugi Frankapani kao što je Žigmunt (40), Beatrica (163), Bolf (159), itd.

Zanimljivo je pisanje njihova prezimena: od Frankapanov, de Frankapani, Frankapan, itd.¹³⁷ U slučaju triju isprava istog kneza (27, 28, 29) imamo dva različita pisanja: *knez Mikula de Frankapan, di Franepani, de Frankapan* (Novi i Brinje 1428., Brinje 1430.). U istim ipravama cijela intitulacija otkriva istu situaciju: *knez Mikula de Frankapan, krčki, senski i modruški i pr(o)čaja, ban Dalmacie i hrvacki* (27) (*i Hrvat*, 28; *i hrvacki*, 29). Dakle isprave 27 i 29 imaju istu intitulaciju dok se u ispravi 28 razlikuje, iako su upravo ove slične isprave nastale u različitim gradovima.

Imena kraljeva moramo posebno objasniti. Kralj Ludovik je *Loiš* (4. dod.)¹³⁸ iako je neki drugi čovjek istoga imena, kao npr. meštaru 13. dod., *Lodovik*, ali zato je na mađarskom *király Lajos*. Kralj Žigmunt (lat. *Sigismundus*, mađ. *Zsigmont*) Luksemburški je uvijek *Žigmunt* (100), a Matija Korvin (lat. *Mathias*, mađ. *Mátyás*) je uvijek *Matijaš* (91, 115, 126, 166). Dakle glagoljaši zapisuju kako zvuči na mađarskom. Vladislav kralj ugarski i češki i pročaja (137) je *Laclav* (lat. *Wladislaus*, mađ. *Ulászló* i *László*) *kral češki i ugrski* (141, 143) te Ladislav (163) i Vladislav (137). Još se spominju kralj Karlo (5. dod.) i Maksimijan, rimski kralj (141). Zanimljivo je primijetiti da povjesničari u svojim djelima koriste polatinjene umjesto pohrvaćenih imena ugarsko-hrvatskih kraljeva.

---

¹³⁴ Prema Klaiću – Ivan ili Anž. Mađ. Angelo. U ispravi na lat. Johannes, ali i Angelus te Hans, a na njem. Hanns (*Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus*). S. v. Anž: Anža, Anso, Anzo, Angelus. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 6.

¹³⁵ Ferant (141). U latinskoj ispravi: Matheo, Cristoforo, Ferdinando.

¹³⁶ Klaić 1900.

¹³⁷ Isto i u latinskim ispravama: *de Frangapanibus, de Frangiapanibus, de Fracapan, de Frangepanibus, de Frankapanibus* itd., ali i u njemačkima (*Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus*) prisutno je neujednačeno pisanje prezimena.

¹³⁸ Žagar 2011., 351.

Banovi i banovci se spominju u mnogim ispravama. Npr. ban Mikula (8. dod.), Matijaš ban (16. dod.), banovac Domša (30), banovac Tomaš (60), ban Laclav (130). Dakle nikad Nikola, uvijek Mikula,¹³⁹ češće Anton nego Antun. Knez Friedrich je *Fjedrig* (3) i *Fedrig* (22). Francisko je uvijek Frančisko,¹⁴⁰ Vinko je Vincencije, Leonardo je Levnardo (115), Margareta je Margarita (72), Jelena je Elena (40, 164), Elizabeta je Elža (70), itd. Biskup Krstopor Dubrovčanin, biskup modruškoga i krbavskoga i pročaja (141, 143) također ima tri imena.¹⁴¹ Dakle još Kristofor (142) i Krštofor (152). Za usporedbu, sin Bernardina Frankapana je uvijek knez Krštofor.

Za kraj slijedi kratki popis, mogli bismo reći, zaboravljenih osobnih imena: Rilač, Toliha, Stavna (2); Nogal (3); Sutko, Somin, Lukšan (4); Domša (5); Vilker, Bilam (6); Brudačir, Mirša (8); Deščina (9); Krman (10); Butko, Netrmac (12); Zela (ž, 17); Vlčina (18); Bjersa (19); Odrjen, Kuše (32); Vitko (58); Smole (77); Gržan (106); Dumankuš (111); Barić (125); i mnoga druga.

Toponimi

Isprave obiluju toponimima, od intitulacije preko dispozicije do datacije.¹⁴² Frankapani su u 14. st.: *knez Anž g(ospo)d(i)n Krku i Gački i Senju i veće* (5. dod., 1387.), a u 15. st.: *knez Mikula de Frankapan, krčki, senski i modruški i pr(o)čaja, ban Dalmacie i hrvacki* (27). Dugi popis gradova zapisan je u ispravi kneza Martina Frankapana (63) *ki v to vrime po milosti B(o)žei godpod(o)vaše Vrbaškim Gradom i biše špan vse zemle Vrbasa i gradom Kozaru ki e v Bosni i inimi gradi: Komugoinu i Kostanicu i Kaštelom na Krupi i Erovlem i Gradcem i Lipovcem i Jastrebarskim i Okićem i Ostrivicu i Bužah, a poli mora gospodujući Starigradom i delom Sena, a v Vinodoli gospodujući Novim, Bribirom, Grižami, Belgradom, Kotorom, Bakrom i Crsatom i pročaja*. U ispravama Frankapana u datacijskoj formuli: *na Hrilini* (38), *v Otočci* (40), *v Brinah* (29), *v Modrušah* (64), itd. Ili detaljniji opis: *u varoši našem imenovanom Otočac v Gatanskom kotari* (100).

Krk imamo u oblicima *Kerk* (1. dod.), *v Krci* (87). Za Novi Vinodolski uvijek samo Novi (*v Novom*). Jednom Novi, grad u Vinodolu (142). Slično i *v Crikvenici u Vinodolskom*

---

¹³⁹ mađ. Miklós, lat. Nicolaus

¹⁴⁰ *vr(i)me presvitloga vladavca i gospodina našega gospodina Frančiska Fuškari Božju milostju vzv(i)šeni duž bnetčki i vrime gospodina Jakova Barbariga kneza zadarskoga i vrime gospodina našega gospodina Lovrinca Venerija jarhibiskupa zadarskoga dostoinoga biti* (37)

¹⁴¹ Mikulu Modruškog je naslijedio Antun Zadrani (1480.-1489.), a njega Kristofor Dubrovčanin. Zbog njih dvoje došlo je do sukoba između kralja Matijaša i pape, jer je papa imenovao Kristofora, a kralj Antuna. Antun je neko vrijeme boravio u Bužanima. Runje 2011.; AC110. Kristofor umire 1499. AC 163.

¹⁴² Vidi u: Klaić 1902.

kotari (28). Trsat se javlja nekoliko puta i to u obliku *pod našim gradom Crsatom* (65). Također i Knin u obliku *Tnina* (60). Karlobag je *B'g* (69).¹⁴³

Uz toponim stoji i *grad* i *mesto*; *varoš* (*stol purgarski sa vsimi purgari, bractvo purgari* (58) – isto kao i braća plemeniti ljudi); *naši gradi i kašteli* (Frankapani 87); *varoši našem imenovanom Otočac v Gatanskom kotari* (100).¹⁴⁴ Također: *v Modrušahv našem stolnom mestu* (64) kao i *u Modrušah u našoi stolnoi crikvi* (91).

Valja istaknuti da postoji *Bužah pod Novim Gradom* (33), ali i Buže – kneštvo u Lici. Dakle u ispravama stola buškoga, *u Bužah* znači veće područje,¹⁴⁵ a nekad se spominje specifično mjesto zasjedanja stola (Tržić, *v Marininu*). Imena drugih mjesta u Lici: *v Rmni* (58),¹⁴⁶ *na Skurini* (127), *v Črnoi Vsi* (155, Crna Vas), *v Podhumci* (30), itd.

Nazivi za Hrvatsku su sljedeći: *ban Dalmacie i Hrvat*; *ban hrvacki i slovinski i Dalmacie* (130); *herceg i ban hrvacki* (163); *sve zemlje hrvatske i slovinske do Save i Drave daže do gore zaprte* (141); *vzmožni gospodin Vladislav iz Egervara, rusagov kraljevstva ugrskoga, Dalmacie i Hrvat i slovinskoga dostoini ban* (137); *fratar Mihal vikariš kloštra s(ve)te Marie pri Zagrebi, provencijal i vižitatur slovinski i Istrie i Hrvat* (131); *Matijaš Božiom milošćom kral Ugrski, Dalmacie, Hrvacie i ostalo* (91). Za druge zemlje: *Grčija, Bulgarija, Bosna i Rabanija, Rumanija, Vrhbosanje* (141); *Bnetci* (69).

AC u historiji i jezikoslovlju – „latinsko-hrvatskasimbioza“

Određeni broj povjesničara i jezikoslovaca skreće pažnju na usporedbu latinskih i glagoljskih spomenika.¹⁴⁷ Žagar zaključuje da se oba pisma istovremeno mijenjaju (na grafetičkoj razini od dr. pol. 12. st.).¹⁴⁸ Od 14. st.¹⁴⁹ oba se pisma koriste za pisanje hrvatskog jezika.¹⁵⁰ Napokon „isti prostor supostojanja, isti crkveni shematizam i hijerarhija, isti

¹⁴³ U latinskim izvorima – *Scrisia*. Pantelić 1964., 6.

¹⁴⁴ Više o tipu naselja pod Frankapanima te svim njihovim burgovima, kaštelima i varošima vidi u: Horvat 2009.

¹⁴⁵ Postoji i *castrum Bwsyn in comitatu Zagrabienzi* (Keglevići). Kada se misli buški knez – *Bussane*. Pantelić 1964., 6. Više o toponimu Buže vidi u Klaić 1902.

¹⁴⁶ Prema AC – Rmanja, Strohal – Rmanj.

¹⁴⁷ Malić 1992.; Margetić 1994.; Galović 2005.; Katičić 2007.; Lozić Knezović i Galić Kakkonen 2010.; Žagar 2007.; Žagar 2010.; Botica i Galović 2012. U tom nizu posebno moramo istaknuti rad i djela Petra Runje koji u svojim djelima o glagoljaštvu koristi i latinske i glagoljske izvore (Državni arhiv u Zadru). Također, u pojedinim odlomcima i: Hercigonja 2004.; Kos 1931.; Barada 1952.; Bratulić 1976.; Gulin 1988.; Margetić 1997.; Runje 2003.; Smiljanić 2007., itd. Moramo naglasiti da se ovaj popis radova odnosi na proučavanje glagoljskih i latinskih dokumenata srednjeg vijeka. Prema tome ne smijemo zaboraviti na proučavanja i uspoređivanja izvora iz ranog novog vijeka koja se provode u Državnom arhivu u Pazinu, na Odsjeku za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu (Dražen Vlahov; Zoran Ladić), itd.

¹⁴⁸ Žagar 2010., 171-172.

¹⁴⁹ Ili od oko 1200. – prema natpisu iz zapadne Slavonije (†*brat Ian*†). Katičić 2007., 220.

¹⁵⁰ Općenito su glagoljaši bili okrenuti utjecajima Zapada, ali ne smijemo zaboraviti ni „grčki/ćirilski“ udio u glagoljaškoj kulturi. Glagoljaši su koristili sva tri pisma, a zbog sličnosti nekih ćiriličkih i latiničkih slova, ne zna se točno koja su pisma glagoljaši miješali (u ranom srednjem vijeku). Žagar 2010., 172, 174-175; Galović 2005.,

samostanski redovi, nerijetko i isti samostani/skriptoriji, gdje 'bigrafijski' pisari prepisuju glagoljičke tekstove prema latiničkim predlošcima, ali i obratno – činilo je vrlo vjerojatnim posuđivanje grafijskih rješenja.¹⁵¹ Također „ (...) što se tiče datacije tu je utjecaj latinskih izvora bio nesumnjiv i neupitan.“¹⁵² Nazivi *cartate litterako*jima se u latinskim ispravama najčešće definira sama isprava¹⁵³ u glagoljskima se prevodi kao *listi* (rjeđe) *pismo* (AC), ali i *karta* (69), *test* (90).

Mnogi izrazi i formule u ispravama mogu se usporediti s latinskima:¹⁵⁴ *blago gibuće i negibuće*(118) – *mabilia et imabilia; ordino – zapovidam; pokoini*(19), *bivši*(18)– *quondam/condam; Mi knez – Nos comes; za veće verovane – in quorum omnium fidem; damus videre omnibus nobilibus hominibus, ante quorum presenciam pervenerit hec litera, quod venit ante nos – damo v(i)diti vsim kim se dostoi i pred kih obraz ta naš list pride* (28), *i pridoše pred nas* (35); *dicens – govoreći* (51); *iudice iurato nobilium Croatorum sedis Tiniensis – sutci rotni plemenitih Hrvat stola tninskoga* (60); *pečati visućimi – sigillis pendentibus; de Frangapanibus Segnie, Wegle et Modrusse comitis Dalmatie et Croacie bani - knez de Frankapan, krčki, senski i modruški i pr(o)čaja, ban Dalmacie i hrvacki; zdannim i tim ki naprid budu – presentibus et futuris; da smo dali i dopustili*(29) – *dedimus, donavimus; vsi kupno o edinno – omnibus et singulis; na lice onoga vno grada*(51) – *in facie dictarum possessionum; vkuvčno mučane*(60) – *perpetuum silencium; capitulus ecclesie – kap(i)tul crikve; nega verne i prave službe* (64) – *consideratis fidelitate et serviciis*.

Mnogi izrazi nisu prevedeni direktno s latinskoga, ali prepoznaju se u istom značenju: *blago i iminje* (45) – *possidendas et habendas; nemu [i] nega ostanku i nega ostanka ostavšm* (127) – *suisque heredibus et posteritatibus universis; vsi zgora rečeni imenom i u kipi(h)* (48, 51) – *nominibus et personis; u tom listu tako se uzdržaše* (91) – *recepimus in hec verba; pročaja - etc.* Naravno tu su i ostaleposuđenice, tuđice i kalkovi (prevedenice), ne samo iz latinskoga već i talijanskoga: *banovac – vicebanus; procuratores* (prokurator), *iuratis pristaldis* (rotni pristavi), *plebanos* (plovani), *prvad* (od prezbiter), *conventus i monasterii* (*kumvent i mostir, molstir*), *in auro puro* (čisto zlato);

---

50. Što se tiče utjecaja sa Zapada ne smijemo zaboraviti na sveučilišta kao što su Bologna i Pariz (Sorbonna) na kojima su studirali mnogi kulturni djelatnici srednjovjekovne Hrvatske. Katičić 2007., 221-226; više u: Šanjek 1993.

¹⁵¹ Žagar 2010., 172. Također više o tome vidi u: Runje 1990. Fra Petar Runje pokazao je na primjeru franjevaca trećoredaca glagoljaša koliko su bili sveprisutni na području Hrvatskog kraljevstva u srednjem vijeku.

¹⁵² Galović 2005., 47-49. Preuzima se riječ za indikciju – *indikcion*.

¹⁵³ Stipišić 1985., 159.

¹⁵⁴ Učinjeno prema ispravama u *Acta Keglevichiana*.

comitatus(kneštvo), *datum* (dano), *fundaturi crikve i molstira* (129),*nodar publik/notar puplik*, nazivi mjeseci,kumesar, pena, sentencija, kuntenat, apelacion, kunfini,itd.¹⁵⁵

Kancelarija knezova Frankapana

Kancelarija knezova Frankapana može se pratiti od 14. st., kako na hrvatskom tako i na latinskom jeziku.¹⁵⁶Slijede neki elementi latinske isprave (za usporedbu s hrvatskom):¹⁵⁷

Intitulacija: *Nos Stephanus de Frangiapanibus Vegle, Modrussie ac Sengnie etc. comes; Nos Martinus de Fracapan Segnie, Veglie, Modrusie, etc. comes*

Promulgacija: *universis et singulis Christi fidelibus et aliis presentes nostras litteras inspecturis post salutem in Domino et continue felicitatis votivum incrementum notumfacimus et evidenter manifestum; memorie commendamus tenore presentium significantes quibus incubuit universis*

Dispozicija: *dedimus, donavimus et contulimus; damus, donamus et conferimus ↔ dasmo i daemo; da smo dali i dopustili; dasmo i odlučismo; daemo i daruemo i potvrjuemo*

Frankapani daruju crkvi cijelo selo pa nabrajaju što sve to obuhvaća (99): *sa vsim pristojanem ča pristoi k rečenomu selu Črmnu Kalu, praviti mejami i starimi kotari, zemlami oratimi ke se teže i ke se neteže, poddvornice, senokoše, pasišća, gori i gorice i dolci i drage, gai, driva pitoma i divja, vodi i vodotiči, puti i stazi, gori i kamine ↔ omnibus ipsarum utilitatibus et pertinenciis quibuslibet, terris videlicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, fodinis glirium, rubetis, vineis et earum promonthoriis subiectibus ut puta et adiacentibus, fenetis, pascuis, aquis, molendinis (...).*¹⁵⁸

Koroboracija: *In quorum omnium et singulorum premissorum testimonium et cautelam presentes nostras privilegiales patentes litteras scribi iussimus et nostri maioris soliti sigilli appensionis munimine roboravi; harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante sigilloque nostro inappensione consignatis*

Datacija: *Datum Brignie, anno Domini M.CCCC.XL.III die vicesima mensis Decembris*

---

¹⁵⁵ Vidi: Bolonić 1980., 310-311. Također i utjecaj staroslavenskog (braščina, dlj, pinezi, rab, saltir, zlamen, misa od kuventa, obhodni dan, otačastvo, pročaja, človik, vse, ino, itd.).

¹⁵⁶ *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus*.

¹⁵⁷ Svi ovi elementi su isti, u *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus* kao i u *Acta Keglevichiana*, u ispravama u izdavaštvu kneza, kaptola i kralja. Jedino se navedena datacija rjeđe pojavljuje, ali ovdje smo izabrali upravo ovaj način radi sličnosti s istom u ispravama u AC (inače je vremenska datacija navedena riječima, a češće je prisutan i datum po svetkovinama). Datiranje je odista raznoliko u *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus*. Npr. kada Frankapani pišu ispravu upućenu na Apeninski poluotok, koriste *mos Romanus* (ali nije pravilo – ovisi o kojem knezu je riječ).

¹⁵⁸ Ista formula prisutna je u kneževskim i kraljevskim ispravama u *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus* kao i u *Acta Keglevichiana*.

Isprava 80 (AC) Senj, 5.3.1466., knezovi Štefan, Dujam, Martin, Juraj, Bartol, Anž, Mikula de Frankapani, ima svoju kopiju na latinskom: Senj, 5.3.1466., Stephanus, Dwymus, Martinus, Georgius, Bartholomeus, Johannes et Nicolaus de Frangapanibus: ¹⁵⁹

Daemo na znane vsim i vs(a)komu č(lovi)ku, pred kih obraz ta naš list pridem kako pridoše pred nas regulni v H(rist)e počtovani muži frat(a)r Martin, priur s(ve)te Elene i fratar Jurai, priur s(ve)t(o)ga Spasa, reda brate remet s(ve)toga Pavla prvoga remete, proseći nas umileno i divoto (...) ↔ notumfacimus universis et quibuslibet, ac cuiusvis conditionis hominibus, quorum conspectui presentes nostre littere fuerint presentate, quod venientes in nostri presentiam religiosi in Christo honorandi viri, frater Martinus, prior sancte Elene ac frater Georgius prior sancti Salvatoris ordinis sancti Pauli primi heremite, petentes nos humiliter et devote(...).

Slijedi naracija, dispozicija i završne odredbe prevedene gotovo od riječi do riječi: *kloštrom – claustris; posasionih – possessionibus; daemo i daruemo i potvrjuemo vjekuvječnim zakonom – damus, donamus et confirmamus iure perpetuo; iznamemo ruke naše nisko i visoko kako su naši prvi naredili – excipimus manus nostras prout nostri predecessores ordinaverunt; officiales – oficijali*

I k tomu za vekše verovane i vječno potvrjene na to dasmo ta naš list otvoren pod naše visuće pečate, dan v Seni marča 5, d(a)n, v našem na vkup stanci, let G(ospo)dnih tekućih 1466 ↔ In quorum maiorem fidem et perpetuam firmitatem dedimus presentes litteras nostras patentes sub nostris impendentibus sigillis, datum Segnie quinta die mensis martii in omnium nostrum congregatione, anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto

U jednoj ispravi na latinskom kralj Vladislav (Budim, 28. 12. 1497.) kninskom kaptolu potvrđuje donacije Mikule i Ivana Frankapana, tj. dva lista – *unius in littera latina, alterius vero in lingua croata.*¹⁶⁰ Uz latinski i hrvatski Frankapani izdaju i primaju isprave na njemačkom. Tako Anž Frankapan u Brinju, od 1496. do 1497., izdaje tri lista na tri jezika (i dva pisma).

Naši zakoni

Consuetudo ilipo ... zakonu, koji je u trenutku pisanja prihvaćen kao obvezni,¹⁶¹ spominje se u AC kao: *po zakonu vinodolskomu*(23, 96); *sa vsimi starimi zakoni i*

¹⁵⁹ *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus* 2, 82. Glagoljska isprava sačuvana je u samostanu u Novom, a latinska u Crikvenici. Kukuljević još donosi, ispod isprave (latinicom na hrvatskom jeziku) tekst iz 1660. koji kaže da su redovnici novogradski pročitali list na pergameni sa sedam visećih pečata, kao i njegovu kopiju za koju su utvrdili da je prava kopija.

¹⁶⁰ *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus* 2, 229.

¹⁶¹ Još i pravni običaj. Margetić 2007., 260.

pravdami kako su ju naši prvi držali (28); list vaš po zakonu vašem (za senjski kaptol, 116); po pravom zakonu (12); kako su slišali od svojih ded i od svojih otac (...) kako su slišali od svojih prvih (za kunfine, 13); zakoni našega mesta (24); zakon pile (29); n(a)š(i)m zakonom (33); grada zakon sega (37); prodan ta vinograd sa vsimi kl(i)či i zakoni našega mesta Baške (53); pravda i zakon hrvacki (stol tninski, 60); našim dobrovolnim zakonom (knez daruje svojeg službenika, 64); prodanim i neodazvanim zakonom vjekvječnim (66); po zakoni toga ladjna ozlskoga (77); dostoini zakon (91); po zakonu modruškoga stola (98); zakon od pravde rusažke (111); po vašem običaju i zakonu pravde i stola i pitanja kraleve s(vi)tlosti tim plemenitim ludem(114), itd.

Pred ličkim stolom u Crnoj Vasi 1497. godine (155): *Oto znate k(a)ko mi e i prvo pred vami pravda tekla i k(a)ko su mi plemeniti ljudi osidnici¹⁶² po zakonu okazali dvadeset tr četiri poglaviti plemeniti ljudi. G(ospo)do, a ovo čuju da se e nika rota učinila v Lagodušičih, a ne na lici zemle, zato ako bi gdo prisegal na onu sinokošu, na ku su mani okazali dvadeset tr četiri poglaviti plemeniti ljudi, a na moju plemenštinu, zato za više pravde, ako bi gdo prisegal na nu moju sinokošu, g(ospo)do, za više pravde, oću vsakomu pokazati moju ruku, da e ono vlastita moja sinokoša i plemenštinu i da ne pristoi Vladić po ničemre. G(ospo)do, i prvo k(a)ko mi e pred vami pravda pitala, nisu se otili Vladići zadovoliti na vašei pravdi, nego su se prezzakonno dvigli pred hercega i g(ospo)din herceg sede na toi pravdi s mnogo poglavitim plemenitim ljudi i razgledavši listi n(a)še i potvrdi pravdu vašu, i za više pravde povrnu konačnju pravdu pred vas k(a)ko e to isto, ovo e list od g(ospo)dina hercega. Na to su špan i suci pregledali taj list i pitali svoje rotne pristave kako je bilo na spomenutom sudu, na što im je jedan pristav odgovorio: G(ospo)do, ovako e bilo na kralivi dvori na onoi roti, kada pride špan i s punim kralevim dvorom po zakonu n(a)šem na lice zemle s mnogo poglavitim plemenitim ljudi (...). I t[u pri]segoše dvadeset tr četiri poglaviti plemeniti ljudi osidnici na s(ve)tom križi po zakoni n(a)šem. Naiprvo povodac Ivan Račić, ki ima svoi gr(a)d, i M(ikl)ouš Babonožić, i Grgur Slavković, i Ivanuš Miserić, i Matii Plišković, i Matijaš Ždralić, i Petar Mihalić, i Mikula Radmančić, i Karin s Kaseg, i Jurai Vidović, i Vidas s Kaseg, i Anton Babić. To su vse poglaviti plemeniti ljudi tih 12 više imenovanih, a druga 12 plemenitih ljudi okolašnih, vse mejašev, ki su va to dobro vići, ti vsi prisegoše na s(ve)tom križi, prisegši tr povidaše da smo mi va to dobro vići, da to Skobliča Mihala plemenštinu.¹⁶³*

¹⁶² S. v. osjednik, osednik, osidnik, obsednik, assessor, adjutor: u značenju prisjednika kod stola sudbenoga (nekad i članovi istog plemena na sudu). *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 845.

¹⁶³ Usporedi s: Matijević Sokol 2008., 252-254. „Darovnice i sve ostale povlastice i slobostine podijeljene u Dalmaciji i Hrvatskoj 1358. i 1360. bile su zavedene u kraljevski registar.“ Taj registar „sastavila su petorica ugarskih baruna i dvadesetčetvorica prisežnika Hrvatskog kraljevstva.“

Vječni zakonspominje se u završnim odredbama notarskih isprava, ali i u ispravi Frankapana kao i u drugih plemića: daju i daruju vječnim zakonom (46).¹⁶⁴ Osim zakona uvijek se ističe moralna i duhovna odgovornost: *i mi potvrdismo tu pravdu, iošće mi hotijući naših prvih naslidovati dobra dela kako je dostoino i kako bi na više B(o)žija služba šla na čast s(ve)toi Bogorodici djevi Marii za naše zdrave i za spasenie naše duše i naših prvih, pritvrdismo mu zgora rečenu trgovinu s tu pravdu kako se zgora udrži, i sa vsimi starimi zakoni i pravdami kako su ju naši prvi držali, toi prvo rečenoj crikvi s(ve)te Marije vičnim zakonom držati i uživati*(28). U ispravi 49 objašnjava se što se točno misli pod *tim zakonom*: *a to dasmo crikvi s(ve)te Marie na Crikvenici tim zakonom da vsaki misec imi se služiti 2 misi (...), u protivnom zemljom opet mogu raspolagati Frankapani. Obavezno se naglašava supostojanje „duhovnog i tjelesnog zakona“ (166).I kuntentasmu ljublenim načinom i zakonom i zgovorom* (62).

Auktor i notar mnogim su formulama pokušali zadržati vrijednost isprave u vječnost. U oporukama, dok oporučitelj nabraja svoje zemlje, kaže da ima list i za to. Isprave se prepisuju i ponovno ovjeravaju – dok god ima nasljednika (auktora ili destinataru) taj list bi trebao vrijediti.¹⁶⁵ Frankapani u završnim odredbama *tvrdo zapovijedaju zato vsim potknežinom, sudcem, satnikom, dvornikom i inim našim oficijelom zdannim i tim ki naprid postavljeni budu po Vinodoli da imaju držati kako se zgora udrži* (29).¹⁶⁶ Zanimljiv je slučaj u kojem je sudac dao sjenokošu redovnicima za vječno služenje mise za njegovu dušu (23). Ta isprava je prepisana u 18. st. s popratnim objašnjenjem na talijanskom jeziku iz kojeg se vidi da se još uvijek služi misa u spomen na togsuca. Zato se i uz pravne zakone spominje i vječni zakon (i vrijednost obavljenog posla za nasljednike u vječnost) jer zakoni se mijenjaju, ali ne bez poštovanja prema prethodnima (prema svojim *prvima*). Frankapani se često u ispravama pozivaju jedni na druge - na svoju braću, svoje pretke (na njihove odredbe) ali i svoje potomke:¹⁶⁷ *Ošće mi prosimou milenim zakonom našega ostanka, ki bude po nas udržiteli kotara i vladanja modruškoga gospodujućim vsakim zakonom, da mu bude ugodno ta naš dar udržati tomu više rečenomu plemenitomu mužu, i braniti ga v nem cić naše vole i nega verne i prave službe* (64).

---

¹⁶⁴ *iure perpetuo et irrevocabiliter*

¹⁶⁵ Frankapanska isprava (38): *damo viditi za večno spomenute vsim i vazdi kadi se pristoi i kadi bude potriban ta naš list viditi.*

¹⁶⁶ Dalje: *i mimo toga da ih ne bantuju ni dadu bantovati niednim zakonom, ljubeć našu milost i prizvavši ime Isukrstovo ki svoju s(ve)tu milostiju vas svit prosvetli.* Isto ina kraju kaptolskih isprava: *ki su sada i ki budu naprid* (59).

¹⁶⁷ Svako darovanje može biti vječno, a može se i opozvati jer imovina nije samo od jednog člana obitelji nego i od cijele obitelji. Margetić 1997., 12-13.

Organizacija vlasti

Banovac izdaje zapovijedkn(e)zem našim irmanskim, županu i sutcem stola lapačkoga (30): *a ta list prečtivši, onomu ki vam ga poda hoćemo da mu ga opet povratite.* Isto i Frankapani: *dajemo na znanee vsim i vsakomu pred kih ta naš list pride* (31); te plemena: *i na vidinie vse bratie ta list bi pisa pod pečat plemensku da e tvrdo i virovano*(32). Dakle na taj način su se javljale novosti i zapovijedi od vrha prema dolje. Napokon sve je to karakteristika organiziranog oblikavlasti, bilo kraljevske ili kneževske i dok su kraljevi imali banove kao izvršni dio vlasti (te kaptole),¹⁶⁸ kneževi su imali oficijale (razne službenike na svojoj plemenskoj zemlji). Vrijedno je istaknuti da se Frankapani i dalje, u listovima koje oni izdaju, potpisuju sa *senski* iako im je oduzet (115),¹⁶⁹ a kunfini posjeda senjskoga biskupa i dalje vrijede kako su Frankapani odlučili (166).¹⁷⁰ Isprave u AC također potvrđuju Baradinu tvrdnju da Frankapani nisu vladali grupno nego svaki knez posebno, u jednom gradu.¹⁷¹

Isprave su također izvori naziva za razne titule, organizacijske jedinice, mjere, ustanove, itd.¹⁷² Npr. imamokneztvo *buško*(105) i *španstvo ličko* (160).¹⁷³ Očito je granicama bilo određeno prema *stoli kraljevi meju plemenitimi ljudi*(107) u kojem su bili *suci rotni stola togae* (51) ili *sutci rotni plemenitih Hrvat stola tninskoga, s mnozimi plemenitimi Hrvati* (60). Sudac je uvijek tako osim jednom *rihtar* (77, Lipnik blizu Ozlja). O svjetovnim, crkvenim i sudskim titulama koje se spominju u AC pisali su Barada, Bogović, Bolonić i Margetić, a sve zajedno nalaze se u djelu Vladimira Mažuranića *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*.¹⁷⁴

Evo što AC otkrivao hrvatskoj vojsci u srednjem vijeku: *gospoda hrvatska i bani hrvatski dvigoše voisku* (141). Tko su *gospoda hrvatska*? Osim plemićkih obitelji za koje znamo da su uzdržavali vojnike (vitezove) pod svojim banderijem (Frankapani, Nelipčići i

¹⁶⁸ Matijević Sokol 2008., 241-242.

¹⁶⁹ 115 (1486.): *i v to vrime biše o(ta)c d(u)h(o)vni g(ospo)d(i)n papa Inocencii a kral ugrski kral Matijaš, i biše podbil pada se vsu hrvacu gospodu i zigna van kneza Anža z negova gospodstva i kneza Ivana Krčkoga, i tada vladaše Senem i Otočcem i inimi gradi, i va to vrime biše Pavl biskup senski i gatanski*

¹⁷⁰ *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus* dokazuje kako su Frankapani mnogo toga radili mimo regularne ugarske kraljevske vlasti. Za vrijeme Kralja Vladislava, pojedini Frankapani održavaju korespondenciju sa svetorimskim carem Maksimilijanom te ga, u ispravama njemu upućenima, nazivaju ugarskim i hrvatskim kraljem.

¹⁷¹ Barada 1952.

¹⁷² Klaić u svojim djelima jednako koristi latinske i glagoljske te ine izvore u pisanju hrvatske povijesti (navodeći latinska i hrvatska imena za iste pojmove). O organizaciji vlasti u Hrvatskoj, vojsci, itd., najviše prema nazivima u AC, nastaje posebno poglavlje „Hrvatsko kraljevstvo u XIV stoljeću.“ Klaić 1980., 7-50.

¹⁷³ U latinskim ispravama – *comitatus*. S. v. knežtvo, kneztvo, kneštvo. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, 516.

¹⁷⁴ Barada 1952.; Bogović 1988.; Bolonić 1980. i 1981.; Margetić 2007. Zbog česte upotrebe u ovom radu vrijedi usporediti titule u crkvenoj hijerarhiji: arhiprvad - arhiprezbiter, plovan - župnik, prvad - prezbiter, popovi - svećenici, žakni - đakoni, pripravnici za svećenike. Bogović 1988., 56.

Kurjakovići), tu spadaju i plemeniti ljudi kraljevskih stolova: lapački (Rmanja), rmanski (purgari), tninski (Tnin), buški (Tržić), modruški (Gvozd Modruški), humski (Ripač), Mogorovići u Lici (Skurinja, Crna Vas), lučki (Vukšići), srbski (Srb), u Bihaću.¹⁷⁵ Nakon mnogih pustošenja i sukoba s Osmanlijama slijedi i opadanje moći. Tako su jedan plemenit čovjek i njegovi potomci oslobođeni svake službe (*i dohodak gradskih i od vsih biri bratskih*) na 20 godina jer kao što kaže: *da su me Turci sagnali s većega dila moe plemenštine i da sam sam ostaril i omlohavil, da ovo ne mogu gospocko službe podržati ni biri bratskih* (144). Drugi plemenit čovjek prodaje dio plemenštine da otkupi sina *is turske ruke* (148).

Svjetovni vladari imali su vlast nad pojedinim crkvama i kapelama – brinuli su se o redovnicima i svećenicima materijalno, a mogli su birati klerike koji će tamo biti. Svim ljudima koji ostavljaju ili poklanjaju nešto crkvi ili samostanu važno je da imaju nekoga da moli za njihovo zdravlje i za duše njihovih mrtvih. Postoji više naziva za samostan (često i u istoj ispravi): *kloštar* (29); *mostir* (82); *molstir* (129); *kumvent* (91). Redovnici su od *reda fratrov s(ve)toga Pavla prvoga remete* (28), a *pod regulom b(la)ž(e)noga Avgustina biskupa i spovidnika* (129).¹⁷⁶ Oporuke su izvor mnogih saznanja u vezi s nasljeđivanjem popove imovine kao i o vezi svjetovne i crkvene vlasti.¹⁷⁷ Tako jedan svećenik ostavlja svom bratu laiku jednu župu, a svojim žaknima - samo knjige. Spominju se i nevjeste svećenika (24, 95).

AC u jezikoslovlju

Mnogi jezikoslovci (slavisti i kroatisti) učinili su neopisivo mnogo za istraživanje glagoljskih spomenika što se uostalom vidi u popisu izvora i literature u ovom radu. Oni naglašavaju „književno-estetsku vrijednost hrvatskih spomenika prava.“¹⁷⁸ Prema tome treba ih proučavati s „kulturnopovijesnog, pravno-povijesnog i književnoestetičkog, stilističkog motrišta.“¹⁷⁹ Također, AC je nezaobilazna u proučavanju povijesti hrvatskoga jezika jer

---

¹⁷⁵ U ispravi 188 (1510. g.): *plemeniti ljudi o trih stoli na lici zemle, od stola buškoga i od stola Mogorović i od stola krbavskoga*. Kada srbski stol nije mogao presuditi stranke su došle pred tninski kojim je predsjedao *banovac Dalmacie i Hrvat* (60). Župe: Krbava, Lika, Buža, Hum, Nebljuje, Lapac, Odorje. Pantelić 1964., 6. Klaić spominje Lučku, Kninsku i Ličku županiju kao one koje podižu vojsku. Klaić 1980., 31.

¹⁷⁶ Pavlinski samostani: sv. Marije u Gariću (1295.), sv. Benedikta u Donjoj Bukovici, sv. Petra na Petrovoj gori, sv. Nikole kod Modruša (u Gvozd, ujedno i glavni samostan), sv. Spas(itelja) u Ljubotini kod Senja, sv. Marije kod Udbine (Zažično), sv. Ivana u Lici (Velebit), Svih Svetih u Strezi, sv. Jelene kod Čakovca, sv. Jelene u Vlačkoj Drazi kod Senja, sv. Marije na istarskom jezeru Čepić, sv. Marije u Lepoglavi, sv. Marije u Kamenskom, sv. Ane kod Daruvara, Uznesenja Marijina u Crikvenici. Šanjek 1993. i detaljnije: Horvat 1999.

¹⁷⁷ U oporukama se spominju i knjige popova: *brvial i misal* (118); *početak brviela i knjige moe drobne* (55); *saltir* (67); *čtenja*; itd.

¹⁷⁸ Bratulić 1976., 365.

¹⁷⁹ Kako je započeo već Jagić. Hercigonja 2004., 484.

ispovali esu nih živim jazikom (12, 107) *igovorim i svidočim ta list moim ezikom* (32).¹⁸⁰ Bogata naracija, česta pojava komunikacije, dijalogizama, pitanja, usklika, sentencija, karakteristike su dokumenata u AC, a u kojima filolozi prepoznaju „izraz hrvatske srednjovjekovne proze, fabularne, refleksivne i pravne.“¹⁸¹

Prema Pantelić prva i najznačajnija središta hrvatske glagoljske pismenosti su Zadar i Nin s okolicom.¹⁸² Krbavsko područje je „prijelazni pojas“ preko kojega glagoljica prodire na sjever i jug, a Krbavska bitka je prekretnica u razvoju glagoljice na tom području. Krk i Istra su „periferne pojave“ gdje se spomenici upravo zbog udaljenosti od epicentra dulje održavaju. Četvrtina listina u AC je s područja Krbave, a ono se veže uz „kulturno izrazitije središte – Zadar.“¹⁸³ Dakle, svakako je cijelo područje srednjovjekovne Hrvatske duhovno i materijalno povezano, a kako se vidi i iz isprava u AC dodaju mu se svi novi teritoriji na koje se hrvatsko plemstvo širi (ili kasnije zbog Osmanlija seli – na sjever).

Mnoge promjene zabilježene su upravo na prijelazu iz 14. u 15. st. Upravo prema AC Pantelić je zaključila da se „tokom 14. i 15. st. uz latinske pravne isprave javljaju listine na hrvatskom jeziku pisane glagoljicom.“¹⁸⁴ Ovaj trend povezan je vjerojatno s pojavom kraljevskog registra za Ugarsku i Slavoniju te za Dalmaciju i Hrvatsku od druge polovice 14. st.¹⁸⁵ Zanimljivo je da u isto vrijeme imamo priliv svećenika glagoljaša iz Krbave i Like u Dalmaciju (kraj 14. i poč. 15. st.).¹⁸⁶ Također i poplavu novih pavlinskih samostana na području Senjske i Krbavske (Modruške) biskupije.¹⁸⁷ Napokon „14. st. je razdoblje najvećih promjena u hrvatskom fonološkom sustavu kao i dalekosežnih morfoloških promjena. U 14. i

---

¹⁸⁰ Narodni jezik – čakavski ili čakavsko-kajkavski sa sporadičnim crkvenoslovnizimima. Hercigonja 2004., 297-301. „Hrvatskoglagojski tekstovi neliturgijskog karaktera, često su jezično 'šaroviti'.“ Damjanović 2000., 276.

¹⁸¹ Iz književnog djela uvijek možemo saznati puno o svakodnevnom, duhovnom i inom životu društva i države u kojoj je djelo nastalo. Hercigonja 2004., 176-180. Pismo je svjedočanstvo o jeziku. Kada govorimo o usmenoj predaji često zaboravljamo da je za nju potreban jedan jezik kojega svi razumiju, jedan jezik koji omogućuje kontinuitet kada političke prilike nisu najbolje sređene (Žagar 2011., 348.). Isto tako i jezik kancelarije na određenom teritoriju je onaj koji ljudi traže, koji i sami govore. Ili riječima Ljube Karamana: „Širenje glagoljice kod Hrvata bilo je potpomagano prirodnom privlačnošću žive narodne riječi kod naroda (...)“ Karaman 1931., 20.

¹⁸² Pantelić 1964., 85. U Zadru je bilo i upravno središte, Provincija franjevac trećoredaca glagoljaša. Runje 2012., 37-38.

¹⁸³ Juraj iz Slavonije nabroja hrvatske glagoljaške biskupije: Krbavska, Kninska, Krčka, Senjska (ali i Istra). Bratulić 1988., 108-110. Krčka biskupija je obuhvaćala susjedno kopno do osnutka Senjske i Krbavske biskupije (1154. i 1185.), a od 1154. Krčka je biskupija otcijepljena od Splitske te je pripojena noosnovanoj Zadarskoj nadbiskupiji. Bolonić 1980., 21-23.

¹⁸⁴ Pantelić 1964., 10.

¹⁸⁵ Matijević Sokol 2008., 239.

¹⁸⁶ Runje 1990., 90.

¹⁸⁷ Horvat 1999.

ranom 15. st. dolazi do mnoštva promjena koje se odvijaju u razmjerno kratkom razdoblju; nakon toga, promjene se ponovno odvijaju sporijim tempom.“¹⁸⁸

Određenih regionalnih razlika u jeziku, u spomenicima u AC ima, iako je u mnogome rječnik i obrazac za ispravu jedinstven. Osobna imena se svugdje isto pišu (u Krku, u Zadru, u Krbavi, itd.).¹⁸⁹ Čak su i mnogi izrazi kroz dugo vrijeme i na različitom području isti. Npr. u mnogim ispravama imamo izraz *ot nina naprid* (8, 28).¹⁹⁰ U bilješkama također: *Ja Fabijan pisah siju rubriku, a ne tih knjig* (5. dod., 1387.). Isto imamo i u Broza Kolunića (115, 1486.).¹⁹¹ Također *to pisa pop Petr i grješni pridjevkom Frašćić komu e zemla mat, a otačastvo grob, a bogatastvo grjesi*. Ista sentencija prisutna je i u Fabijana (5. dod.) te Broza Kolunića (115). Kao (...) *i zato vas prosim bratija draga, ki kolje bude čtjel sie knjigi, ako bim se kdje premrsil, prosim vas neproklnite me* (73, 1463.). Opet slično upopa Martinca (143) te Broza Kolunića (115): *i zato molim i prosim vsih ki budu va to knjige šteli, gospode redovnikov, o(ta)c d(u)h(o)vnih i žakan, tolikie slug B(o)žih i brate moe ako sam ča kadi grišil neklnite me da blvite i spravite vašom razumom, zač ni ih pisala ruka s(ve)ta na r(u)ka grišniča*. Niječni glagoli i pridjevi stvaraju se prefiskom „ne“ (*plaćeno ili neplaćeno*).¹⁹² Kratice su gotovo uvijek iste. Jat uvijek zamjenjuje ja ili je (bez obzira gdje se u riječi pojavljuje), a nekad i e. Tako se, npr., uvijek piše *Duêm*, a nekad *pêna* (umjesto *pena*), *prêd* (umjesto *pred*). Valja istaknuti da se imena gradova pišu bez j (*Dobrin*), ali kada padež traži nastavak a, stavlja se jat (*Dobrinja*). Jezik (narječje) i stil najviše ovise o piscu teksta, njegovu podrijetlu i obrazovanju, ali i nastavljanju na praksu i obrasce njegova prethodnika.

Zaključak

Objavljivanje glagoljaške ostavštine započeto u 19. st. težak je i dugotrajan posao ovisan o naporu pojedinaca iz raznih područja znanosti. Mnogi slavisti i neki povjesničari učinili su mnogo na prezentiranju glagoljice kako na području proučavanja jezika tako i na povijesti glagoljaštva. Mnogo je radova posvećeno Kukuljeviću čija su putovanja zaslužna za skretanje pozornosti na glagoljske spomenike diljem Hrvatske. Zbirka *Acta Croatica* okuplja jedan dio ove priče. Sadrži pravne spomenike koji ujedno dokumentiraju i svakodnevnog

---

¹⁸⁸ „Periodizacija unutrašnje povijesti hrvatskoga jezika: zapadnojužnoslavenski 7.-9. st., starohrvatski 9.-14. st., srednjohrvatski 14.-poč. 18. st., novohrvatski 18. st. do danas.“ Matasović 2008., 171-172, 302-305.

¹⁸⁹ *Lovrinac, Frančisko, Matii, Jurai, Grgur, Duêm, Anton*, itd.

¹⁹⁰ Također, koroboracija (lički knez) *da e tvrdo i virovano* može se usporediti s potpisom notara *pravo i vjerno* (ili isprava ima biti tvrda) na Krku.

¹⁹¹ *i se knjige i siju rubriku pisah*

¹⁹² Izraz u ispravi bašćanskog notara: *ka pena plaćena ali neplaćena* (104) ↔ isto i u ostalim ispravama pri određivanju sankcije (u Lici): *plaćeno ili neplaćeno*.

života Hrvata u srednjem vijeku. Ipak glagoljski spomenici predstavljaju samo dio izvora koji opisujucijelu hrvatsku povijest jerhrvatska je povijest ispisana mnogim jezicima i pismima.

Ono što je krenulo od Kukuljevića u slučaju hrvatske historiografije, rezultat je sveopćeg duhovnog, političkog i inog pokreta u 19. st., ne samo u Hrvatskoj. Glagoljica je bila u upotrebi do 19. st., ali je njezino polako nestajanje pobudilo interes kod istraživača prošlosti. Opet su se počele tiskati knjige na glagoljici, ali i o glagoljici. Uz to, *Acta Croatica* slijedila je izdavanje izvora koji su se ticali (pravne) povijesti hrvatskoga srednjovjekovlja. Svi su dakle znanstvenici tada morali biti i arkeolozi da prikupe materijal prema kojemu će raditi, bilo na proučavanju jezika, kulture, zakona, itd.

Kako promulgacija u ispravama otkriva, ovi listovi ispisani su radi **znanja**, svima koji jesu i koji budu. Znanje se, dakle, prenosi pisanom riječi.¹⁹³ Izvori na glagoljici još uvijek imaju potencijala za iskorištavanje u naučnom radu, kako u povijesti, tako i u drugim humanističkim i društvenim znanostima.¹⁹⁴ Kao što je vidljivo u ovom radu, mnogo je radova već nastalo zahvaljujući *Acta Croatica*,¹⁹⁵ ali isto tako u nekim područjima povijesti nije dovoljno iscrpljena.

Poglavlja pod podnaslovom „Napomene uz čitanje“ otkrivaju na što treba pripaziti pri čitanju *Acta Croatica*. Propusta u zbirci zaista ima malo. Najvažnije je da je sadržaj isprave valjano ili vjerodostojno prenesen. Iako postoji više vrsta podjela isprava u AC, mi smo se, nakon uvida u strukturu isprave, odlučili za sljedeću: pisma; sudski zapisnici; oporuke; kneževske, kaptolske i sudske isprave te notarske isprave. Razlike i sličnosti među njima su kroz rad više puta naglašene, kao i ekvivalenti s latinskim izvorima radi usporedbe. Ova usporedba uglavnom pokazuje više sličnosti nego razlika. Dakle, iako različitim jezicima, isti pisari opisuju iste ljude, njihovu državu i kulturu.

Ovaj rad daje uvid u usporedno razvijanje notarijata i nadasve kancelarije pojedinih knezova, sudova i kaptola, istovremeno na glagoljici i hrvatskom jeziku, kao i latinicom na latinskom jeziku (zajedno s još nekim jezicima). Termini za pojedine formule u ispravi kao i formular za isprave su slični. Ne poštuje se uvijek isti redoslijed pojedinih elemenata u strukturi isprave, ali svi se elementi mogu u pojedinim ispravama prepoznati. Jedino je pozdrav (*salutatio*) jako rijedak, a zaziv na kraju (*apprecatio*) gotovo izostaje. Važno je da izdavač i, najvažnije, primatelj isprave razumiju i imaju uvid u sam sadržaj isprave. Tako notari

---

¹⁹³ *iošće vas molim gospodo redovnici i žakni, da se spomenete na pritchu ovu da e knjigam teško proti, i gdo knige počtue, ta e knjigami počtovan* (Broz Kolunić, 115)

¹⁹⁴ Jedan od prijedloga nalazi se u: Hercigonja 2004., 185.

¹⁹⁵ Ili Šurminovim Hrvatskim spomenicima koji su ipak u većini radova korišteni jer sadržavaju sve dokumente koje i AC, ali i mnoge dodatne koji se tiču srednjeg vijeka (do 1499.).

na Krku i u Vinodolu pišu listove na glagoljici, a knezovi sudskih stolova u Krbavi i Lici kao i Frankapani daruju samostane i obavještavaju svoje službenike na hrvatskom jeziku. Dakle, vidimo jedan svijet koji funkcionira sam za sebe, ali je i otvoren za suradnju s ostatkom zajedničke države kao i s ostatkom Europe.

Za kraj: „Interpretacija književnoga djela nije prvenstveno kritika, nego je prije svega hermeneutika.“¹⁹⁶ Prema tome, riječima Josipa Bratulića, „(...) plodni pravac u našoj književnopovijesnoj znanosti, koji je sam Jagić bio započeo, (...) s novih teoretskih polazišta – treba vratiti u ocjeni naših srednjovjekovnih tekstova.“¹⁹⁷ Za daljnja istraživanja u povijesti preporučam: nasljeđivanje u oporukama hrvatskih popova; odnos svjetovne i crkvene vlasti; ekonomska povijest srednjovjekovne Hrvatske i druge teme. Također treba, na način kako je u ovom radu, obraditi i Šurminove *Hrvatske spomenike* jer bi se uz više isprava moglo i više reći o njihovim međusobnim regionalnim sličnostima i razlikama.

---

¹⁹⁶ Bratulić 1978., 181. „Znanost ne opisuje prirodu kakva ona jest, nego kazuje kakav je naš odnos prema prirodi.“ (Werner Karl Heisenberg)

¹⁹⁷ Bratulić 1976., 363. „Povijest nije nešto u prošlosti što mi proučavamo: ona je svijet u kojem mi živimo.“ (Patrick J. Geary)

Prilozi:

Mjesta na kojima Kukuljević nalazi pojedini natpis, ispravu i bilješku:

1. Nalaz Franje Glavinića objavljen u *Historia Tersattana*: 1
2. Natpis prepisao sam Kukuljević: 2, 14, 25, 79
3. Pismohrana općine u Novom: 3, 4, 142, 163
4. Kukuljevićeva vlastita zbirka: 5, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 32, 33, 34, 42, 43, 53, 59, 62, 64, 69, 71, 72, 76, 78, 81, 83, 84, 91, 96, 98, 101, 104, 107, 115, 117, 118, 124, 128, 134, 145, 146, 148, 150, 153, 156, 158, 11., 12. i 13. dod.
5. *Istarski razvod* (prijepis popa Levca Križanića iz 1546.) čuva Ljudevit Gaj:¹⁹⁸ 6
6. Natpis je prepisao Petar Volarić, župnik vrbnički: 7, 41
7. HDA: 13, 22, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 38, 40, 45, 46, 47, 49, 56, 57, 63, 65, 68, 70, 75, 80, 83, 86, 88, 93, 94, 97, 99, 100, 109, 110, 111, 126, 127, 129, 130, 131, 135, 136, 137, 139, 140, 147, 154, 155, 157, 160, 161, 162, 165
8. Natpis je prepisao Mijat (Mihalj) Sabljar: 15, 21, 39, 61, 103 (original čuva općinska kuća u Trgu kod Ozlja), 112, 138, 149, 7. dod., 10. dod.
9. Pismohrana senjskog kaptola:¹⁹⁹ 36, 50, 54, 105, 108, 114, 116, 119, 120, 122, 123, 125, 151, 159, 164, 166
10. Kod popa Ivana Berčića u Zadru: 37, 55, 67, 82, 87 (prepisao od župnika Mate Volarića u Cresu), 89, 92, 95
11. Pismohrana knezova Blagajskih (Kranjska): 44
12. Pismohrana grofa Samuila Keglevića u Loboru: 48, 51, 58, 60, 66, 85, 102

---

¹⁹⁸ Taj prijepis našao je oko 1848. Josip de Susanni, vlasnik Kršanske kule u obiteljskom arhivu, a zatim ga je predao prijatelju koji ga je proslijedio Ljudevitu Gaju. Tako je i prijepis dobio ime Kršanski prijepis te se danas nalazi u NSK u Zagrebu. Bratulić 1978., 76.

¹⁹⁹ „Kaptolski arhiv čuvao je 46 isprava, a danas nema nijedne! Navodno su se u 2. svjetskom ratu nalazile u prostoriji iza glavnog oltara katedrale koja je uništena.“ Sačuvana je jedino oporuka Tomaša Partinića (AC 42) ali u kasnijem prijepisu (Kaptolski arhiv, fasc. I, br. 1 i Biskupijski arhiv, fasc. A, br. 1.). „Kvaderna' koja nam je sačuvana pisana je u 16. i 17. st. Koncem 17. st. već se potpuno prelazi na latinicu.“ Bogović 2008., 15-16.

13. Bilješke: 52 (*Poljički statut*), 121 (Vrbnik, misal mjesnog župnika), 142 (novljanski časoslov), 141 i 143 (*II. novljanski časoslov*), 152 (novljanski časoslov), 4. i 6. dod. (*Misal kneza Novaka*), 5. dod., 8. dod., 16. dod.
14. *Novi Serbski Lëtopis* (1841., Georgije I. Petrović): 64
15. Prepisao pop Ivan Črnčić: 73 (bilješka, carska knjižnica u Beču), 78 i 84 (talijanski prijevod čuva sužanjski sudac), 87, 90 (izvornik u Dobrinju a talijanski prijevod u Sužanu na Krku), 1. i 2. dod. (Petrišev prijevod), 14. i 15. dod. (Bečka carska knjižnica)
16. Natpis je prepisao Jakov Volčić (kapelan u Zarečju): 74
17. Objavio V. Babukić u *Danici* 48 (1840.): 77
18. Natpis je prepisao Franjo Rački: 106, 143, 152
19. Objavio Sladović u *Povêsti* (str. 73-75): 113
20. *Katolički list* 44 (1858.), str. 351: 132, 133
21. Pismohrana plemenite obitelji Ferić u Zagrebu: 144
22. Lucius, *Memorie istoriche di Tragurio* (1674., p. 203): 3. dod.
23. U gimnaziji ravnatelja Antuna Mažuranića u Rijeci (našao u Bribiru): 9. dod.

Tabela 1: Popis isprava, natpisa i bilješki: AC i Hrvatski spomenici

AC	Hrvatski spomenici	42	89	86	159	129	231
1	7	43	90	87	160	130	234
2	14	44	94	88	161	131	235
3	8	45	95	89	162	132	236
4	9	46	96	90	166	133	237
5	10	47	97	91	167	134	240
6	6	48	98	92	169	135	241
7	15	49	99	93	170	136	242
8	24	50	100	94	171	137	243
9	25	51	101	95	172	138	244
10	26	52	110	96	173	139	246
11	28	53	104	97	175	140	247
12	32	54	105	98	176	141	249
13	34	55	106	99	178	142	250
14	36	56	107	100	180	143	251
15=7. dod.	40=41	57	108	101	182	144	245
16	45	58	111	102	183	145	253
17	47	59	112	103	187	146	254
18	49	60	113	104	190	147	256
19	50	62	120	105	191	148	258
20	51	63	121	106	192	149	259
21	56	64	122	107	196	150	260
22	57	65	126	108	199	151	263
23	37	66	127	109	200	152	265
24	58	67	131	110	203	153	266
25	60	68	132	111	204	154	267
26	61	69	134	112	205	155	268
27	63	70	135	113	206	156	269
28	64	71	136	114	207	157	270
29	65	72	141	115	208	158	271
30	67	73	142	116	209	159	273
31	70	74	143	117	210	160	274
32	71	75	144	118	216	161	275
33	73	76	145	119	217	162	276
34	75	77	149	120	218	163	277
35	76	78	150	121	219	1. dod.	1. dod.
36	78	79	151	122	221	2. dod.	3
37	79	80	153	123	223	3. dod.	13
38	82	81	154	124	224	4. dod.	22
39	85	82	155	125	225	5. dod.	30
40	87	83	156	126	228	6. dod.	39
41	88	84	157	127	229	8. dod.	68
		85	158	128	230	9. dod.	83

10.dod.= 61	115	12. dod.	147	15. dod.	168
11. dod.	137	13. dod.	148	16. dod.	193
		14. dod.	163		

Popis spomenika u AC ↔ izvornici

Pisma

1. 1461.-1470. (?), *Mikula biskup modruški i krbavski, Špurlita, i Tolde i Amerie i pročaja guvernatur*, 89 ↔ Kukuljević dobio od Berčića, napisano u Italiji između 1463/4. (ili 1477.) i 1480., Spoleto, Tolfa i Amelia²⁰⁰
2. Blagaj (?), 1420.-1450. (?), *Štefan knez Blagajski*, 57 ↔ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1650, br. 25 (papir)
3. Senj, 19.8.1482., *Maroj Žunević kapitan senski*, 105 ↔ Preslika izvornika objavljena u: Bratulić 1998., 34.
4. Senj, 26.10.1486., *tarnik Petar Makšak kapitan senski i prčaja*, 116
5. Senj, 8.5.1488., *kemendi Balaš'vi porkulab senski*, 122
6. Senj, 25. 4. 1500., *kapitan crikve senske*, 166

Sudski zapisnici

1. Buže, 29.8.1487., *pop Balaš prmancer crikve senske*, 120
2. Glagolčići (Senj), 28.8.1487., *pop Balaš prmancer senske crikve v Glagolice*, 119

Oporuke

1. Bakar, 21.1.1445., *domin Kirin Vraneć Gućanin, kanceler bakarski* (oporuca *domina Tomaša Partinića*) 42
2. Stomorino Selo, 16.4. 1450., *dom Petar Poletčić sin Jurislavla*,55
3. Sustipana Luka (Luka na Dugom otoku), 12.1. 1460., *dom Petar sin Mikule Kršavićaparohijen*,67
4. Ugljan, 22.4. 1466., *dom Toman Matešić sin Matiše Mavrovića kapelan uglanskoga*,82
5. Vrbnik, travanj 1487., *pop Frančisko sin bivšega Tomaša Sedmaka*, 118
6. Zadar (?), 12.5. 1472., *pop Brajko*,92
7. Zadar (Bokanjac),²⁰¹ 15.2.1473., *pop Brajko Hranšić z Bokanca*,95
8. Zadar, 15.7.1437., *dom Juraj Zubina pop sin Pavla iz Blata, pop hrvacke knige*,37²⁰²

²⁰⁰ Žic 1952., 33-35. Pismo objavljeno u: Kurelac 1988., 140-141.

²⁰¹ Prema Hercigonja 1983., 230.

²⁰² Vidi u: Runje 2003.

Oporuke 37, 55, 67, 82, 92, 95 dobio je Ivan Berčić.²⁰³ Oporuke 67 i 92 nalaze se danas u Ruskoj nacionalnoj biblioteci.²⁰⁴

Kneževske, kaptolske, sudske isprave i notarske isprave

1. 28.6.1459., *Kuše Emrihović, Vide Miličić, Petar Agnežić* (tri odvojene isprave triju autora jednom destinataru), 66
2. Bakar, 15.5.1455., *pop Ambroz, obrani tavel bakarski od sve obćine i potribni od zveličenoga kneza Martina*, 62²⁰⁵
3. Bakar, 11.3.1492., *domin Kirin Vrančić Gaćanin tavel bakarski*, 134
4. Bakar, 13.2.1497., *domin Kirin Vrančić Gaćanin kanovnik v Bakri i kancler bakarski*, 154 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Petrovoj Gori (Slatsko Polje), br. 15 (pergamena)
5. Baška, 11.8.1375., *prvad Mirša, pisac opći*, 8
6. Baška, 23.9. 1375., *prvad Mirša pisac opći*, 9
7. Baška, 11.4. 1413., *St(a)nac, pisac općine Baške*, 16
8. Baška, 1414., *St(a)nac, pisac općine Baške*, 17
9. Baška, 17.7. 1419., *St(a)nac, pisac općine Baške*, 18
10. Baška, 1.5. 1420., *St(a)nac, pisac općine Baške*, 20
11. Baška, 9.2. 1423., *prvad Ivan Ramković, pisac općine Baške*, 24
12. Baška, 17.11. 1426., *prvad Ivan Ramković, pisac općine Baške*, 26
13. Baška, 16.2. 1450., *pop Matko sin Vida, kanciler baški općini i notar cesarov*, 53
14. Baška (*v kloštri s(veta)go Sp(a)sa*), 2.9.1451., *....ša iz crkve Sv. Marije iz Zagreba i vižitatura ....ga i hrvatskoga (?)*, 59
15. Baška (*v drazi Baškoi poli mora*), 9.8.1482., *pop Juraj sin suca Grška bivšega, kancilir gospodski u Baški i notar cesaro(v)*, 104
16. Bihać, 24.2.1487., *šest plemenitih ljudi (Juraj Malić s Kuklič z Like...)* 117
17. Bosiljevo, 5.6. 1461., *pop Matko plebanuš goimerski, sin Valete Grebčiča*, 71
18. Bribir (?), 1440., *Šimko Kučićić*, 9. dod.

²⁰³ Oko 20 rukopisa i 40 fragmenata sačuvalo se u Hrvatskoj te je 1895. dospjelo u JAZU. Neobjavljeni rukopisi Berčićevih radova te nekoliko glagoljskih spomenika nalazi se u franjevačkom samostanu u Glavotoku na Krku. *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*.

²⁰⁴ Berčićevu ostavštinu od pet cjelovitih rukopisa iz 15. i 16. st., 154 fragmenata i 53 teksta napisana kurzivnom glagoljicom otkupila je 1874. Ruska vlada za Carsku Javnu biblioteku, danas Ruska nacionalna biblioteka u Petrogradu. *Glagoljski fragmenti Ivana Berčića*. Oporuke su opisane u: Vialova 1982.

²⁰⁵ Isprave za koje Kukuljević u AC navodi da se nalaze u njegovoj vlastitoj zbirci, iz 14. st. (od 1309.) nalaze se pod signaturom HR AHAZU – 73, GL – I, dok su one iz 15. st. pod HR AHAZU – 73, GL – II. Skenirane su te su korisnicima Arhiva dostupne na CD-u. Katalog tih isprava, u Arhivu HAZU, trenutno uređuje Marta Jašo. (Isprave iz Kukuljevićeve zbirke: 5, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 26, 32, 33, 34, 42, 43, 53, 59, 62, 64, 69, 71, 72, 76, 78, 81, 83, 84, 91, 96, 98, 101, 104, 107, 115, 117, 118, 124, 128, 134, 145, 146, 148, 150, 153, 156, 158, 11., 12. i 13. dod.)

19. Bribir (?), 20.3.1490., *Mikula Ži[...]* z *Dubrovnika, g(ospo)d(i)n Bribira, podani svitloga g(ospo)d(i)na krala Matijaša. krala ugrskoga*, 126 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 18 (pergamena)
20. Brinje, 12.1.1428., *knez Mikula di Franepani*, 28 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 3 (pergamena)
21. Brinje, 16.6.1430., *knez Mikula de Frankapan*, 29 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 4 (pergamena)
22. Brinje, 3.2.1489., *notar pop Pero Jakovčić iz Sena kanonik crikve senske, cesarsku oblastju notar puplik*, 124
23. Brinje, 4.6.1493., *Anž Frankapan*, 139 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 9 (pergamena)
24. Brinje, 4.6.1493., *Anž Frankapan*, 140 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 10 (pergamena)
25. Brinje, 25.1.1495., *Anž Frankapan*, 145
26. Brinje, 5.6.1495., *Anž Frankapan*, 147 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Spasa kod Senja, br. 20 (pergamena)
27. Brinje, 1.4.1496., *Anž Frankapan*, 150
28. Brinje, 1.12.1498., *knez Hanž Frankapan*, 158
29. Brinje, 13.2.1499., *senjski kaptol radi prijepis isprave Anža Frankapana*, 159
30. Brinje, 19. 1. 1500., *knez Anž de Frankapan*, 165 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 21
31. Buže, travanj 1434., *Blaž Stupić podknežin stola i pitanja buškoga*, 33
32. Buže (v *Marininu*), 5.6.1485., *pop Jakov Baičić, cesarsku oblastju notarii publik*, 110
33. Buže (stol buški), 1490., *Tomaš Mogorić špan namestnik pod banom*, 130 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Spasa kod Senja, br. 19 (pergamena)
34. Crikvenica, 27.8.1419., *pop Mati(a)* 19²⁰⁶
35. Crikvenica, 7.3. 1447., *frat(a)r Filip preur Sv. Marije*, 46 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 6 (pergamena)
36. Crikvenica, 10.2.1485., *domin Mihovil*, 109 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 16 (pergamena)
37. Crna Vas (Lika), 30.10.1497., *Jurai Sladoević špan meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici*, 155

---

²⁰⁶ *Regesta* svih glagoljskih isprava iz Crikvenice u: Klen 1981.

38. Čovac, 16.3.1469., *knez Juraj Špirančić*, 85
39. Dobrinj, 1.1. 1100., *Kirin sin Radonin, pisac od komuna Dobrina*, 1. dod. ↔ stara knjiga dobrinjskog kaptola (16.-18. st.)-Župni ured u Dobrinju²⁰⁷
40. Dobrinj, 30.12. 1230., *Mikula, sin Petra Balištrara, pisac od komuna Dobrina*, 2. dod. ↔ Črnčić 1860., 226-229.
41. Dobrinj, 8.11. 1321., *Rumin pisac općine dobrinske*, 5
42. Dobrinj, 12.3. 1379., *Vid Tavel, pisac od komuna od Dobrina, sin Ivana Litinie*, 10
43. Draginići (?), 1436., *Odrjan sin Ivančačev*, 34
44. Draginići (?), 23.11. 1433., *Odrjan sin Ivanov*, 32
45. dužd Ivan Superancio, 8.10.1325., 3. dod. ↔ *Memorie storiche di Tragurio*, p. 203
46. Gradčina, 1.11.1490., *plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažična Dolnega*, 129 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 18 (pergamena)
47. Grižane, 8.12.1474., *Stipan žakan v Grižah*, 96
48. Hreljin, 4.2.1423., *plovani Blaž*, 23
49. Hreljin, 5.3. (?)1440., *knez Ivan Frankapan*, 38 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 5 (pergamena)
50. Jelovik, 26.3. 1461., *kneginja Elža bivšega kneza Bartula, mati kneza Anža i Mikule, kneginja senska i brinska i elovska i prčaja*, 70 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 7 (pergamena)
51. Karlobag (Bag), 12.11. 1460., *pop Matija Bohončić vikar sada baguški crkva moćju notarii učinjen*, 69
52. Karlobag, 5.3.1495., *dom Juraj za Baga, moćju c(a)rstva notarii puplik*, 146
53. Knin (*Tnin*), 18.10. 1451., *banovac Tomaš Booničić iz Plavna*, 60
54. Kožljak (?), Istra, 2.11.1395., *pisar imenom Dujam cesarev*, 13 ↔ HDA, Isusovački kolegij u Rijeci, fasc. 11, br. 1 (pergamena)²⁰⁸
55. Krk, 14.4. 1466., *fratar Mikula biskup krčki s Krka*, 81
56. Krk, kolovoz 1468., *pop Mikula pisac z Omišla i nodar cesarski pupliki*, 84 ↔ HDA, Glagolita II-1 (kopija iz 18. st.)
57. Krk, 12.8.1470., *knez Ivan de Frankapan* 87
58. Krk (?) 8.9.1490., *pop Jurko Pšeničić notar publik i sudc urdinani i potvreni*, 128
59. Lipnik (blizu Ozlja), 4.6. 1465., *pop Ivan plebanuš*, 77

²⁰⁷ Nazor 2008., 83-84. Izvornik je objavljen u: Mihaljević 2000., 14-15. Analiza sadržaja u: Kirinčić i Velčić 2000., 42-53.

²⁰⁸ Objavljeno u Vlahov 2010., 98-101.

60. Modruš, 9.8. 1381., *knez Štefan*, 11
61. Modruš, 10.7.1457., *knez Štefan de Frankapan*, 64
62. Modruš, 4.8.1463., modruški kaptol, 72
63. Modruš, 9.8.1464., *knez Žigmunt Frankapan*, 76
64. Modruš, 10.6.1471., modruški kaptol, 91
65. Modruš (*stol modruški*), 1.4.1475., *Vitko Krajač*, 98
66. Modruš, 5.1.1497., kaptol crkve *zagrebske* radi prijepis (28.12.1544.) isprave Bernardina Frankapana, 153
67. Modruš, 20.4.1498., *Brnardin od Frankapanov*, 156
68. Modruš, 12.4.1486., *Bernardin Frankopan*, (prijepis je učinjen 12. 5. 1697.) 113
69. Novi Vinodolski, 1309., *podknežin Ivan*, 3
70. Novi Vinodolski, 1472., *Juraj plovani novogradski arhiprivad vinodolski*, 94 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 10 (pergamena)
71. Novi Vinodolski, 15.10.1309., *Gašpar Bribiran*, 4
72. Novi Vinodolski, 26. (?) 11. 1422., *pop Vid*, 22 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 1 (pergamena)
73. Novi Vinodolski, 4.1.1428., *knez Mikula de Frangapan*, 27 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 2 (pergamena)
74. Novi Vinodolski, 10.12.1446., *knez Martin Frankapan*, 45 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 1 (pergamena)
75. Novi Vinodolski, 4.12.1447., *knez Martin Frankapan*, 49 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 7 (pergamena)
76. Novi Vinodolski, 26.10.1450., *knez Martin de Frankapani*, 56 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 8 (pergamena)
77. Novi Vinodolski, 28.10.1455., *pop Grgur kapelan kneza Martina i plovani novogradski i vikar vinodolski* (isprava kneza Martina Frankapana) 63 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 9 (pergamena)
78. Novi Vinodolski (?), 5.9.1458., *knez Martin Frankapan*, 65 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 10 (pergamena)
79. Novi Vinodolski, 25.6.1460., *knez Martin de Frankapan*, 68 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 11 (pergamena)
80. Novi Vinodolski, 21.3.1464., *knez Martin de Frankapan*, 75 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 5 (pergamena)

81. Novi Vinodolski, 11.4.1468., *knez Martin Frankapan*, 83 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 12 (pergamena)
82. Novi Vinodolski, 7.1.1470., *knez Martin de Frankapan*, 86 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 7 (pergamena)
83. Novi Vinodolski, 13.12. 1470., *Jakov sin Jurka Mikulotića z Bribira*, 88 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 8 (pergamena)
84. Novi Vinodolski, 18.5. 1472., *Juraj plovčan novogradski arhiprivčan vinodolski*, 93 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 9 (pergamena)
85. Novi Vinodolski (?), 15.3.1475., *knez Martin Frankapan*, 97 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 8 (pergamena)
86. Novi Vinodolski, 10.2.1476., *knez Martin de Frankapan*, 100 ↔ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1650, br. 5 (pergamena)
87. Novi Vinodolski, 4.5.1478., *knez Martin de Frankapan*, 101
88. Omišalj, 10.11.1465., *pop Mikula al Mikulica pisac i notaro z Omišla*, 78
89. Omišalj, 2.4. 1471., *pop Ivan Kokra pisac od Omišla*, 90
90. Otočac (?), 12.5.1437., *knez Sigismund Frankapan* (senjski kaptol, 1481. na latinskom) 36
91. Otočac, 11.8.1444., *knez Žigmunt de Frankapan*, 40 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 4 (pergamena)
92. Otočac, 15.9.1475., *knez Martin Frankapan* (prijepis Filipa Ilušinovića, *kapelana crkve s(ve)tih Filipa i Jakova v Novom, pop Modruške biskupie, ap(u)lsku i c(e)sarsku oblastiju i moćiju notar općeni*, 20. 6. 1502.) 99 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Crikvenici, br. 13 (pergamena)
93. Ozalj, 10.8.1433., *knez Bartol Frankapa[n]* 31 ↔ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1650, br. 3 (pergamena)
94. Ozalj, 3.5.1437., *knez Bartol Frankapan*, 35
95. Ozalj, 1.5.1479., *knez Bartul Frankapan*, 103
96. Istra, 5.5. 1325., *pop Mikula, kapelan kneza i sve gospode deželske i plovčan Gole Gorice oblašću svete rimske crkve i c(esarske) s(vetlosti) nodar i kneza pazinskoga i sve gospode deželske pisar jazikom hrvackim*, 6²⁰⁹
97. Počitelj, 15.8. 1393., *knezovi Tomaš i Butko krbavski, lički, buški i pročaja*, 12

---

²⁰⁹ Detaljnu analizu Istarskog razvoda vidi u: Bratulić 1978. Pregled Kršanskog prijepisa dostupan je na URL: db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=517 (8. 5. 2013.)

98. Podhumac, 10.5.1431., *banovac Domša iz Vladihović*, 30 ↔ HDA, Neoregistrata acta, fasc. 1650, br. 2 (papir)
99. Ripač, 1.5. 1447., *knez Tomaš krbavski i humski i nebluški i vešte*, 48
100. Ripač (?) (*stol humski*) 1493., *Štefan Nimac i Vuk Keglević porkolabi ripački i Dujam Orlovčić župan humski*, 144
101. Rmanja, 28.11.1448., *Dragovola Gračšćak rmanski i knez stola lapačkoga*, 51
102. Rmanja, 1451., *Ivaniš peti sudac v(ar)oša rmanskoga*, 58
103. Rmanja, 11.6.1478., *Ivanuš Račačević porkolab rmanski, stol lapački*, 102
104. Senj, 8.11.1445., *knez Dujam Frank(a)pan*, 43
105. Senj, 17.4.1447., *knez Dujam Frankap[an]* 47 ↔ HDA, Pavlinski samostan sv. Jelene kod Senja, br. 6 (pergamena)
106. Senj, lipanj 1448., *senjski kaptol*, 50
107. Senj, 5.3.1466., *knezovi Štefan, Dujam, Martin, Juraj, Bartol, Anž, Mikula de Frankapani*, 80 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 6 (pergamena)
108. Senj, 22.10.1484., *pop Ivan Zoičić notar publik cesarsku oblastiju*, 108
109. Senj, 16.8.1485., *Dumankuš prepušt belgradski i gubernatur senski i prčaja*, 111
110. Senj, 1.6.1486., *Laclav vicekapitan senski*, 114
111. Senj, 4.8.1488., *kaptol senjski*, 123
112. Senj, 16.8.1496., *Andrii biskup senski*, 151
113. Senj, 1489., *senjski kaptol (prijepis isprave Anža de Frankapana, nema datuma kada je prijepis učinjen)* 125
114. Senj, oko 1500., *kapitul crikve senske i pročaja*, 164
115. Skurinja (Lika), 29.6.(?) 1490., *Juraj Orlovčić špan stola kraljeva meju plemenitimi ljudi v Lici*, 127 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 17 (pergamena)
116. Skurinja, 1495., *Petar Malić knez plemenitoga stola kraljeva v Lici*, 148
117. Skurinja, 26.4.1499., *Jurai Korlatović knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici*, 160 ↔ HDA, Različiti crkveni spisi br. 10 (pergamena)
118. Skurinja, 8.5.1499., *Jurai Korlatović knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici*, 161 ↔ HDA, Različiti crkveni spisi br. 11 (pergamena)
119. Skurinja, 10.6.1499., *Judrij Kobasić knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovići v Lici*, 162 ↔ HDA, Različiti crkveni spisi br. 12 (pergamena)

120. Slatska Gora, 1491., *fratar Mihal vikariš kloštra s(ve)te Marie pri Zagrebi, provencijal i vižitatur slovinski i Istrie i Hrvat, prisežnik regule blaženoga Avgustina*, 131 ↔ HDA, Neoregestrata acta, fasc. 1650, br. 6 (papir)
121. Slunj, 5.4.(?) 1492., *Mihovil Frankapan*, 135 ↔ HDA, Različiti crkveni spisi br. 9 (pergamena)
122. Sutiska, 25.5. 1446., *Tvrko Sekulović* (isprava *Štefana Tomaša Ostoića, kralja srblema, Bosni (...)* na ćirilici) 44
123. Trsat, 1288., *Stipan od staroga Dubrovnika, biskup modruški, vićnik svete krune ugrske*, 1 ↔ *Historia Tersattana*, p. 34 ili str. 112.
124. Tržić, 18.2. 1450., *Petar Mihalić potknežin buški*, 54
125. Tržić (v Bužah), 1.3.1484., *Gašpar Perušić i-z-apseta namesnik Gerebi Matijaša, rusagov dalmacije i hrvat i slovinskoga bana*, 107
126. Tržić (*stol buški*), 24.9.1492., *Tomaš Mogorić špan meju plemenitimi ljudi v Bužah*, 137 ↔ HDA, Pavlinski samostan u Novome, br. 19 (pergamena)
127. Vukšići (*stol lučki*), 3.5.1492., *Luka Jurhanić z Otres špan rotni stola lučkoga*, 136
128. Vukšići, 15.11.1498., kninski kaptol radi prijepis (1500., na latinski) isprave *Ivana Ivičina de Mirane, knez plemenitih ljudi Luke*, 157

Natpisi u AC ↔ izvornici prema Branku Fučiću

1. Bribir, 1491. (natpis na bazi križa, majstor Milonić) 132 i 133 ↔ riznica župne crkve Sv. Petra i Pavla, križ krbavskih biskupa²¹⁰
2. Čepić (Istra), 1492. (natpis na grobu) 138 ↔ nadgrobni natpis kožljačkog kneza Martina Mojsjevića u pavlinskoj samostanskoj crkvi sv. Marije na Čepićkom jezeru, premješten u kapelu bivšeg Auerspergova dvora u Belaju²¹¹
3. Jurandvor, 1465. (ulomak ploče iz crkve sv. Lucije u Jurandvoru) 79 ↔ na spomeniku je godina 1469.,²¹² Ivan, sin Ivana VII. umro je 1465. (?), Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu²¹³
4. Kastav, 16.4.1453. (natpis na crkvi Sv. Antuna) 61 = 10. dod. ↔ natpis bilježi datum gradnje crkve (selo Rubeši)²¹⁴
5. Omišalj, 1442. (natpis u sakristiji crkve Velike Gospe) 39 ↔ bratovštinska crkva sv. Ivana²¹⁵

²¹⁰ Fučić 1982., 105 (Bribir 55).

²¹¹ Fučić 1982., 71, 115 (Belaj 25).

²¹² Fučić 1982., 66 (Baška 19).

²¹³ Horvat 2005., 27, 33.

²¹⁴ Fučić 1982., 206 (Kastav 194).

6. Omišalj, 6.6.1420. (natpis na južnoj strani frankapanskog kaštela) 21 ↔ lipanj 1476.²¹⁶
7. Omišalj, listopad 1405. (natpis na crkvi Velike Gospe u Omišlju) 15 = 7. dod. ↔ pod gotičkom rozetom na pročelju²¹⁷
8. Plomin, 1495. (natpis) 149 ↔ izgubljeni spomenik²¹⁸
9. Reto (Vrbnik), 17.6. 1347. (natpis na kapeli Sv. Petra) 7 ↔ izgubljeni spomenik, nekad crkva sv. Petra i Pavla, *meštri su Prvan, Tomac, Taldi*²¹⁹
10. Senj, 1303., pop Ilija (?) (natpis na ogradi crkve Sv. Martina) 2 ↔ Kukuljević dva puta pogrešno čita godinu (1303. i 1307.), zapravo je godina 1330., natpis je 1905. prenesen u Narodni muzej u Zagreb²²⁰
11. Senj, 1425., arhiprvad Martin (?) (natpis na kući) 25 ↔ godina je 1477. *ovo e arma gdna martina arhiprvda senskoga vnuka sparožić*²²¹
12. Senj, 1483. (natpis na kući) 106 ↔ *pop Gržan biše pravadn(i)k*²²²
13. Vlašići (otok Pag), 1485. pop Ivan Teščić (natpis na grobu) 112 ↔ nadgrobna ploča pred župnom crkvom sv. Jeronima, *pop Ivan Teščić sebi i svoim*²²³
14. Vrbničko polje, 1445., meštar Mihovil (natpis na porušenoj kapeli Sv. Nedjelje) 41²²⁴
15. Vrh (blizu Pazina), 1463., majstor Benko iz Sočerge (natpis na crkvi Sv. Antuna) 74 ↔ uništeni spomenik²²⁵
16. Zadar, 1400. (natpis na grobnom kamenu) 14 ↔ porijeklo nepoznato, Arheološki muzej u Zadru, 15. st.²²⁶

Bilješke u AC ↔ izvornici²²⁷

1. 1483. (bilješka u brevijaru-Propaganda) 16. dod. ↔ *Izvjestje* str. 67
2. Buže (?)²²⁸ 7.7.1486. Broz žakan *v redu eilskom, z Bužan ot Kacitić z Dubovika, plemenom Kolunić* (bilješka u rukopisu *Knjige sv. Bernarda*) 115 ↔ HAZU (Kukuljevićeva ostavština)

²¹⁵ Fučić 1982., 262 (Omišalj 293). S natpisa: *državnici* su upravitelji crkvene imovine.

²¹⁶ Fučić 1982., 263 (Omišalj 294).

²¹⁷ Fučić 1982., 261 (Omišalj 292).

²¹⁸ Fučić 1982., 284-285 (Plomin 326).

²¹⁹ Fučić 1982., 363-364 (Vrbnik 467).

²²⁰ Fučić 1982., 317 (Senj 380).

²²¹ Fučić 1982., 319 (Senj 382).

²²² Fučić 1982., 320 (Senj 383).

²²³ Fučić 1982., 360 (Vlašići 462).

²²⁴ Fučić 1982., 364 (Vrbnik 468).

²²⁵ Fučić 1982., 376-377 (Vrh 490).

²²⁶ Fučić 1982., 378-379 (Zadar 494).

²²⁷ Nazor 2008.; Milčetić 1911.; Strohal 1915., 116-120.

²²⁸ Strohal 1915., 118.

3. Grobnik, 1493. Martinac pop plemenom Lapčanin (bilješka u *II. novljanskom časoslovu*) 141 i 143 ↔ *II. novljanski brevijar* iz 1495., pop Martinac – kaligraf, iluminator, pisac, pisao 1493.-1495. u Grobniku za pavlinski samostan i crkvu sv. Marije na Ospu (Novi Vinodolski)²²⁹
4. Hreljin (?), 1465. (bilješka u glagoljskom rukopisu iz 13. ili 14. st.) 13. dod. ↔ HAZU (Kukuljevićeva ostavština)
5. Hreljin (?), 9.6.1462. (bilješka u glagoljskom rukopisu iz 13. ili 14. st.) 11.dod. ↔ HAZU (Kukuljevićeva ostavština)
6. Hreljin, 7.1.1465., Mikula Jaketić (sluga na dvoru kneza Štefana i njegovog sina Bernardina) (bilješka u glagoljskom rukopisu iz 13. ili 14. st.) 12.dod. ↔ HAZU (Kukuljevićeva ostavština)
7. Istra (v *Lindarê*), 1463., pop Petar Fraščić (bilješka u psaltiru 130v –Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, Cod. Slav. 77²³⁰) 73
8. Istra, 1471. (bilješka u rukopisu Vida Omišljanina) 14. dod. ↔ *Brevijar Vida Omišljanina* 1396., pisac Vid iz Omišlja, za crkvu sv. Bartolomeja u Roču (Beč, Austrijska nacionalna knjižnica)²³¹
9. Istra, 1476., pop Andrija Koludar (bilješka u *Brevijaru Vida Omišljanina*) 15. dod.
10. Tribihović (Lika) 1387., Fabijan, (bilješka u krčkom brevijaru 13. ili 14. st.-Propaganda) 5. dod. ↔ *Izvjestje* str. 66, *Vatikanski četvrti misal* iz 14. st. (bilješka na kraju drugog dijela)²³²
11. Krk, 1432. (bilješka u krčkom brevijaru 13. ili 14. st.-Propaganda) 8. dod. ↔ *Izvjestje* str. 67, ali godina je 1433., a datum na početku, 26.6. je datum *post quem*.
12. Novi Vinodolski, 1493. 142, pop Petar Vidaković plovnik (bilješka u misalu) ↔ Misal, Župni arhiv u Novom Vinodolskom²³³
13. Novi Vinodolski, 1496., 152 (bilješka u časoslovu) ↔ *I. novljanski brevijar* 1459.²³⁴
14. Novi Vinodolski, 1499., pop Filip *provendar crkve v Novom* (bilješka u novljanskom misalu) 163 ↔ Misal, Župni arhiv u Novom Vinodolskom²³⁵
15. Nugla (Istra), 1405., (bilješka u *Misalu kneza Novaka*) 6. dod. ↔ crkva sv. Jelene²³⁶

²²⁹ Nazor 2008., 46-47; Milčetić 1911., 62-65; *II. novljanski brevijar*, str. 31-33.

²³⁰ Milčetić 1911., 84; Hamm 1952., 11.

²³¹ Nazor 2008., 47-48.

²³² Milčetić 1911., 31-33; Hamm 1952., 13.

²³³ Milčetić 1911., 9-15.

²³⁴ Milčetić 1911., 60-62.

²³⁵ Milčetić 1911., 9-15.

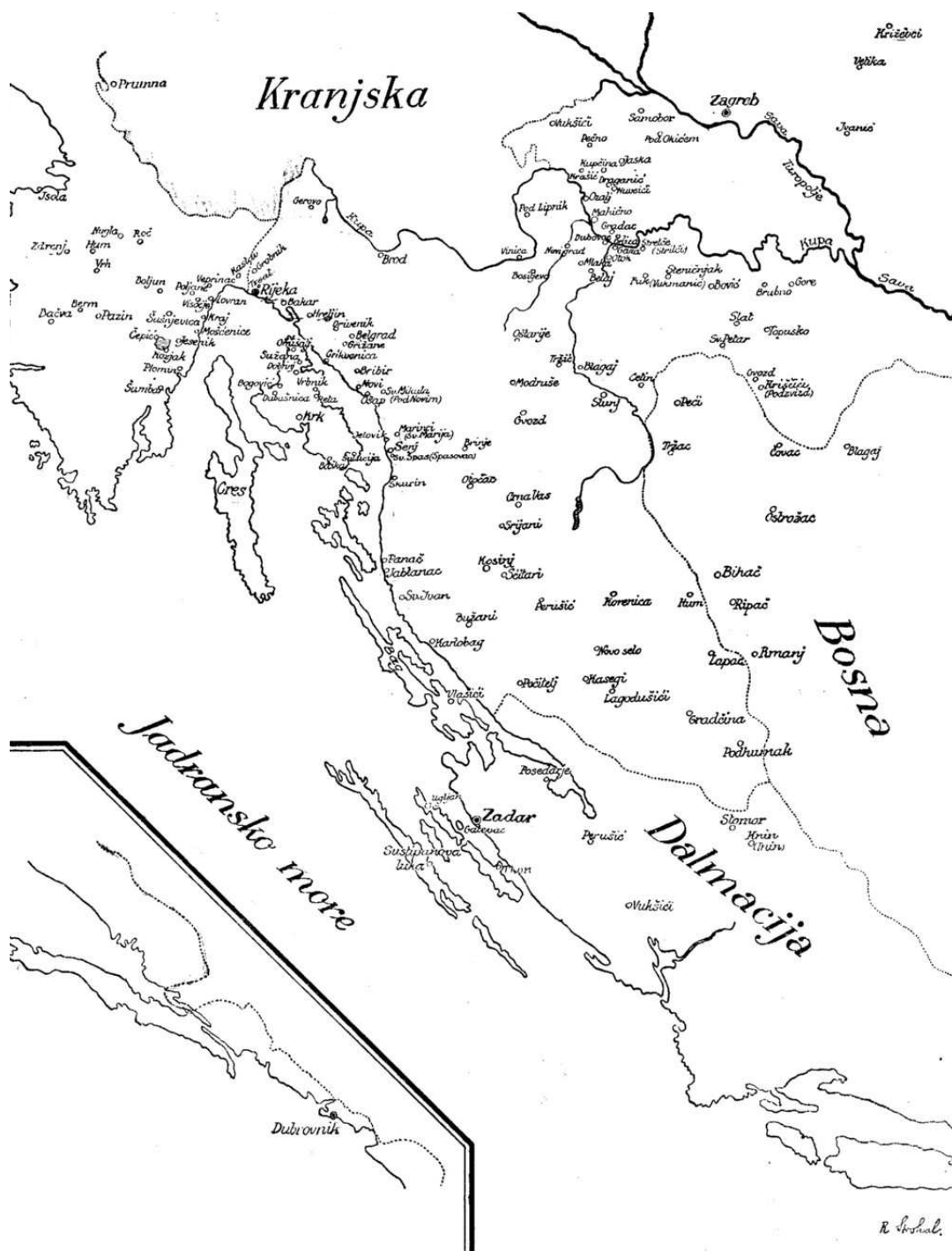
²³⁶ Nazor 2008., 33-36; Bratulić i Damjanović 2005., 116-117.

16. Poljica, 1450., *knez pojelički* Pava Pokovčić (bilješka u prijepisu Poljičkog statuta na ćirilici) 52 ↔ HAZU (Kukuljevićeva ostavština)
17. *v Dalmaciji ninski*, 1368., knez Novak, sin kneza Petra, vitez kralja ugarskoga Loiša, (*Misal kneza Novaka*, 269v) 4. dod. ↔ *Misal kneza Novaka* 1368. (Beč, Austrijska nacionalna knjižnica, Cod. Slav. 8), knez Novak od Ostrovice Ličke i kraljevski vitez, iz roda Disislavića, plemena Mogorovića, sin kneza Petra²³⁷
18. Vrbnik, 2.9.1487., pop Martin Vitezić, 121 ↔ *I. vrbnički misal*1456., Župni ured u Vrbniku²³⁸

---

²³⁷ Nazor 2008., 33-36; Bratulić i Damjanović 2005., 116-117; Hamm 1952., 12.

²³⁸ Milčetić 1911., 15-18; Nazor 2008., 42.

Slika 1: Karta Rudolfa Strohala (<http://www.croatianhistory.net/etf/stroh/strohk.jpg>, 17. 4. 2013.)

Prijepis isprava 22, 38, 82, 127

(22)

Let G(ospod)nih 1422 m(ise)ca novembra na dn| s(veta)go Jurja obretnie moći. Ja Žan s(i)n Mateja Bu|cifala z Novoga učinih tako s moju dobru volu| da vinograd Zadrevenik ki se sliši na brdi| ki imam od moe teti Stošie z Vrbnika i zmla ka se| drži vinograda dah s(ve)toi M(a)rii v Crkvnici| i menih se zat vinograd više pisani i biše| priur Štifan ki biše oblastnik svoju bra|tju prvo fratar Kršul, 2. fratar Mihal| i da mi preur više rečeni z bratju va u dumen| za

vinograd više rečeni za vinograd o s(ve)toga| Kuzmi i Domjana ki da Iv(a)n s(i)n Solera Jakova| Kosićevića z Novoga ki biše kupil od kneza| Mikule i da ja Žvan za vinograd više pi|sani Zadrevenik ako gdo ča stal suprotiv| cr(i)kvi više rečeno i v Crkvnici da sam ja za ne| odgovornik za crkv i moi ostali, a za vinogra| ki mi daše preur z bratju više rečeni a gdo bi| ča ka mni govoril suprotiv za nega da ima| za me odgovoriti cr(i)kv z bratju ki budu v molstri| i na toi meni biše dobri muži v Novom kada se| to pisa prvo plo(va)n Juri, 2. Fedrig, 3. Toma| konobar knež, 4. satnik Matoša, 5. Jurii s(i)n| sudca Iv(a)na, 6. Anton s(i)n Dobračev, 7. Stipan| s(i)n konobara Tomi| i ja pop Vid to pisah pravo i verno kadi bi edna| i dru strana kuntenta pred ludi više pisanimi| i ka stra bi se porekla plaća zl(a)t(i)h 10 knezu| a strani 10

(38)

Mi knez Ivan Frankapan Krčki, Modruški i pročaja, damo viditi za večno spomenu|te vsim i vazdi kadi se pristoi i kadi bude potriban ta naš list viditi| kako pridoše pred nas fratri s(ve)te Marie s Crkvenice, navlastito priur Stipan pridi(v)| kom Mrav, proseći nas zmla nika ka zmla e pod Soplem na kih su dvi himišti ka zmla nas pristoi i ku zmlu nigdr ni oblastan ner naša bratija i mi, a mi zahotijući da bi bilo| poboljšane s(ve)toi crkvi dopustismo im tu zmlu i s vsim ča k noi pristoi da su oni volni uživati i održati tu zmlu, a mi to učinismo da su oni dlžni večnim zakonom B(og)a moliti za našega oca kneza i bana Mikule i našu matr gospoju Dorotiju i naše bratie i naš B(og)a moliti. A za(to) zapovidamo vsim oficijelom ki su sada i ki budu naprida|da ih va tom imiite održati i braniti i nedaite bantovati proti tomu našem| listu, a z vekšu tvrdinu mi položismo na t list od(t)voren našu pečat po letih| Božih 1440 marča miseca na Hrilini dn 15

(82)

U ime Božje. Amen. Let Gospodnjih 1466. Ja dom Toman sin Matiše Mavrovića kada imih pojti v Rim učinih moj tastament i činu dom Petra Brbinskoga svojčaka moga kumasura i Jiliju Stipana sina i njemu puštam vse moje v rukah. A mater moju činu red moj va to ča ei pustim a va ostalo da se ne pača. Oću da ei se da: sukna lakat 10 i vsu masariju v koji se ji i kotal i skrinju i 3 vrče. Bratu Pavlu župu Belu. Martinu suknu a Ivanu črnu suknu, a v ostalo moje da se ne pačaju. Puštam v svetu Mariju 1 dukat da se učini figura na otar svetoga Jurja, a v sveti Impolit 7 libar v križ, v svetu Stošiju 1 dukat, dom Jakovu rakno šklisto, žišulu vlašku suknu i beritu, dom Jurju bambulu, 2 blazinici nabirani i dva ručnika, fratrom na Ugljanu 40 mis, na Zaglav remetam 40 mis. A ti laši da se zamnu z robe moje. Ako bi ča ostalo da se dadu mise služiti za dušu moju. Pisan na 22 dni aprila

To je tastament dom Tomana Matešića kapelana ugljanskoga i zapečatih ga svojim pečatom i puštam ga v mostiru svete Marije

(127)

Mi Jurai Orlovčić špan stola kralava meju plemenitmi ljudi v Lici i mi sudci li togae stola po imenu Ivan Starac od| Pribislavić, Jakov Sobčić od Ribničan, Grgur Nelković od Vrhovlan, Matijac Piričić od Dugošan,| Matii Babić od Tugomerić. Daemo na znane vsim i vsakomu komu se dostoi i pred kih obraz ta naš list pride da kadi mi kupni budući v puni stoli i s plemenitimi ljudi i s vladanem sijehomo| v stoli rečenom v dan navadni pitanja našega, va obranom mesti našem u s(veta)go Jurja na Skurini, pravdu i zakone dilći| potribujućim e od nas. I tu sta i pristupi pred nas plemenit č(lovi)k toga vladanja po imnu Ivan Račić, budući proka|ratur svoi i svoga brata Martina. I s počtenim od nas uprošenem vzgovri: Kneže i sudci, gospdo i vi plemen|iti ljudi i vladane, molim vas slišite me, ovo mi see spotribilo plemenštine moe prodati za nike moe potrib|be, mogu li ili nemogu? Da bist mi dali svoi zakoon. A mi knez i sudci i s vladanem, imivši pun svit i c|el dogovr, rekosmo: poimi našega rotnoga pristava i nudi svih svojih bližnih i dalnih i kih pristoi. I kada se opet vzvrati k nam naš rotni pristav, nami pitan, nam povida da e nudil svih svojih bližnih i dalnih i nigdor ni hotil pohititi. A mi rekosmo: a ti prodai komu moreš. I totu reče rečni Ivan: gospodo| kada e to vaš zakon. A ja to prodaju Matiju Draškoviću, nemu [i] nega ostanku i nega ostanka ostavšm, vikuvíč|nim zakonom, selišće i podkošne zemle 40 tr 6 už i s[in]okoše, to ča pristoi po zakonu, to vse kupi rečeni Ma|tij Draškovć, driva, kamika i malinišća, ča e vrh zemle i pod zemlju i v zemli, gore i vde. I ako bi gdo suprot|ivil v tom kupu rčenoga Matija, da ga imam ja rečeni Ivan stupiti i skupiti pod zavez 100 dukatov,| pol španu a pol strani trpećei, a ta kup da li e tvrd. I totu obi strani dobrovolnim zakonom kuntenti biše. I totu| opet vzgovri rečeni Ivan: g(ospo)do kneže i sudci, o to ste slišali obi strani govrene i utakmlene naju, zato molimo| vas, daite mi na to vaš list pod vašimi pečati, da prodah tu više rečenu zemlju v Zažićnu Dol|nem. A mi kn(e)z i sudci slišavši od stran govorene imismo pun svit i cel dogovr s mnogimi plemen|itimi ljudi i s vladanem s nami pri tom budućimi, vidismo podobnu prošnu rečenoga Matija Draškovića,| dasmo na to ta naš list otvoren pod našimi pečati visućimi navadnimi. I za veće verovane prida|smo im na to naše rotne pristave po imenu Damjanca Radmančića z Gaćeleg i Filipa Zoranića z Luččan. Dan na Skurini v stoli rečenom na pojutre s(veta)go Leona papi m(u)č(e)n(i)ka, l(e)t B(o)ž(i)h 1490.

Popis notara

1. Bakar:

1455.*pop Ambroz, obrani tavel bakarski od sve občine*(62)

1492. - 1497.*domin Kirin Vrančić Gaćanin tavel bakarski, kanovnik v Bakri i kancler bakarski*(134, 154)

2. Baška:

1375.*prvad Mirša, pisac opći*(Baška 8, 9)

1413. – 1420.*St(a)nac, pisac općine Baške*(16-20)

1423. – 1426.*prvad Ivan Ramković, pisac općine Baške*(24-26)

1450.*pop Matko sin Vida, kanceler baški općini i notar cesarov*(53)

1482.*pop Juraj sin suca Grška bivšega, kancelir gospodski u Baški i notar cesaro(v)*(104)

3. 1461.*pop Matko plebanuš goimerski, sin Valete Grebčića*(Bosiljevo 71)

4.1440.*Šimko Kučićić*(Bribir (?) 9. dod.)

5. Senj:

1484.*pop Ivan Zoičić notar publik cesarsku oblastiju*(Senj 108)

1485.*pop Jakov Baičić, cesarsku oblastju notarii publik* (Buže (v Marininu) 110)²³⁹

1489.*notar pop Pero Jakovčić iz Sena kanonik crikve senske, cesarsku oblastju notar puplik* (Brinje 124)

6. Crikvenica:

1419.*pop Mati(a)*(Crikvenica 19)

1485.*domin Mihovil*(Crikvenica 109)

7. Dobrinj:

1100.*Kirin sin Radonin, pisac od komuna Dobrina*(1. dod.)

1230.*Mikula, sin Petra Balištrara, pisac od komuna Dobrina*(2. dod.)

1321.*Rumin pisac općine dobrinske*(5)

1379.*Vid Tavel pisac od komuna od Dobrina sin Ivana Litinie*(10)

8. Grižane:

1474.*Stipan žakan v Grižah*(96)

9. Hreljin:

1423.*plovan Blaž*(Hreljin 23)

10. Karlobag:

1460.*pop Matija Bohončić vikar sada baguški crastva moćju notarii učinjen*(69)

1495.*dom Juraj za Baga, moćiju c(a)rstva notarii puplik*(146)

---

²³⁹ Bolonić navodi popa Jakova Bajčića među poljičkim notarima na Krku. Bolonić 1980., 319.

11. Istra:

1325. *pop Mikula, kapelan kneza i sve gospode deželjske i plovani Gole Gorice oblašću svete rimske crkve i c(esarske) s(vetlosti) nodar i kneza pazinskoga i sve gospode deželjske pisar jazykom hrvackim*(6)

1395. *pisar imenom Dujam cesarev*(Kožljak (?) 13)

12. Omišalj:

1465. *pop Mikula al Mikulica pisac i notaro z Omišla*(Omišalj 78)

1468. *pop Mikula pisac z Omišla i nodar cesarski pupliki*(Krk 84)

1471. *pop Ivan Kokra pisac od Omišla*(90)

13. Vrbnik:²⁴⁰

1490. *pop Jurko Pšeničić notar publik i sudc urdinani i potvreni*(Krk (?) 128)

14. Lipnik:

1465. *pop Ivan plebanuš*(Lipnik blizu Ozlja 77)

15. Novi Vinodolski:

1309. *Gašpar Bribiran*(Novi Vinodolski 4)

1422. *pop Vid*(Novi Vinodolski 22)

1455. *pop Grgur kapelan kneza Martina i plovani novogradski i vikar vinodolski* (isprava kneza Martina Frankapanau Novom Vinodolskom 63)

1502. *Filip Ilušinić, kapelan crkve s(ve)tih Filipa i Jakova v Novom, pop Modruške biskupie, ap(u)lsku i c(e)sarsku oblastiju i moćiju notar općeni*(99)

---

²⁴⁰ Prema Bolonić 1980., 320.

Sažetak

U radu se govori o nastanku zbirke *Acta Croatica*, od toga kako je Kukuljević skupljao građu do toga kako je sama zbirka objavljena upravo 1863. Ono što je krenulo od Kukuljevića u slučaju hrvatske historiografije, rezultat je sveopćeg duhovnog, političkog i inog pokreta u 19. st., ne samo u Hrvatskoj.

Predmet istraživanja ovog rada isprave su datirane do 1500. godine u Kukuljevićevoj *Acta Croatica* (ukupno 144 isprava). Prema strukturi isprava, odlučili smo se za sljedeću podjelu: pisma; sudski zapisnici; oporuke; kneževske, kaptolske i sudske isprave te notarske isprave. Razlike i sličnosti među njima su kroz rad više puta naglašene, kao i ekvivalenti s latinskim izvorima radi usporedbe.

Ovaj rad daje uvid u usporedno razvijanje notarijata i nadasve kancelarije pojedinih knezova, sudova i kaptola, istovremeno na glagoljici i hrvatskom jeziku, kao i latinicom na latinskom jeziku. Stoga nije ni neobično da su termini za pojedine formule u ispravi kao i formular za isprave slični. Važno je da izdavač i, najvažnije, primatelj isprave razumiju i imaju uvid u sam sadržaj isprave.

Također u ovom radu, naglašava se važnost korištenja i doprinosa *Acta Croatica* kao izvora u historiografiji. Izvori na glagoljici još uvijek imaju potencijala za iskorištavanje u naučnom radu, kako u povijesti, tako i u drugim humanističkim i društvenim znanostima.

Summary

This master thesis speaks of the creation of collection of Glagolitic documents called *Acta Croatica*, from the process of Kukuljević's collection of the material to the reason why it was published precisely in 1863. What started with Kukuljević in the case of Croatian historiography is the result of general spiritual, political and other types of movements in the 19th century, not only in Croatia.

The research subject of this work are documents dated until the year 1500 in Kukuljević's *Acta Croatica* (144 documents). According to the structure of these documents, we divided them as following: letters; judicial reports; testaments; princes', archdioceses', and court documents, and documents from public notaries. The differences and similarities between them are emphasized many times in this work, as is their relationship with Latin sources because of comparison.

This work provides insight into comparative development of public notaries, and, especially, of chancellery (register) of princes, archdioceses and courts, both in the Glagolitic script (Croatian language), as in the Latin letters (Latin language). Therefore, it is not unusual for certain terms in specific formulas in documents and the overall form of the document to be similar. It is important that both the publisher, and the receiver of the document understand and have the insight into the content of the document itself.

Also, this master thesis emphasizes the importance and the contribution of *Acta Croatica* as authentic data in historiography and linguistics. Historical sources written in Glagolitic script still have potential for their use in scientific work, both in History, as well as in other Humanities and Social Sciences.

Izbor iz bibliografije

Izvori

Arhiv HAZU u Zagrebu. Ostavština Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Listine hrvatske glagolskimi pismeni, DC-I-1 – DC-I-18.

Arhiv HAZU u Zagrebu. Zbirka hrvatskih glagoljskih isprava, HR AHAZU – 73, GL I, II.

Kukuljević Račkom = Arhiv HAZU u Zagrebu. Korespondencija Franje Račkoga, Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog, XII-A, 339 (1-7).

Bratulić 1978. = Bratulić, Josip. 1978. *Istarski razvod. Studija i tekst*. Pula: Čakavski sabor.

Črnčić 1860. = Črnčić, Ivan. 1860. „Dva slovjenska spomenika glagolicom pisana u Dobrinju 1. 1100. i 1230.“ *Zagrebački katolički list, crkveno-bogoslovni časopis* XI/29(19. 7. 1860): 226-229.

II. novljanski brevijar = II. novljanski brevijar: hrvatskoglagoljski rukopis iz 1495., Župni arhiv Novi Vinodolski, fototipsko izd. 1977. Uvod i bibliografija Marija Pantelić i Anica Nazor. Zagreb: Staroslavenski institut „Svetozar Ritig“ i Turistkomerc.

Fučić 1982. = Fučić, Branko. 1982. *Glagoljski natpisi*. Zagreb: JAZU.

Historia Tersattana = Glavinić, Franjo. *Historia Tersattana: raccolta dalle antiche, e moderne historie, annali, e traditioni*, reprint izd.(1648.) Ur. Franjo Butorac. Prevodilac Danilo Klen. Rijeka – Zagreb: Sveučilište „Vladimir Bakarić“ u Rijeci, Naučna biblioteka Rijeka, Historijski arhiv Rijeka; Liber, 1989.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Isusovački samostan Rijeka, sign. F-663, fasc. 11, br. 1.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Neoregestrata acta, sign. Z-2667, Z-2668, fasc. 1650, br. 2, 3, 5, 6, 25, mikrofilm.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Pavlinski samostan Crikvenica, sign. F-644, br. 1, 3, 4, 5, 8, 9, 12, 13, 16.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Pavlinski samostan sv. Jelena kod Senja, sign. F-654, br. 4, 6-10.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Pavlinski samostan sv. Spasitelja kod Senja, sign. F-655, br. 19, 20.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Pavlinski samostan u Novom Vinodolskom, sign. F-652, fasc. 1, br. 1, 5-10, 17-19.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Pavlinski samostan Zlat na Petrovoj Gori, sign. F-659, br. 15.

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu. Različiti crkveni spisi, sign. F-673, kut. 4, fasc. 47.1, br. 9-12.

Acta Keglevichiana = Klaić, Vjekoslav. *Acta Keglevichiana: annorum 1322. - 1527. Najstarije isprave porodice Keglevića do boja na Muhačkom polju. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 41. Zagreb, 1917.

Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim = Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine*. Zagreb, 1857.

AC = Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Acta Croatica. Listine hrvatske. Monumenta historica Slavorum meridionalium*, knjiga I. Zagreb, 1863.

Put u Senj = Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Put u Senj. Putne uspomene, ulomci sa 59 slikovnih priloga*, 2. dopunjeno izd. Senj: Matica hrvatska Senj, 2001.

Putovanja po Bosni = Kukuljević Sakcinski, Ivan. *Putovanja po Bosni*. Pretisak originalnog izdanja iz 1858. Zagreb: Fortuna, 2007.

Ljetopis 32/1 = *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1917.*, sv. 32/1. Zagreb, 1917.

Ljetopis 33 = *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1918.*, sv. 33. Zagreb, 1919.

Misal po zakonu rimskoga dvora = *Misal po zakonu rimskoga dvora*. Prvotisak: 1483. Pretisak: 1971. Zagreb: „Liber Croaticus“ Instituta za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Mladost.

Rački Kukuljeviću = Državni arhiv u Varaždinu. Obiteljska korespondencija Ivana Kukuljevića Sakcinskog, 928-975.

Tkalčić Kukuljeviću = Državni arhiv u Varaždinu. Obiteljska korespondencija Ivana Kukuljevića Sakcinskog, 1167-1172.

„Rukopisi hrvatski“ = „Rukopisi hrvatski u knjižnici Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Zagrebu.“ *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga V (1859.): 164-186.

Hrvatski spomenici = Šurmin, Đuro. *Hrvatski spomenici. Sveska I (od godine 1100-1499). Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium. Acta Croatica (ab anno 1100-1499)*. Volumen VI. Zagreb: JAZU, 1898.

Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus = Thallóczy, Lajos i Samu Barabás. *Codex Diplomaticus comitum de Frangepanibus*, 2 sv. (*Monumenta Hungariae historica* vol. XXXV, XXXVIII). Budapest 1910 i 1913.

Zagreb - riznica glagoljice = *Zagreb - riznica glagoljice: katalog izložbe*. Uvod Anica Nazor; obrada kataloških jedinica Branko Fučić... [et al.] Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1978.

Literatura

Antoljak 2004. = Antoljak, Stjepan. 2004. *Hrvatska historiografija*, 2. dop. izd. Zagreb: Matica hrvatska.

Badurina-Stipčević 2011. = Badurina-Stipčević, Vesna. 2011. „Jagićeva izdanja hrvatskih srednjovjekovnih književnih tekstova.“ *Slovo* 61, 1-14.

Barada 1952. = Barada, Miho. 1952. *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*. Zagreb: JAZU.

Barlé 1905. = Barlé, Janko. 1905. „Ivan Krstitelj Tkalčić.“ *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva* VIII/1: 165-171.

- Bertoša 1971. = Bertoša, Miroslav. 1970.-1971. „Jakov Volčić i njegova prepiska s kulturnim radnicima u hrvatskoj u drugoj polovici XIX stoljeća.“ *Historijski zbornik XXIII-XXIV*, 325-346.
- Bezić - Božanić 1999. = Bezić - Božanić, Nevenka. 1999. „Zanimanje za hrvatsko srednjovjekovlje u Dalmaciji 19. stoljeća.“ *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu XXV*, 1: 312-318.
- Bogović 1988. = Bogović, Mile. 1988. „Pomicanje sjedišta Krbavske biskupije od Mateja Marute do Šimuna Kožičića Benje.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanog u Rijeci 23.-24. travnja 1986. godine*. Ur. Mile Bogović. Rijeka i Zagreb: Visoka bogoslovna škola u Rijeci i Kršćanska sadašnjost, 41-82.
- Bogović 1998. = Bogović, Mile. 1998. „Senj i lokacija njegove glagoljske tiskare krajem 15. stoljeća.“ U: *Senjski glagoljaški krug 1248.-1508.: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 21. i 22. studenog 1994. godine u povodu 500. obljetnice senjskoga glagoljskoga misala iz 1494.* Ur. Milan Moguš. Zagreb: HAZU, 15-28.
- Bogović 1998.a = Bogović, Mile. 1998. „Hrvatsko glagoljsko tisućljeće.“ *Senjski zbornik* 25: 1-140.
- Bogović 2008. = Bogović, Mile. 2008. „Senjska glagoljska baština.“ *Senjski zbornik* 35: 11-26.
- Bolonić 1980. = Bolonić, Mihovil. 1980. *Otok Krk: kolijevka glagoljice*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bolonić 1981. = Bolonić, Mihovil. 1981. *Vrbnik nad morem. Od početka do propasti Austro-Ugarske*. Krk: Povijesno društvo otoka Krka.
- Botica i Galović 2012. = Botica, Ivan i Tomislav Galović. „Hrvatskoglagoljski notarijat u europskom kontekstu,“ referat sa skupa *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju, međunarodni znanstveni skup povodom 110. obljetnice Staroslavenskoga instituta, Krk 5. – 6. X. 2012.* Organizatori: Staroslavenski institut, Krčka biskupija i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bozanić 2004. = Bozanić, Anton. 2004. „Staroslavenska akademija na Krku u programima biskupa Antuna Mahnića.“ U: *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*. Ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija, 17-24.
- Bratulić 1976. = Bratulić, Josip. 1976. „Iz problematike proučavanja hrvatskih pravnih spomenika kao spomenika književnosti.“ *Slovo* 25-26: 363-382.
- Bratulić 1978. = Bratulić, Josip. 1978. *Istarski razvod: studija i tekst*. Pula: Čakavski sabor.
- Bratulić 1988. = Bratulić, Josip. 1988. „Glagoljica i glagoljaši na području Krbavske biskupije.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanog u Rijeci 23.-24. travnja 1986. godine*. Ur. Mile Bogović. Rijeka i Zagreb: Visoka bogoslovna škola u Rijeci i Kršćanska sadašnjost, 103-112.
- Bratulić 1993. = Bratulić, Josip. 1992-1993. „Pregled glagoljskih dokumenata s područja Pazinštine.“ *Vjesnik istarskog arhiva II-III/2-3*: 311-315.

- Bratulić 1998. = Bratulić, Josip. 1998. „Senjske glagoljske isprave.“ U: *Senjski glagoljaški krug 1248.-1508.: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Zagrebu 21. i 22. studenog 1994. godine u povodu 500. obljetnice senjskoga glagoljskoga misala iz 1494.* Ur. Milan Moguš. Zagreb: HAZU, 29-36.
- Bratulić i Damjanović 2005. = Bratulić, Josip – Damjanović, Stjepan. 2005. *Hrvatska pisana kultura. Izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI stoljeća. 1. svezak: VIII - XVII. stoljeće.* Križevci – Zagreb: VEDA.
- Damjanović 1996. = Damjanović, Stjepan. 1996. „Stjepan Ivšić kao istraživač hrvatskoglagoljske baštine.“ U: *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.-1994.)*. Ur. Božidar Finka. Zagreb i Orahovica: HAZU i Matica hrvatska, Ogranak Orahovica, 33-39.
- Damjanović 2000. = Damjanović, Stjepan. 2000. *Filološki razgovori.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Damjanović 2006. = Damjanović, Stjepan. 2006. *Opširnost bez površnosti: podsjetnik na život i djelo Vatroslava Jagića, 2. izmijenjeno i dop. izd.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Galović 2005. = Galović, Tomislav. 2005. „Kronološki aspekti hrvatske integriranosti u srednjovjekovnoj Europi.“ *Historijski zbornik* 58, 39-52.
- Glagoljski fragmenti Ivana Berčića = Glagoljski fragmenti Ivana Berčića u Ruskoj nacionalnoj biblioteci, 2 knjige.* Ur. Anica Nazor. Priredila Svetlana O. Vialova. Zagreb – Petrograd: HAZU, Staroslavenski institut; Ruska nacionalna biblioteka, 2000.
- Grbavac 2010. = Grbavac, Branka. 2010. „Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća.“ Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Gulin 1988. = Gulin, Ante. 1988. „Javna djelatnost notarske kancelarije i kaptola u Senju tijekom srednjeg vijeka.“ *Senjski zbornik* 13: 29-46.
- Hajduk 1998. = Hajduk, Stjepan. 1998. „Ivan Kukuljević – povjesničar.“ *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin* 10-11, 271-283.
- Hamm 1952. = Hamm, Josip. 1952. „Datiranje glagoljskih tekstova.“ *Radovi Staroslavenskog instituta* I/1, 5-72.
- Hercigonja 1983. = Hercigonja, Eduard. 1983. *Nad iskonom hrvatske knjige: rasprave o hrvatskoglagoljskom srednjovjekovlju.* Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Hercigonja 2004. = Hercigonja, Eduard. 2004. *Na temeljima hrvatske književne kulture: filološkomedievističke rasprave.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Hercigonja 2006. = Hercigonja, Eduard. 2006. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja, 2. dop. i izmijenjeno izd.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Horvat, M. 2005. = Horvat, Marijana. 2005. „Crkvenoslavenski elementi u starohrvatskim oporukama.“ U: *Drugi Hercigonjin zbornik.* Ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 145-157.
- Horvat 1999. = Horvat, Zorislav. 1999. „Srednjovjekovna pavlinska arhitektura na području Senjske i Modruško-krbavske biskupije.“ *Senjski zbornik* 26, 123-178.

- Horvat 2005. = Horvat, Zorislav. 2005. „Pregled sačuvanih nadgrobnih ploča krčkih knezova Frankopana.“ *Senjski zbornik* 32, 25-58.
- Horvat 2009. = Horvat, Zorislav. 2009. „Fortifikacijska djelatnost Bernardina Frankopana.“ *Modruški zbornik* III/3, 237-286.
- Jagić 1867. = Jagić, Vatroslav. 1867. *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga, knjiga prva, staro doba, od sedmoga do konca četrnaestoga vieka*. Zagreb: JAZU.
- Jakić 1962. = Jakić, Tomislav. 1962. „O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića. Prilog historijatu Knjižnice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.“ *Rad JAZU, Odjel za filologiju* 11, 145-170.
- Jakov Volčič i njegovo djelo = Jakob Volčič in njegovo delo: zbornik prispevkov in gradiva = Jakov Volčič i njegovo djelo: zbornik priloga i građe*. Ur. Jurij Fikfak. 1988. Pazin: Istarsko književno društvo „Juraj Dobrila“; Katedra čakavskog sabora; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti; Zagreb: Zavod za istraživanje folklor.
- Kapetanović 2007. = Kapetanović, Amir. 2007. „Jagićeva kritika teksta u hrvatskom i europskom kontekstu.“ *Filologija* 49, 65-77.
- Karaman 1931. = Karaman, Ljubo. 1931. „O politici hrvatskih kraljeva prema hrvatskoj narodnoj crkvi“ *Hrvatsko kolo: književno – naučni zbornik* 12: 3-29.
- Katičić 2007. = Katičić, Radoslav. 2006.-2007. „Glagoljaški udio u dvojezičnoj hrvatskoj književnosti razdoblja romanike i gotike.“ *Slovo* 56-57: 219-228.
- Kirinčić i Velčić 2000. = Kirinčić, Josip i Franjo Velčić. 2000. *Darovnica slavnoga Dragoslava: (900 godina crkve sv. Vida i spomena grada Dobrinja): 1100.-2000*. Dobrinj: Općina Dobrinj, otok Krk.
- Klaić 1900. = Klaić, Vjekoslav. 1900. „Ime i porijeklo Frankopana.“ *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* IV/1: 1-20.
- Klaić 1902. = Klaić, Vjekoslav. 1902. „Građa za topografiju Ličko-krbavske županije u srednjem vijeku.“ *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva* VI/1: 1-31.
- Klaić 1980. = Klaić, Vjekoslav. 1980. *Povijest Hrvata: od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća*, sv. III. Priredio Trpimir Macan. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Klen 1981. = Klen, Danilo. 1981. „Glagoljske isprave crkveničkog samostana pavlina.“ *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 24: 269-286.
- Kolanović 1983. = Kolanović, Josip. 1982.-1983. „Glagoljski rukopisi i isprave u Arhivu Hrvatske.“ *Slovo* 32-33, 131-191.
- Kos 1931. = Kos, Milko. 1931. „Studija o Istarskom razvodu.“ *Rad JAZU* 231: 105-203.
- Kovačić 2004. = Kovačić, Slavko. 2004. „Splitsko-makarski biskup Filip Franjo Nakić (1889.-1910.) prema glagoljanju i glagoljašima.“ U: *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb-Krk 2.-6. listopada 2002.)*. Ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić. Zagreb-Krk: Staroslavenski institut i Krčka biskupija, 89-111.
- Kurelac 1988. = Kurelac, Miroslav. 1988. „Nikola Modruški /1427-1480/ Životni put i djelo.“ U: *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u*

povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanog u Rijeci 23.-24. travnja 1986. godine. Ur. Mile Bogović. Rijeka i Zagreb: Visoka bogoslovna škola u Rijeci i Kršćanska sadašnjost, 123-142.

- Ladić 2012. = Ladić, Zoran. 2012. *Last Will: Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with special Attention to the Legacies pro remedio animae and ad pias causas*. Zagreb: Srednja Europa.
- Lončarić 2011. = Lončarić, Magdalena. 2011. „Ivan Kukuljević Sakcinski i zbivanja 1848/49. u Hrvatskoj.“ *Historia Varasdiensis. Časopis za varaždinsku povjesnicu*, 1: 167-182.
- Lozić Knezović i Galić Kakkonen 2010. = Lozić Knezović, Katarina i Gordana Galić Kakkonen. 2010. „Odnos crkvenoslavenskog jezika i govornoga jezika u hrvatskome srednjovjekovlju.“ *Časopis za hrvatske studije* 6: 211-226.
- Lukić 2005. = Lukić, Milica. 2005. „Crtice o sveslavenskom hodočašću u Rim 1881. (Prilog za noviju povijest glagolizma).“ U: *Zavičajnik: zbornik Stanislava Marijanovića povodom sedamdestogodišnjice života i četrdesetpetogodišnjice znanstvenoga rada*. Ur. Milovan Tatarin. Osijek: Filozofski fakultet, 233-249.
- Malić 1992. = Malić, Dragica. 1992. „Crkvenoslavenska jezična tradicija u hrvatskim latiničkim rukopisima 14. stoljeća.“ *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 18: 99-117.
- Malić 2002. = Malić, Dragica. 2002. *Nacrt za Hrvatski rječnik do Marulića i njegovih suvremenika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Margetić 1973. = Margetić, Lujo. 1973. „O javnoj vjeri i dispozitivnosti srednjovjekovnih notarskih isprava s osobitim obzirom na hrvatske primorske krajeve.“ *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 4, 5-79.
- Margetić i Strčić 1988. = Margetić, Lujo i Petar Strčić. 1988. *Krčki (Vrbanski) statut iz 1388*. Krk: Povijesno društvo otoka Krka.
- Margetić 1994. = Margetić, Lujo. 1994. „Hrvatski pravni običaji.“ *Arhivski vjesnik* 37: 147-159.
- Margetić 1997. = Margetić, Lujo. 1997. *Srednjovjekovno hrvatsko pravo: obvezno pravo*. Zagreb i Rijeka: HAZU; Vitagraf, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Adamić.
- Margetić 2007. = Margetić, Lujo. 2007. *Srednjovjekovni zakoni i opći akti na Kvarneru. Knjiga treća: Grobnik, Bakar, Hreljin, Grižane, Bribir, Vinodol*. Rijeka i Mošćenice: Adamić i Zavod za kaznene znanosti Mošćenice Pravnog fakulteta u Rijeci.
- Matasović 2008. = Matasović, Ranko. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matijević Sokol 2007. = Matijević Sokol, Mirjana. 2007. „Samostanski memorijalni zapisi (*libri traditionum*) srednjega vijeka i uloga svećenika-pisara (pranotara).“ U: *2. istarski povijesni biennale. Sacerdotes, iudices, notarii...: posrednici među društvenim skupinama. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Poreču od 19. do 21. svibnja 2005*. Poreč: Pučko otvoreno učilište Poreč i Zavičajni muzej Poreštine, 5-20.
- Matijević Sokol 2008. = Matijević Sokol, Mirjana. 2008. „*Nostrum et regni nostri registrum*. Srednjovjekovni arhiv Ugarsko-hrvatskog kraljevstva.“ *Arhivski vjesnik* 51, 237-257.

- Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik* = Mažuranić, Vladimir. 1908.-1922. Pretisak 1975. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: JAZU; pretisak „Informator.“
- Mihaljević 2000. = Mihaljević, Milan. 2000. „Dosadašnja čitanja darovnice slavnoga Dragoslava.“ *Fluminensia* XII, 1-2: 1-15.
- Milčetić 1911. = Milčetić, Ivan. 1911. *Hrvatska glagoljska bibliografija*, I. dio, opisi rukopisâ. Zagreb: JAZU.
- Moguš 1996.= Moguš, Milan. 1996. „Stjepan Ivšić i Akademija.“ U: *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Orahovici od 29. travnja do 1. svibnja 1994. godine o 110. obljetnici rođenja profesora Stjepana Ivšića (1884.-1994.)*. Ur. Božidar Finka. Zagreb i Orahovica: HAZU i Matica hrvatska, Ogranak Orahovica, 85-93.
- Nazor 1995. = Nazor, Anica. 1995. „Zbirke glagoljskih spomenika u Zagrebačkoj biskupiji.“ U: *Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094-1994: zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*. Ur. Antun Škvorčević. Zagreb: Nadbiskupija zagrebačka: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 493-503.
- Nazor 1997. = Nazor, Anica. 1997. „Ivšićevo zanimanje za hrvatske glagoljske tekstove.“ U: *Prvi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova*, II.Ur. Stjepan Damjanović. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 35-46.
- Nazor 2005. = Nazor, Anica.2005. „Dragica Malić i glagoljski tekstovi.“ *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31, 449-454.
- Nazor 2008. = Nazor, Anica. 2008. *Knjiga o hrvatskoj glagoljici „Ja slovo znajući govorim...“* Priredili Srećko Lipovčan i Zlatko Rebernjak. Zagreb: Erasmus naklada.
- Nazor 2009. = Nazor, Anica. 2009. „Hrvatski glagolizam u XIX. stoljeću.“ U: *Hrvatska i Europa, sv. IV: Moderna hrvatska kultura od preporoda do moderne (XIX. stoljeće)*.Ur. Mislav Ježić. Zagreb: HAZU, Školska knjiga, 305-316.
- Nazor 2011. = Nazor, Anica. 2011. „Akademija i glagolitika.“ U:*150 godina Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1861-2011*. Zagreb: HAZU, 160-165.
- Novak 2008. = Novak, Kristian. 2008. „Po rodu, po karvi i po jeziku: Nacionalni identitet u političkim i publicističkim tekstovima Ivana Kukuljevića Sakcinskog.“ *Povijesni prilozi* 34, 147-174.
- Novak 2012. = Novak, Kristian. 2012. *Višejezičnost i kolektivni identiteti iliraca: jezične biografije Dragojle Jarnević, Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*. Zagreb i Rijeka: Srednja Europa i Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Oczkova 2007. = Oczkova, Barbara. 2007. „Josip Juraj Strossmayer prema književnom i liturgijskom jeziku.“ U: *Josip Juraj Strossmayer. Hrvatska. Ekumenizam. Europa*. Ur. Maria Dąbrowska-Partyka i Maciej Czerwiński, Krakow: „scriptum“, 59-66.
- Pantelić 1964. = Pantelić, Marija. 1964. „Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca.“ *Radovi Staroslavenskog instituta* V/5, 5-98.
- Pederin 2007. = Pederin, Ivan. 2007. „Pisma Ivana Kukuljevića Sakcinskog Pavlu Josefu Šafařiku o glagoljici.“ *Croatica et slavica Iadertina* 3, 231-260.
- Pederin 2009. = Pederin, Ivan. 2009. „Jelačićev putopisac Kukuljević.“ U: *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog 3. i 4. prosinca 2009. godine u*

- Varaždinu*. Ur. Miroslav Šicel i Slobodan Kaštela. Zagreb i Varaždin: HAZU, Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, 595-608.
- Peričić 1998. = Peričić, Denis. 1998. „Korespondencija Ivana Kukuljevića – s posebnim osvrtom na korespondenciju Kukuljevića i Franje Račkog.“ *Radovi zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 10-11, 309-313.
- Petrić 2006. = Petrić, Tatijana. 2006. „Zavičajno obilježje knjižnice profesora Ante Glavičića.“ *Senjski zbornik* 33, 293-314.
- Rački 1879. = Rački, Franjo. 1879. „Akademik Mato Mesić.“ *Rad JAZU* 47: 222-239.
- Radonić 2005. = Radonić, Paulina. 2005. „Uporaba arhivskoga gradiva prema statutima dalmatinskih gradova (Split, Zadar, Trogir, Šibenik, Skradin, Brač, Hvar, Korčula, Lastovo).“ *Arhivski vjesnik* 48: 115-130.
- Radošević i Magdić 2009. = Radošević, Andrea i Antonio Magdić. 2009. „Hrvatskoglagoljski misali i brevijari u bibliografijama od 19. stoljeća do digitalizacije.“ *Slovo* 59, 231-282.
- Razum 1997. = Razum, Stjepan. 1997. „Životopis Ivana Krstitelja Tkalčića.“ *Tkalčić* 1: 11-259.
- Reljanović 2001. = Reljanović, Marijo. 2001. „Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43, 355-374.
- Runje 1990. = Runje, Petar. 1990. *Prema izvorima*. Zagreb: Provincijalat franjevac trećoredaca.
- Runje 1999. = Runje, Petar. 1999. „Glagoljaši javni bilježnici.“ *Senjski zbornik* 26: 115-122.
- Runje 2003. = Runje, Petar. 2003. „Don Juraj Zubina, svećenik hrvatske knjige (o. 1400.-1480).“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45: 21-38.
- Runje 2006. = Runje, Petar. 2006. „Otočac, srednjovjekovna biskupija i kulturni centar.“ *Senjski zbornik* 33: 51-62.
- Runje 2011. = Runje, Petar. 2011. „Antun Zadranić, dominikanac, biskup modruški!“ *Modruški zbornik* 4-5: 17-20.
- Runje 2012. = Runje, Petar. 2012. *Prema izvorima II*. Krk i Zagreb: Povijesno društvo otoka Krka i Provincijalat franjevac trećoredaca glagoljaša.
- Smičiklas 1892. = Smičiklas, Tade. 1892. „Život i djela Ivana Kukuljevića Sackinskog.“ *Rad JAZU* 35, 110-204.
- Smičiklas i Marković 1892. = Smičiklas, Tade i Franjo Marković. 1892. *Matica hrvatska od godine 1842. do godine 1892.: spomen knjiga (sa dvanaest slika i jednim snimkom rukopisa)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Smiljanić 2007. = Smiljanić, Franjo. 2007. „O položaju i funkciji župana u hrvatskim srednjovjekovnim vrelima od 9. do 16. stoljeća.“ *Povijesni prilozi* 33: 33-102.
- Stipišić 1985. = Stipišić, Jakov. 1985. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi: latinska paleografija, opća diplomatika, kronologija, rječnik kratica*, 2. dopunjeno izd. Zagreb: Školska knjiga.

- Strohal 1911. = Strohal, Rudolf. 1911. „Nekoliko riječi o hrvatskim glagolskim notarskim knjigama i o glagolskim ispravama.“ *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*XI/1: 4-12.
- Strohal 1915. = Strohal, Rudolf. 1915. *Hrvatska glagolska knjiga*. Zagreb.
- Šanjek 1993. = Šanjek, Franjo. 1993. *Crkva i kršćanstvo u Hrvata, srednji vijek*, 2. prerađeno i dop. izd. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Šanjek 2005. = Šanjek, Franjo. 2005. *Latinska paleografija i diplomatika*. Zagreb: Hrvatski studiji.
- Štefanić 1960. = Štefanić, Vjekoslav. 1960. *Glagoljski rukopisi otoka Krka*. Zagreb: JAZU.
- Šufflay 2000. = Šufflay, Milan. 2000. *Dalmatinsko-hrvatska srednjovjekovna listina: povijest hrvatskoga notarijata od XI. do XV. stoljeća*. Uredio i preveo Darko Sagrak. Zagreb: Darko Sagrak.
- Šuljak 2007. = Šuljak, Andrija. 2007. „Biskup Josip Juraj Strossmayer i Prvi vatikanski koncil (1869.-1870.).“ U: *Josip Juraj Strossmayer. Hrvatska. Ekumenizam. Europa*. Ur. Maria Dąbrowska-Partyka i Maciej Czerwiński, Krakow: „scriptum,“ 151-163.
- Šurmin 1898. = Šurmin, Đuro. 1898. *Povjest književnosti hrvatske i srpske: s 21 ispravom i sa 70 portreta*. Zagreb: L. Hartman.
- Tisućnica = Tisućnica slovjenskih apostolah sv. Cirila i Metoda*. Zagreb, 1863.
- Vialova 1982. = Vialova (Vyalova, Vialova), Svetlana O. 1982. *Rukopisi sobraniya Ivana Berčića*, Vyp. 1. (katalog). Leningrad: Ministerstvo kul'tury RFSR.
- Vlahov 2010. = Vlahov, Dražen. 2010. *Zbirka glagoljskih isprava iz Istre*. Pazin: Državni arhiv u Pazinu.
- Wissert 1952. = Wissert, Adolf. 1952. „Arhiv Ivana Kukuljevića – Sakcinskog.“ *Arhivist* II, Beograd, sv. 1, 63-76.
- Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom = Zbornik o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa. Varaždin/Varaždinske Toplice, 15.-17. travnja 2010*. Ur. Tihomil Maštrović. 2011. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Žagar 2007. = Žagar, Mateo. 2007. *Grafologijastika srednjovjekovnih tekstova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žagar 2010. = Žagar, Mateo. 2010. „Reforma glagoljičkog pisanja u 13. stoljeću u svjetlu latiničkih reformi.“ U: *Knjige poštujući, knjigama poštovan. Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rođendanu*. Ur. Romana Horvat. Zagreb: Matica hrvatska, 171-183.
- Žagar 2011. = Žagar, Mateo. 2011. „Marinka Šimić, Jezik srednjovjekovnih kamenih natpisa iz Hercegovine. Matica hrvatska, Sarajevo 2009., 252 str.“ (ocjene i prikazi) *Slovo* 61: 347-356.
- Žic 1952. = Žic, Nikola. 1952. „Glagoljsko pismo Nikole Modruškoga.“ *Slovo* 1, 33-35.

Web stranice

- „Acta Croatica – Listine hrvatske.“ URL: www.croatianhistory.net/etf/acta.html Priredio Darko Žubrinić, 2010. (2.6.2012.)
- Hrvatska dominikanska provincija. URL: www.dominikanci.hr/sv.-vinko-fererski.html Priređeno 27. 4. 2009. (4. 7. 2013.)

„Hrvatska glagolska knjiga, Rudolf Strohal.“ URL: www.croatianhistory.net/etf/stroh
Priredio Darko Žubrinić, 2006.(5. 6. 2013.)

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Digitalizirana baština. *Istarski razvod*. URL:
db.nsk.hr/HeritageDetails.aspx?id=517 (8. 5. 2013.)